

S Ü R G Ü N L E R

Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan sürülenler

M. ÇAĞATAY ULUÇAY

GİRİŞ

Manisa tarihi ile uğraşırken elimizdeki vesikalar, sicil ve mezar taşları, bize büyük ve şümüllü, sürgünler tarihinin Manisa'ya ait kısmını, incelemek, fırsat ve imkânını verdi.

Manisa tarihinin, Osmanlılar devrini aydınlatmak için muhtelif mevzular üzerinde yayınlar yapılmıştır. Manisa'nın Osmanlılar devri müesseseleri, çalışmaları ve işleri üzerinde durulmuş, bu vesile ile diğer şehirler ve genel tarihimize faydası dokunacağı daima göz-önünde tutulmuştur. İşte bu hakikat bu kalem tecrübesini yapmak cesaretini verdi. Fakat buraya derhal şunu da ilâve edelim ki, her devir ve zamanı lâyıkı vechile izah etmeğe, vesikaların kifayetsizliği, kaynakların azlık veya yokluğu yüzünden imkân bulamadık. Bilhassa bu imkânsızlık devrimizden gerilere, yani Manisa'nın ilk Osmanlılar devrine doğru gittikçe arttı. XVII. asırdan zamanımıza kadar olan devir için, sürgünlere ait hayli vesika mevcut olduğu halde. ondan evvelki devirler için bir tane bile yoktur. Bununla, sürülmenin, hiç bir zaman XVII. asırda başladığını, daha evvelleri mevcut olmadığını iddia etmek istemiyoruz. Çünkü daha önceleri de sürgünün ceza, ıslah ve te'dib vasıtası olarak tatbik edildiğini biliyoruz.

Bundan başka bir de vesikalarda vuzuhsuzluk ve eksiklikler vardır. Vesikalarda mevcut olan bu eksikliği, çok zaman aynı devir kaynakları ile de tamamlamaya veya düzeltmeye imkân olmuyor. Bu yüzden sürgünlerden bazılarının menşe ve memleketleri; bazılarının vazifeleri; kimilerinin de âkibetleri meçhul kalıyor. Bazı hallerde ise bu meçhuliyet muhtelif meçhullü problemler halinde karşımıza çıkıyor. Hele sürgün sebepleri, bir çok fermanlarda, üstü kapalı formüllerden ve klişe deyimlerden ibaret kaldığı için hakikî sebepler anlaşılamiyor. Meselâ bunların içinde bir (hilâf-ı rıza harekete)

klîşesi vardır ki bu (Rıza)'nın kimin rızası olduğunu müphem bırakıyor. (Rızay-ı İlâhi mi?) yoksa (pâdişahın keyfi mi?) belli olmuyor. Ekseri ahvalde sultanın keyfi olduğu belli olmakla beraber vak'a meçhul kalıyor.

Bizdeki vesikalara nazaran işlenmeleri güç olan fakat sürülme ile sıkı ilgisi olan meseleler de vardır. Bunlara ait malûmat pek az olduğundan meseleye temas edip geçmeyi daha münasib gördük. Sürgünler toplu bir halde —yani kabile, şehir, köy halkı— yahut yalnız karı koca, ilk ve orta zamanlarda, kitle şeklinde sürgünleri, her milletin tarihini incelediğimizde görüyoruz. Bizim bu küçük mahalli etüdümüz, bizi sürgünün menşe'ine ve hattâ Osmanlılar zamanındaki sürgünler tarihinin seyrini araştırmaya, muayyen sebep ve neticelere ulaştırmaya, imkân ve fırsat vermiyor. Biz mahalli kalmayı, elimizdeki belgeleri, bu sahanın ehillerine terketmeyi, gözönünde tuttuk ve onun dışına çakmamaya son derece gayret ettik.

Sürgünlerin maaş, mülkiyet vesair hakları değişmektedir. Nefy, tağrib, iclâ, ikamete memur gibi sürgünün çeşitli dereceleri vardır. Tabii burada "kal'a, kışla, cezire" bendlik gibi cezalarla, sürgün cezası arasında önemli bir farkın olduğu da derhal göze çarpıyor. Biz ona göre de sürgünleri bölümlere ayırabiliyoruz.

Sürgünler (bilhassa büyük şahıslar, meselâ Sadrâzam ve darüs-sade ağaları gibi), bütün eshab-ı ihtişamları ile, yani parası kapu halkı evlâd ve akrabası, gelir ve maaşı ile sürülürlerse, gittikleri yerlerde muhteşem, müreffeh fakat küskün ve kırgın bir hayat yaşarlardı. Bazan da bunun aksi olur. Yanlarına pek mahdut eşya verilir, bir aylıkla iktifa ederlerdi. Bir kısmı ise yalnız giyecek elbisesi ile sürülür, acı ve ızdıraplı hayat sürerlerdi.

Kitabın mevzuunu, neden sürdüler, nasıl sürüldüler ve nasıl sürgünden kurtuldular şeklinde kısımlara ayırdık. Elde edilen vesikaları kendi kısımları içinde değerlendirdik. Bu yol akıl ve mantığa en uygun olduğu gibi sürgünlerin hayatını bir bütün halinde göstermiye de müsaade ediyor. Yalnız bu kısımlar şu sebeplerden dolayı gerekli şekilde işlenemedi :

a) Baş tarafta arzettiğimiz gibi kitabımızın biricik kaynağı, sicillerde yazılı olan belgelerdir. Bu belgeler de sürülme ve kurtuluş sebepleri bazı kapalı formül ve klîşelerle izah edildiğinden tefsire muhtaç oldukları gibi, hangi vak'adan ötürü sürüldükleri zikredil-

memektedir. Aynı zamanda, idarî, adlî siyasî... ilâh sebeplerden dolayı sürülenlerin, sürgün fermanları, kendilerini sürdürenler tarafından yazıldığından, çok zaman hakikî sebep ikinci veya üçüncü plânda kalmıştır. Bu sebepten tarihçi bu neviden olan belgeleri değerlendirirken çok iyi kritik yapmalı ve olaylarla olan ilgisinin derecesini, çok titiz bir şekilde tesbite çalışmalıdır. Yoksa aynı sebebi olduğu gibi alırsa hakikat gizlenmiş, hataya düşülmüş, aldatılmış olur.

b) Bunu düzeltmek için aynı devir vak'anüvis tarihleri ile hususî tarihlere başvurduk. Bazı hallerde vak'anüvis tarihleri de aynı görüşü muhafaza etmekle beraber çok kerre de vak'ayı hakikî sebebi ile yazmaktadırlar. Biz vesikaları değerlendirmekte bu nevi etüdlere ve tarihlerden âzamî derecede istifadeye çalıştık. Son derece titiz davranarak hakikî sebebi ve vak'ayı onların ışığı altında izah etmeğe uğraştık. Fakat bu her şahıs ve her vak'a için mümkün olmadı.

c) Manisa'ya yalnız İstanbul'dan değil, imparatorluğun her tarafından insanlar sürülüyordu. Halbuki özel ve vak'anüvis tarihlerimiz, değil şehirlere ait en küçük olayları, sürgünün bazan çok önemli vak'aları bile kaydetmemişlerdir. Bir de bunlara bir çok şehirlerimizin; derdeşifa olacak derecede doğru ve istifadeye elverişli tarihlerinin olmayışını ilâve etmek lâzım. Bu durum karşısında ne olduğunu, hakikî sebebinin ne idüğünü kontrol ve tesbit etmek imkânları azalıyor.

d) Bunlardan başka şimdiye kadar sürgünler hakkında, etraflı bir etüd de yapılmamıştır. Bu etüd, bu konuda yazılan eserlerin ilkidir. Bu bakımdan kusurları ve eksikleri pek çoktur. Aynı zamanda Osmanlı kanunnâmelerinde, sürgünün mahiyetini ifade ve izah edecek, maddeler ve kısımlar hemen hemen yok gibidir. Gerçi düsturun birinci cildinde bazı maddeler varsa da, bu daha ziyade cezanın tatbikine aittir.¹ Bu itibarla konumuzu işlemeğe yarayacak rehber ve kılavuzlar da mevcut değildir. Hele her asırda ve muhtelif zamanlarda çeşitli anlamlara gelen formül ve deyimlerin izahını gösterir kamus ve lûgatçelerin olmayışı, bir çok belgelerin değerlendirilmesine engel olmaktadır.

e) Konumuzun biricik kaynağı olan Manisa sicilleri; her sürgünün hayatını başından sonuna kadar, izah edecek durumda değil-

¹ Düstur, C. I, s. 538-543.

dir. Bazı defterlerin kaybolması, bir çok sayfaların yırtılmış veya yazılarının bozulmuş olmasından ötürü sürgünlerin hayatını bir bütün olarak incelememize imkân vermemiştir.

Bunlara rağmen, her sürgüne ait bir veya daha fazla belgeye mâlikiz. Bunlardan bir çokları kişilerin, şehirlerin hayatını aydınlatacak değerdedirler. Bu nevi monografi ve biyografinin yazılmasında faydaları dokunacağına inanıyoruz.

*

Konumuzun işlenmesine girmeden önce, belgelerde kullanılan deyimler üzerinde izah ve açıklamalarda bulunmak istiyoruz. Bizdeki belgeler, şehirlerden koğulmuş, memuriyetten azl ve sürülmüş kişilere aittir. İster ikamete memur olsun, isterse sürülsün, belgelerin pek azı müstesna, hemen hepsinde muvakkat veya müebbed olduğu kaydı yoktur.² Hattâ “nefy” kelimesi yalnız olarak belgelerde pek az olarak kullanılmaktadır.³ Belgelerde en çok “nefy ü iclâ”⁴ نقي و اجلا yahutta yalnız “iclâ”⁵ اجلا deyimi kullanılmıştır.

Bazı belgelerde de “Nefy ü irsal”⁶ نقي و ارسال “Sarf ü tahvil”⁷ صرف و تحويل “tahvil-i me’muriyet”⁸ “tahvil-i me’muriyet”⁸ deyimleri kullanılmaktadır. Bilhassa son iki deyim sürgüne giderken veya sürgün yeri değiştirildiğinde çok kullanılıyor. İster nefy olsun, ister ikamete memur olsun, bu belgelerde “ikamet” deyimi kullanılmaktadır⁹. Biz, bu deyimler yerine, kulağımıza daha yumuşak gelen ve öz türkçe olan “sürgün,, deyimini kullanacağız.

Sürülenlere “menfi”¹⁰ منفي deyimi kullanılmaktadır. Fakat bu deyim bizim bütün olarak yayınladığımız kırk belgeden yalnız birisinde¹⁰, “menfiyen=sürgün olarak”¹¹ deyimi ise bir kaç belgede kullanılmıştır.

² Belgeler içinde müebbed kaydı yalnız vs. 37’de vardır.

³ Bk. v.s. 2, 19.

⁴ Bk. vs. 1, 4, 6, 16, 18, 20, 21, 26, 32, 33, 34, 35.

⁵ اجلا cilâdan, tard, tağrib, teb’id anlamına gelir. Bk. vs. 1.

⁶ Bk. vs. 7, 26, 32, 34, 35.

⁷ Bk. vs. 31.

⁸ Bk. vs. 31.

⁹ Bk. vs. 1, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 23, 27, 28, 30, 31, 32, 36, 38, 39, 40.

¹⁰ Bk. vs. 16.

¹¹ Bk. Vs. 24, 26, 32, 34, 35, 37.

Pek az belgelerde de “menfa=sürgün yeri” deyimini kullanılmıştır.¹² Biz de, kitabımızda menfa yerine “sürgün yeri”ni kullanacağız. Af ve salıvermelerde en çok “ıtlak” اطلاق¹³, “Afv ü itlak” ائفو واطلاق¹⁴, “İtlak-ı sebil” اطلاق سبيل¹⁵ yahut ta yalnız “sebil” سبيل “sebin,, سبيلن¹⁶, deyimleri kullanılırdı. Biz bunlar yerine af kullandık.

I.

NEDEN SÜRÜLDÜLER

Sürgünler mevzuunu yazmak için 40 bütün, 200'e yakını yarım vesika kullanılmıştır. Bütün vesikalar kitabın sonunda, yarımaları ise, oldukları kısımların ya içlerinde veya hâşiyelerinde yazılmışlardır.

Bizdeki bütün ve yarım vesikalara nazaran sürülme sebepleri şu başlıklar altında toplanabilir :

1. *Halka zulüm, asayiş ve inzibatı bozmak :*

“XVII. yüzyılda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri” adlı eserimizde, memur, âyan ve eşrafın halka yaptıkları yersiz ve kanunsuz hareketleri göstermeye çalışmıştık. XVII. asırdan sonra âyanların kuvvetlenmesi, bu zulmü azaltacağına, bir kat daha artırmıştır. Bu noktayı hazırladığımız “XVIII. ve XIX. asırlarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk hareketleri” kitabımızda bütün açıklığı ile göstereceğiz.

Halk ile vazifeliler arasındaki geçimsizliğin çeşitli sebepleri vardır. Genel olarak halkı ezen, onu şikâyete sevkedenin, vazifeliler olduğunu şikâyetlerden, yapılan tahkikat ve neticede verilen cezalardan anlıyabılırız.

¹² Bk. Vs. 16.

¹³ Salıverme, koyverme, tahlis... mânasına gelir. Bk. Vs. 20, 26, 32, 35.

¹⁴ Bk. Vs. 19, 20.

¹⁵ Bk. Vs. 1.

¹⁶ Esirleri, mahbusları bırakmak, tahliye etmek. Bk. Vs. 5, 20.

1671'de türlü şekillerde halka eziyet yapan Manisalı sipahi mütekaiddi Halil ¹⁷ Beyli Muslihiddin, Seksenbaşı oğlu İbrahim ¹⁸ Zaim Murtaza, Veli oğlu Ali, kuzattan Haddadî zâde Mehmed Köle zâde Sadık ve Müdderris Beyli zâde Mehmed Efendi ¹⁹ Manisa'dan; 1837'de Karahisar-ı Şarki Müftüsü Esseyyid Mustafa Efendi ²⁰; 1789'da Turgutlu'nun eski müftüsü Abdurrahim ²¹; 1812'de Rumeli Kadıaskeri Seyyid Mehmed ²², 1821'de Midilli'nin Molva kazasından İshak ²³; 1846'da Musul valisi Giridî zâde Mehmed Paşa ²⁴, Manisa'ya sürüldüler.

¹⁷ Manisa ünlüleri sayfa 67'de Kuymucu zâdeye bk.

¹⁸ Aynı eser sayfa 88'de Sekbanbaşı zâdeye bk.

¹⁹ XVII. asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve halk hareketleri, Vs. 198, s. 396-397.

²⁰ 1150 yılı Muharrem ortası tarihli Manisa kadısına yazılan hükümden: "... Karahisar-ı Şarki Müftüsü Esseyyid Mustafa üzerine lâzım olmiyan ihtilâlî memleketi mucib nice umura tasaddi ettiğinden gayri bir kaç zalimi ahali ve reaya üzerlerine taslit ve enva-ı cevri-ü taaddi eylediği meşay-ı hümayun-ı nusret makrunumda ref'i ruk'ay-ı iştikâh-ı taaddisi menü def' olunmasını liva-ı mezbur reayası iltimas ve istid'a eyledikleri دستور اکرم مشیر افخم نظام العالم ناظم منظم الامم وزیر اعظم و سردار اکرم Mehmed Paşa Edâmallahu taâlâ iclâlehu tarafından tahrir olunub mezburun liva-ı mezburede hidmet-i fetvadan hacr ve te'dibi dahi muktazay-ı haldendir deyu vezir-i âzam-ı müşarünileyh tarafından mektub sâdır olmağla mezburun Manisa kazasında meks-ü ikamet-i için emr-i şerifim verilmek babında اعلم العلماء المتبحرين افضل علم الفضلاء المتورعين bil-fiil şeyh ül-islâm ve müfti al-enâm mevlâna Esseyyid Mustafa edmallahu taâlâ fazlehu işaretiyle müşarünileyhin işaretleri mucibince müft-i sâbık Esseyyid Mustafa'nın Manisa kazasında Meksü ikameti fermanım olub..." Dergâh-ı muallâm çavuşlarından Hasan Çavuş mübaşeretıyla Manisa'ya gönderildi Sc. 202, s. 21 (Manisa şer'îye mahkemesi sicilleri yerine kısaltma olarak Sc. kullanılmıştır).

²¹ 1203 yılı Zilka'desi ortası tarihli Turgutlu ve Manisa kazaları nâiblerine yazılan hükümden: "... Turgutlu kasabasında sakin eimme ve hutebâ vesair ahali fukarası rikâb-ı hümayunuma arzihal idüb bunlar kendu hallerinde ırlariyle mukayyed olub bir vechile taâddileri icab itmezken kasaba-i mezburede bundan akdem me'zun bil-ifta olan Abdurrahim nam kimesne kendu halinde olmadıgından daima ehl-i ırzı hilâf-ı şer' i şerif ve bi gayr-i hak ehl-i örfe istinaden tekdir ve tecrim ve cerr ü nef' için günagün harekete cesareti ba'de'l-ihbar müftilikden hacr ve kendu halinde olması için tenbih olunmuş iken mütenebbih olmayub yine fukarayı tekdir ve tâ'cizden hâli olmayıb ahvalleri diğergün olduğu inha ve liecli't-te'dib diyar-ı âhara nefy ü iclâ olunmak babında emr-i şerifim reca... itmeğın Manisa'ya sürülmesine." SC.: 226, s. 55.

²² Bk. Vs. 26, Şanî zâde, kaımmakam paşa ile açık ve sert bir dille münakaşa yaptığını ve sonra kalkıp evine gittiğini, bunun hoş karşılanmadığını, 1226 yılı 10 rebülevvelinde azledilerek Manisa'ya sürüldüğünü yazıyor. C. II, s. 108.

²³ Bk. Vs. 34.

²⁴ Giridî zâde Mehmed Paşa 1260'da Musul'da çıkan isyan üzerine Musul

Bazı zorbalar veya sivrilmek, göze çarpmak istiyen kimseler de, buyruklar veya memurlar karşısında halkı teşvik ederek ayaklanmalara sebep oluyorlardı. 1740'da Manisa'dan Kürt oğlu Mustafa²⁵; Menteşeli oğlu Süleyman²⁶; böyle bir ayaklanmaya öncülük etmek istediklerinden şehirden tard ve İzmir'e gönderildiler. 1821'de Midilli Alay Beyi Ali, Midilli nezâretinin işlerini karıştırdığından²⁷; 1825'de Filibe nâzırına karşı yapılan ayaklanmada önyak olan, Filibe Müftüsü Nureddin zâde Esseyid Mustafa²⁸; 1837'de Bos-

valiliğine gönderildi. Orada çok sert davrandı, rüşvet aldığı söylendi. Bunun üzerine azledilerek tahkikatın sonuna kadar memleketi olan Balıkesir'de oturmasına izin verildi. Lütfi tarihi, C. VIII, s. 99.

Cemaziyelevvel 1262 tarihli mülhakatiyle Saruhan sancağı valisi Vezir Elhac Saib Paşa'ya, Balıkesir kaymakamı Hasan İhsan Bey'e yazılan hükümde: Esbak Musul Valisi Mehmed Paşa'ya muhakeme ve tahkikatının bitmesine kadar çiftliğinde oturmasına izin verilmişti, yapılan incelemeler sonunda zulüm ve işkence yaptığı anlaşıldığından vezirliği ref' ve bir daha devlet memuriyetinde kullanılmamak üzere Manisa'ya nefyedildiği, bildiriliyor sc. 285, s. 183.

²⁵ Manisa ünlüleri s. 68'de Kürt zâdeye bk.

²⁶ Rebiülâhirin sonu 1153 tarihli Manisa nâibi ve yeniçeri serdarına yazılan hükümden: "... Medine-i Manisa'da askerlik iddiasında olanlardan Kürt oğlu Mustafa ve Menteşeli oğlu Süleyman nam kimesneler kendu halinde olmayub daima havasına tabi' erazil ve eşkıya makuleleri başlarına cem' ve edna bahane ile bazı mahallerde cemiyet ve nizam-ı beldenin ihtilâline badi ve emr-i şerifle vaki' tekâliflerinin tatiline bais olduklarından maada نكمر ırz ve tecrim-i fukara adet-i müstemirreleri olmağın cümlemin emn ü rahatı mürtefi' ve muztarib al-hal oldukların medine-i mezburenin ulemâ ve sülehâ ve fukaray-ı kadir al-sitan zua-fasının inha ve takrirleri dersââdetime ilâm olunub ber minval-i muharrer keyfi-yetleri malûm olmağla ıslah-ı nefis için mahall-i ahâre nefy ü ikamet birle te'dib-i gûşmal olunmaları lâzım gelmeğın imdi mezburan Kürtoğlu Mustafa ve Menteşeli oğlu Süleyman nam kimesneler zabiti ma'rifeti ve ma'rifeti şer' ile ahz ve medine-i mezburenden tard ve İzmir'e irsal ve alâ tarih al-mahalli-i mezburede meks ü ikamet ittirmeleri fermanım olmağın..." sc. 197, s. 10.

²⁷ 1236 yılı ramazan ortası tarihli Midilli nâzırı ve muhafızı kapıcıbaşı Mustafa Ağa ve Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Cânib-i darbhâne-i âmirenden zabt ü idare olunan mukataadan Midillu ceziresi Alay beyisi Ali nam kimesne kendu haliyle meşgul olmayub Midillu nezâretinin ihtilâlini mucib ve reayasının perişaniyetini müstevcib evza'dan hâlî olmadığı beyaniyle merkumun ıslah-ı nefis edinceye değin bir mahalle nefy ü teb'idi hususu bâ ma'ruzat inha ve istid'a olunmakdan nâşi merkumun çavuş mübaşeretiyile Manisa'ya nefy ü iclâ olması fermanım olmağın..." Sc. 256, s. 112.

²⁸ 1240 evahiri rebiülâhir tarihli Filibe ihtilâlini yatıştırmağa mübaşir tâyin olunan Çerkeş'li Hidayet zâde Mehmed Bey'e ve Filibe ahalisinin ileri gelenlerine yazılan hükümde, Filibe ahalisi, nezaretin kalmasını arz ve mahzarla rica iyledik-

na'nın Ehluna kasabasında çıkan isyanda ilgileri olan Fehim Bey, Abdi Bey, diğer Abdi, Kolanoglu Hasan Bey ve saraylı Molla Mehmed Manisa'ya sürüldüler ²⁰.

2. Tegallüb :

XVII. asırda giriştiğimiz sürekli savaşlar, çok kerre bu savaşlarda yenilmemiz, vali ve mutasarrıfların savaşa veya eşkiya takibine memur olmaları, hükümet mekanizmasında za'fi doğurduğu gibi, şehirlerin sosyal bünyesinde de kendini çabucak gösterdi. Bilhassa XVII. asrın ikinci yarısından itibaren Manisa şehrinde bu

leri halde, niçin nâzıra karşı isyan etmişlerdir, sebebinin tesbiti ve ihtilâli yatıştırılmaları emrediliyor.

Halk Filibe nâzırı Osman Efendi'ye kızdığından ayaklanarak hükümeti sarıyorlar, fakat Ali Paşa'nın aynı günde, oraya gelmesi ve halkı sükûnete davet etmesi üzerine mes'ele yatışıyor. (Cevdet tarihi c. XII, s. 116). Zannıma göre Ali Paşa durumu hükümete arz ediyor, meselenin incelenmesi için Mehmed Bey gönderiliyor.

21 cemaziyelevvel 1240 tarihli Filibe müftüsü, kadısı ve Mehmed Bey'e yazılan diğer bir hükümde: "... Emr-i şerif Filibe'ye ledel-vusul mazmun-ı münifi üzere hareket ve def-i ihtilâle mubaderet kılınmış ise de nâzır Hacı Osman Efendi'nin mezalim ve taaddiyati keyfiyeti dersâadete bir takım maruzat takdiminizle inha ve iş'ar ve hakikat-ı hâli ifade ve takrir itmek üzere ahaliden Çend nefer kimesne irsaliyle olbadda tazallüm ve istirhame ibtidar olunmuş ve nâzır-ı mumaileyhin eslâf-ı tavrına uygunsuz hareketi tarafınızdan akdemce yazılıp bildirilmiş olduğundan... nâzır-ı mumaileyhin azliyle..." başka birisinin tâyin edildiği nâzır, kadı ve daha bir kaç kimselerin Edirne'ye gelerek hesaplarının görülmesi yazılıyor... Bu iki ferman, Çerkeş âyanı olan Hidayet oğullarındaki asıllarından, tarafımdan kopye edilmiştir.

Yapılan incelemeler sonunda Filibe müftüsünün de ayaklanmada parmağı olduğu anlaşılmiş ve Manisa'ya sürülmüştür. 1240 yılı evâil-i şaban tarihli, Filibe nâzırı Süleyman ve Manisa nâibine yazılan sürgün fermanında şöyle deniliyor: "... Filibe Müftisi Nureddin zâde Esseyid Mustafa ihtilâl-i şirâze-i nizam-ı beldeyi mucib (?) hatt-ı hümayun-ı şevket makrun-ı mülûkânem mucibince li ecl al-te'dib Manisa'ya nefy'i ve tağrib olunmak üzere emr-i şerifim..." istendiğinden, Manisa'ya sürülmesine. Sc. 262, s. 27.

²⁰ 1252 yılı mart ortasında Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Bosna eyâletinde kâin اهلونا Ehluna kazasında bundan akdem vuku' bulan ihtilâlden medhali olan Fehim ve Hacı Abdi ve diğer Abdi كولو Kolanoglu Hasan Bey ve Saraylı Molla Mehmed nam şahsın (şahısların) hâlâ Bosna valisi müşir-i mufahham nizam al-âlem vezirim Mehmed Vecihi Paşa edamallahu taâlâ iclalehu tarafından dersâadetime gönderilmiş (?) ve bunların da uygunsuz hareketleri cihetiyle Anadolu tarafında bir mahalle nefy ve tağribleri inha kılınmış olunmaktan nâşi merkumların kavas mübaşeretiyile Manisa'ya nefy ü iclâ olunmaları fermanım olmağın..." Sc. 270, s. 80.

değişmeyi açık olarak görüyoruz. Siyasî partiler arasında olan çarpışmalar gibi, din adamları, askerler ve âyanlar arasında da sürekli bir mücadele başlıyor, ulemâ, müftülük, nakip ül-eşraflık önemli medreseler müderrisliği ... vs. için; askerler serdarlık ve kethüda yeri olmak için; âyanlar da diğer rakiplerini yere serip baş âyan olmak için; var kuvvetleriyle çalıştılar. Bu gayelerine ulaşmak için zaman zaman kana, silâh ve hileye baş vurmaktan çekinmediler. Şehirde, iktidarı elinde tutanı veya tutanları yıkmak için taraf veya tarafeyn bin türlü vesileler bularak hükûmete mahzarlar yağdırıyorlar; çok zaman da İstanbul'a kadar bir heyet halinde giderek, huzura giriyorlar, rakiplerini düşürmek için, dillerinin ve kafalarının bütün kudretini sarfediyorlardı.

Bunun tipik bir misalini vermek için; XVII. asrın sonu ile XVIII. asrın başında, ulemâ arasında sivrilip reis ul-ulemâ ve müderrislerin en göze çarpanı olmak isteyen Beyli zâde ile Kâbil zâdeler arasındaki mücadeleyi ele alalım. Bu mücadeleyi Beyli zâde Kazanmış, Kabil zâdelerin sürülmesine sebep olmuştur. 1705'de yapılan şikâyet üzerine Kabil zâde Mehmed ve Kırkık oğlu Seyyid Ahmed Saati İbrahim ve menzileci Ebubekir, memleket işlerine karıştıklarından, Limni'ye ³⁰; 1715'te Kabil zâde Mehmed Efendi mahkeme işlerine karıştığından Mora'ya sürüldü. 1127 Şevval iptidası tarihli Aydın muhassılı vekili ve Manisa kadısına yazılan hükmünde bu hususta şunlar yazılıdır : "... Anadolu Beylerbeyisi Elhac Ahmed dame ikbaluhu orduy-ı hümâyunuma mektub gönderüb Aydın muhassıllığı eklâmından Saruhan sancağında vaki' medine-i Manisa sakinlerinden Kabil zâde Mehmed dimekle ma'ruf kimesne eshab-ı fesad ve muin-i eşkiya ve me'vay-ı lusus ve mebde-i şurur olub nizam-ı memlekete ihtilâl üzre olduğundan bundan akdem medine-i mezburenin âyan ve fukarası mezburdan izhar-ı tazalüm iylediklerin arz ve ilâm olundukda iki def'a nefy ü iclâ olunmuş iken ıslâh-ı nefsetmeyüb yine âdet-i müstemirresi olub fesahata şüru' ve umur-ı memlekete ihtilâl ve ahkâm-ı şer'iyyenin icrasına müma-naat ve mal-ı mirinin ta'tiline bâis olub muîn-ı fesad olmağla evlad ü iyaliyle bir cezireye nefy ü iclâ olunması babında hükm-i hümâyunum virilmek recasına vaki-i hali arziylediği ecluden vech-i meşruh üzre

³⁰ Bk. Vs. 1.

Mora ceziresine nefy ü iclâ olunmak babında ferman-ı âlişanım sâdır olmuştur,,³¹.

1702'de Rodoslu Ali Paşa³², Saruhan sancağı mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya sancağını zaptettirmek istemediğinden memleketi Rodos'a³³, 1743'de Serdengeçti ağalarından Katırcıoğlu Mehmed Ağa, eşkiyayı başına toplayıp, adaletin yerine getirilmesine engel olduğundan, ıslah-ı nefis edinceye kadar cezirebend olmak üzere Manisa'dan Sakız'a³⁴; 1735'de Bursa'da Yeşil Medrese Müderrisi Mehmed Efendi, Mevlâna Zaviyesi şeyhi ve kassam-ı askeri kâtibi Taşkın Mehmed âyanlık hevesiyle her şeye karıştıklarından Bursa'dan Manisa'ya³⁵, 1776'da Konya'da Mevlâna evlâdından Ebubekir

³¹ Sc. 176, s. 90.

³² Manisa ünlüleri, s. 84'de Rodoslu Ali Paşa maddesine bakınız.

³³ 1113 yılı Şevval ortası tarihli Manisa kadısına yazılan hükümden: "... Saruhan sancağına mutasarrıf olan Ahmed dame ikbaluhu ile medine-i Manisa ahalisi meclis-i şer-i şerife varub Manisa'da sakin Rodoslu Ali Paşa kendü halinde olmayub mirimiranın umuruna müdahale ve liva-i mezburun zabtuna mümanaat ittiğinden gayri bin yüz senesinden beru ibadullahın emlak ve arazilerin zabt ve kadimî mer'aların tasarruf idüb hilâf-ı şer-i şerif taaddi itmekle bundan akdem emr-i şerifim ısdar ve keyfiyet-i ahval-i ahali-i vilâyetden şer'le tafahhus olunduktan mezburun vech-i meşruh üzere taaddisi vaki'dir deyu ihbar itmeleriyle..." haklarının alınmasına Çeşm-i siyah Mustafa Ağa mübaşir gönderilmiştir, deniliyor. Aynı tarihli diğer bir hükümden ise: "... Taaddisi menolunmak babında emr-i şerifim recasına arz etmeğın vilâyeti olan Rodos'ta sakin olmuştur (?) buyurdum ki hükmi-şerifim vusul buldukda bu babda sâdır olan emrim üzere amel idüb dahi mirimiran-ı mezkûr Rodos'da iskân iyleyüb emr-i şerifimin mazmun-ı münifi ile âmil olasız..." deniyor. Sc. 168, s. 54.

³⁴ 1155 yılı Zilhicce iptidası tarihli Sakız ve Manisa nâibleri ile yeniçeri zabıtlarına yazılan hükümden: "... Manisa sakinlerinden atik serdengeçti ağalarından Katırcıoğlu Elhac Mehmed Ağa dimekle ma'ruf kimesne kendü halinde olmayub daima tahrik-i fitneye sâî olmakla ümmet-i Muhammed'in ırzın hetk ve nice cürüm ile eşkiyaya tarafdâr olmağla belde-i merkumenin nizam-ı halinin ihtilâline ve umur-ı ahkâm-ı şer'iyenin adem-i icrasına bâis ve bâdi ve suy-i hâli bu def'a arz ve ilâm ve mahzar ile inha olunmağla merkumun mücerred te'dibi ve ıslah-ı nefis için nefy ü iclâ olunması muktazı olmağla ocakdan mübaşir ma'rifetiyle Sakız ceziresinde cezirebend ittirüb tekrar emr-i âli ve ocakdan memhur (?) vârid olmadıkça itlak olunması (olunmaması) fermanım olmağın..." Sc. 199, s. 175.

³⁵ 1148 Rebiülevveli tarihli Bursa kadısı ve Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Bursa ahalisi sütte-i saâdetime arzıhal idüb vilâyetlerinde âyanlık iddiasıyla cemi' umura müdahale ve muin-i eşkiya olan Yeşilli (Yeşil) Müderrisi Mahmud Efendi ve mahkemeye varmamak üzere mukaddema emr-i âli sâdır olan asker kâtibi Taşkın Mehmed Efendi dimekle ma'ruf kimesnelerin eşkiya ve mütegalibe

Efendi vilâyet işlerine karışmadığı müddetçe halk huzur içinde iken, Hidayet zâde türbesini yapmağa nâzır tâyin olunana kızıp, eşkiya ve yeniçerileri ayaklandırıp, bir kişiyi öldürtüp, mahkemeyi bastırıldığından, Manisa'ya ³⁶; 1824'de Kütahya Müftüsü Ruşen zâde Seyyid Abdurrahman, teferrüd daiyesinden ötürü kendisine uymayanlara eziyet ve şehri harap ettiğinden Kütahya'dan Manisa'ya ³⁷;

zir-i destlerinde olmağla mahrusa-ı Bursa'nın derun-u birununda enva'ı fesadet eksik olmadığından başka nizam-ı memleketi mihall-ı halât-ı âdet-i müstemirreleri olduğun bildirüb olbabda istid'ay-ı merhamet ve iltimasları üzere mezburun Mahmud ve Taşkın Mehmed'in medine-i Manisa'da meks ü ikametleri için emr-i şerifim suduru babında..." şeyh ül-islâm işaret itdiğinden, Ali Çavuş vasıtasıyla Manisa'ya sürülmelerine. Sc. 192, s. 25.

³⁶ 1190 Rebiülevvel tarihli hükümden: "... Konya'da türbe-i hazret-i Mevlânada postnişin olan Şeyh Esseyyid Ebubekir Çelebi bundan akdem umur-ı vilâyete ve vüzerây-ı izam ve mevâli-i kiram umurlarına karışmamak üzere çend sâldenberu münzevi olduğu halde ahali-i belde rahat ve kisbleriyle meşguller iken hâlâ Karaman valisi... Çerkes Hasan Paşa kapusuz levendat hakkında şerefbahşay-ı sudur olan emr-i celil al-şânıma imtisâlen eyâlet-i Karaman'da tahassun iden levendatın cemiyetlerin tefrik niyetiyle karargâhı olan Konya'dan hareketten bir kaç gün sonra maktul Hidayet zâde üzerlerine türbe binasiyçün emr-i şerifimle nâzır nasb olunan hâlâ âsitâne-i hazret-i Mevlânada Mesnevihan Seydi Ali zide salâhahunun hakkında erzan olan kabzet-i şeyh-i mumaileyh hazmedemediğinden an asıl derununda muğber olan garaz-ı nefsanisini icra için mumaileyhi idam irâdesi irtişa' ile tarikine on nefer haramzâde tâyin ve nisf al-leylde hânesine gider iken üzerine tüfenk kurşunu endaht ve akrabasından Seyyid Süleyman'ı katletmeleriyle mumaileyh halâs oldukda şeyh-i mumaileyh bundan akdem firar iden sekban eşkiyasını nezaket ile mahıce davet ve hanikahında ihfa ve binden müteceviz yeniçeriyi tahrik ve celb ve mesnevi han-ı mumaileyhi idam kasdiyle dört de'a mahkemeyi basdırıp mâbeyn odasında ve hariciyeden çekmeceleri şikest ve derunlarında mevcud malûm al-mikdar meblâ' ve emtiayı gâretten sonra müşarünileyhin sarayına dahi duhul ve bir kaç de'a da muhasara ve sukda olan dükkânları kapadup ve nice fezahata cesaret esnasında müşarünileyh Konya'ya avdetle şeyh-i mumaileyh zümre-i merkume-i tahrik ve idlâl ve türbe-i Mevlâna pişgâhına olan ifraz-ı cem'i-yet kendü suret-i hakdan görünmekle zümre-i eşrar zaahiren mumaileyh Mesnevihan şikâyet suretinde müctemian saraya duhul ve baadehu mahkemeye hücum edüb kemal-i havf ile..." Mesnevihanın eşi aklını kaybettiğinden, mumaileyhin Konya'da bulunması ihtilâle bâis olacağından Manisa'ya sürülmesine. Sc. 240, s. 42.

³⁷ 1240 Evahir-i Saferi tarihli Anadolu valisi sadr-ı esbak vezir Elhac Derviş Mehmed Paşa ve Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Medine-i Kütahya'da bir müddetdenberu müftü ve nakib al-eşraf kaimmekamı olan Ruşen zâde Esseyyid Abdurrahman nam kimesne mücerred teferrüd daiyesine düşerek daime hiyle ve hud'a ile nice hâneleri tahrib, kaza-ı mezbur vücuhundan kenduya tebaiyyet

1846'da Bursa hanedanından Kapucu başı Tahir Bey, meclis âzâ-
lığından atıldığından tekrar mevkiini elde etmeğe çalıştığından,
halkı ürküttüğünden, Bursa'dan Manisa'ya ³⁸ sürüldüler.

3. Tezvir ve teşvik :

Savaşların çokluğu; tekâlif-i örfiye nevilerinin gittikçe azalacağı
yerde çoğalması; bazı yerde hoşnutsuzluklara ve kıymıdanmalara
sebep olmuştur. 1823'de şark ordusu için Amasya'dan mürettep
asker bedeliyesinden Zeytin kazasının hissesine düşen bedelleri top-
lanırken, Hacı oğlu Hüseyin, Atmaca oğlu Ahmed, Kâtip oğlu Salih
ve Muti', kaza ahalisini iğfal ve teşvik ettiklerinden ³⁹; 1829'da Is-
partalı Vanlı zâde Hacı Mehmed Bey, deve bedellerinin toplanma-
sına engel olduğundan ⁴⁰; 1827'de Kayseri'den Akçakayalı Salih
ve debbağlar şeyhi Mehmed, kaldırılan yeniçeri ocağının ihyası husu-

etmiyenleri bilâ mucib tekdîr ve bazı kaza ve kura ahalisini dahi ızrar ve perişan..."
iylediğinden Manisa'ya nefy Sc. 260, s. 35.

³⁸ 15 Receb 1262 tarihli mülhakatiyle hüdavendigâr müşiri Mustafa Nuri
Paşa ve Manisa nâibine hüküm "... Bursa meclisi âzasından iken mukaddema bazı
uygunsuz hareketleri cihetiyle meclisten çıkarılmış olan Kapucubaşı Tahir ve
Hacı Nuh ve mevâli-i devriyeden Hacı Ali elhaletü hazihi kendu halinde olmayub
gine meclise girmek emelinde olmaları ahalinin tevehhümelerini mucib olmakda
olduğu bu def'a tahkik ve istihbar olduğundan mücerred vikaye-i huzur-ı ahali
zımında merkumların Manisa ve Bolu ve kal'a-i Sultaniye'ye nefileri lâzım gelen
emr-i şerifimin ısdarı hususu..." münasip görüldüğünden Tahir Bey'in Manisa'ya
sürülmesi, Sc. 287, s. 285.

³⁹ 1238 yılı evahir-i Zilka'desi tarihli Manisa nâibine ve Gümüş maâ Hacı-
köy madeni eminine deniyor ki, şark ordusu için Amasya'dan müretteb asker
bedeliyesinden Hacıköy madenine merbut kazalardan; hisselerine isabet idenleri
toplanırken, Zeytin kazası sakinlerinden: "... Hacı oğlu Hüseyin Atmaca oğlu
Ahmed ve Kâtip oğlu Salih ve Muti nam şahıslar kendu hallerinde olmayarak
ahaliye-i kazayı tahrik ve iğfal ile hisselerine düşen meblâğın edasında muhalefet
idüb kaza-i mezbur sakinlerinden Abdullah nam kimesne dahi men' ideyim sev-
dasında iken merkumu bi gayr-ı hak katliylediklerinden başka ahâr kazaları dahi
idlâl ve ifsad daiye-i fasidesinde oldukları bayâniyle..." Merkumların Manisa'ya
sürülmesine. Aynı yıl sicilleri.

⁴⁰ 1245 Muharremi sonu tarihli Isparta ve Manisa nâiblerine yazılan hü-
kümünden: "... Hamid sancağında vaki' Isparta kazası ahalisinden Vanlı zâde Hacı
Bey nam şahıs kendu halinde olmayub bazı müfsid ve muharrik makuleleriyle yek-
dil olarak liva-ı mezbureden tertip ve matlûb olan şütüranın ve tediyesine (?) mani
olduğundan gayrı sair matlûbat-ı devlet-i aliyemin dahi ta'tiline bâis ve bâdi
olmakda idüğü..." bildirildiğinden Manisa'ya nefy ü iclâ edilmesi Sc. 264, s. 85.

sunda propaganda ve teşviklerde bulduklarından ⁴¹ birer mübaşir vasıtasıyla Manisa'ya sürüldüler.

Şehirlerdeki çarpışma ve mücadelede bazan silâh yerine, daha kurnazca bir yol olan tezvir metodunun tutulduğu görülmektedir. Rakipler hangi sınıftan olurlarsa olsunlar zorla düşmanlarını gözden düşüremeyince tezvir ve telbis yoluyla halkın, hükûmet adamlarının gözünden, düşmanlarını ve rakiplerini düşürmeğe çalıştıkları görülmektedir. Mamafih çok zaman şikâyet edilen kimse, ya para kuvveti, ya taraftarlarının iddia edilen şeyi cerh edecek delilleri vermesiyle ister haklı ister haksız şikâyetçiyi müzevvir vaziyetine düştükleri de görülmektedir. XVIII. ve XIX. asır vesikalarında buna ait misaller pek çoktur. Bilhassa âyanlar zamanında bir taraf mahalle imamlarına ve taraftarlarının güvenilir adamlarına, yazdıkları mahzarı mühürlettirirken öbür yandan şikâyet edilen taraf da, bir mahzar düzenliyerek iddia edilen şeylerin doğru olmadığını, bilâkis orada yazılanların tersi bir durum olduğunu iddia eder ve zor kuvvetiyle imza attırdıkları, mühür bastırdıklarını da bunlara ilâve ederlerdi. Buna ait çeşitli örnekleri Kara Osman oğulları kitabımızda, Bergama âyanı Araboğulları, Akhisar âyanı Hacı Şabanoğullarının Kara Osman oğulları ile yaptıkları üstünlük mücadelesinde göstermiye çalışacağız.

Şehirlerimizin sosyal ve ahlâkî tarihi üzerinde çalışırken bu noktanın önemi gözden kaçırılmamalıdır. Ele geçen belgeler, mutlak surette iyi bir tenkid süzgeçinden geçirildikten sonra kullanılmalıdır.

1733'de, Manisa yahudilerinden Yako ve Kurdoğlu Yasef halkı memurlara gammazladıklarından İstanköy'e⁴²; 1757'de, Manisalı Timur Kazık oğlu da, Manisalı Kapucubaşı Hidayetullah Ağa'nın peşinden İstanbul'a giderek, onu gözden düşürmek için, yanlış haberler vermiş, esası olmiyan arızalar sunmuş, tahkikat sonunda hepsinin uydurma,

⁴¹ 1242 yılı Zilhiccesi sonu tarihli, Kayseri sancağı mutasarrıfı vezir Hafız Ali Paşa ve Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Akçayakalı Salih ve debbağlar şeyhi Mehmed nam şahıslar kendu hallerinde olmayub ocağ-ı mülgaya gayretkeşlik daiye-i fâsidesiyle ba'zı uygunsuz harekete tasaddi itmekte olduklarından bahisle merkumların te'dibleri hususu sen ki vezir-i müşarünileyhsin bu def'a tarafından derbar-ı übbet karar-ı mülükânem tahrir ve inha olunub merkumların..." Manisa'ya sürülmelerine aynı yıl sicilleri.

⁴² Bk. Vs. 6.

kendisinin müzevvir olduğu anlaşıldığından, memleketi Manisa'ya sürülmüştür⁴³.

1762'de Gördük'lü yedi kişi Manisa müteselliminden şikâyet etmişler, yerinde yapılan tahkikat sonunda iddialarının doğru olmadığı anlaşıldığından Manisa'ya sürülmüşlerdir.

1176 yılı Safer ortası tarihli Manisa kadısı ve divan-ı hümayun çavuşbaşı Abdullâtîf'e yazılan hükümde şöyle deniliyor:

“Saruhan sancağında Gördük kazası ahailerinden Molla Halil ve Molla Mustafa ve diğer Mustafa ve Hüseyin ve Serdar Halil demekle ma'rif yedi⁴⁴ nefer kimesneler kendu hallerinde olmayub müzevvir ve eşirradan olduklarından nâşi liva-i mezbur müteselliminden şikâyet ve deraliyeme gelüb iştikâları mücerred garaz-ı nefsaniyet olduğunu müş'ir mahallinden tahrirat vurud etmekle mezburun yedi nefer kimesneler çavuş mübaşeretiyle ahz olunub mahpus olmalarıyle vech-i meşruh üzere mezburular çavuş mübaşeretiyle Manisa'ya âlâ' tarik al-nefy ve iclâ ve irsal olunmak babında ferman-ı âlişanım sâdir olmuştur...⁴⁵”.

Müfsid ve müzevirlüklerinden dolayı 1803 yılında, Sekbanbaşı Osman Ağa⁴⁶ ; 1810 senesinde de Sekbanbaşı Mehmed Ağa azl ve Manisa'ya sürüldüler⁴⁷.

4. İhmal ve rüşvet :

XVI. asır sicillerinde, asker, zahire, hayvan vesaire istendikte emirlerin derhal yerine getirildiğini görüyoruz. Bu asırdan sonraki siciller ise, istenilen şeylerin gönderilmesi için 2, 3, 4... fermanın tekiden yollandığını gösteriyor. Hükûmet, ihmalkârlığı suç saydığından o zamanın imkân ve fırsatlarına göre failleri ile uğraşmıştır.

⁴³ Bk. Vs. 7.

⁴⁴ Yalnız beşinin adı yazılı.

⁴⁵ Sc. 213, s. 141.

⁴⁶ Bk. Vs. 17.

⁴⁷ Sekbanbaşı Mehmed Ağa'nın (biraz sonra paşa oldu) sürgün fermanında niçin sürüldüğüne ait hiç bir kayıt yoktur. Bk. Vs. 23, o devir kaynakları ise Sekbanbaşı Deli Mehmed Ağa'nın azlını, iki orta arasında Galata'da çıkan ve iki gün devam eden kavgaya hamlederler. Şânî zâde Mehmed Ağa'nın, fâsîd hilekâr ve müzevvir olduğunu yazar. Şânî zâde, C. I, s. 349. Cevdet tarihi C. IX, s. 208; Sc. Os. C. IV, s. 277. Cevdet Paşa, Deli Mehmed Ağa'nın yerine geçmek için fitne ve fesad çıkardığından nefyedildiğini yazar.

Fakat çok kerre zamanın nezaketi, bu suçun cezasının tatbikine imkân vermemiştir.

1755'de yeniçeri ağası olan Hasan Ağa, İstanbul'da çıkan yangının söndürülmesinde ihmalkârlık gösterdiğinden Manisa'ya⁴⁸, 1790 da Manisa âyanından Müderris Sadık-zâdelerden⁴⁹, Rus-Avusturya savaşları için beş yüz nefer istendi. Müderrisliği ileri sürerek, göndermemekte inat ve kusurları görüldüğünden Feyzullah Efendi Limni'ye⁵⁰; Balıkesir mutasarrıfı Yeğen Mehmed Paşa'nın muvaffakiyetsizliği görüldüğünden, Manisa'ya⁵¹; 1798'de Mısır'ın müdafasında işe yarıyacak istihkâmların yapılmasında kusuru görülen İzzet Mehmed Paşa azl edilerek evvelâ Sakız'a, sonra da Manisa'ya⁵²; 1815'de yeniçeri ağasının öldürülmesinde bigâne kalışı kusur sayı-

⁴⁸ 1169 Muharrem iptidali, yeniçeri ağası, Manisa kadısı âyan ve zabitanına yazılan hükümden: "... Yeniçeri Ağası sabık selefin... ağanın vazife-i hâli ve vazife-i zimmeti olan umur-ı lâzimesinin te'diye ve idaresinde rehavet ve tekasülü zuhur ve bid'efaat nasayihat-ı ma'kule terbiye ve ıslahına sa'yolundukça habaset-i fitriyesi olmak hasebiyle bir türlü mukayyed olmadığından gayri lâzime-i halinden hariç hâlât-ı nâ mardıyyeye tasaddi itmesi şer'an ve kanunen te'dib ve tenkilini mucib olmağla şimdilik Manisa'ya nefy ü iclâ olunmak fermân-ı hümayunum olmuştur." Sc. 202, s. 65. devri kaynağında geçen sene çıkan yangın üzerine, ağanın 1169 Muharreminde azl ve Manisa'ya sürüldüğü yazılıdır. Tarih-i Vasıf c. I, s. 43-44.

⁴⁹ Manisa ünlülerinin s. 85-86'da aile hakkında bilgi vardır.

⁵⁰ 1788'de sefer için, Manisa'nın diğer âyanlardan istenildiği gibi; Sadık zâdelerden de kendileri tarafından hazırlanacak bir kuvvetin, ailenin büyüğü olan Şeyh Ali başbuğluğunda gönderilmesi emredildi. Fakat onlar 1790 tarihine kadar mübaşirleri oyaladılar ve fermanlara birer bahane bularak işi atlatmağa çalıştılar. Bunun üzerine 1205 Rebi'ülevvel sonu tarihli Manisa mütesellimi Kara Osman zâde Ahmed Ağa'ya, çavuşbaşı Said'e ve Limni nâibine şu hüküm gönderildi: "... Manisa müteayyinanından ve müderrisinden Sadık zâde Feyzullah bedeninden karındaşlariyle beş yüz nefer asker tahrir ve teçhiz ve başbuğu maiyetiyle meş-tay-ı orduy-ı hümayunuma irsâle mübaderet eylemesi babında mukaddema memuriyetini ve baadehu isti'cali şeref riz-i sudur olan evâmir-i aliyem led al-vürud kudretleri zaahir iken adem-i iktidar beyâniyle evâmir-i aliyeme adem-i itaât ve izhar-ı tereddüd ve muhalefet hod behod deraliyeme azimet iyledikleri varid olan ilâmından müsteban olmakla..." Feyzullah'ın, divan-ı hümayun çavuşlarından Mehmed Çavuş ile Limni'ye sürülmesi, Sc. 229, s. 27.

⁵¹ Muvaffakiyetsizliğinden ötürü sürüldüğünü, fakat Manisa'ya değil, İzmit'e sürüldüğünü Mehmed Süreyya Bey (Sc. Os. C. IV, s. 27); İsmail Hakkı (Karasi vilâyeti tarihçesi, s. 134)'de yazarlar.

⁵² Sakız'dan biraz sonra Manisa'ya geldi.

larak şeyh ül-islâm Dürrî zâde Abdullah Efendi azl ve Manisa'ya⁵³; 1827'de Girid muhafızı, Lûtfullah Paşa'nın Girid'de bir kal'anın muhasarasında kusuru görüldüğünden Manisa'ya⁵⁴; 1830'da Beylânlı Mustafa Paşa'nın Bodime muhafazasından firar etmesi suçundan ötürü azl ve Manisa'ya⁵⁵ sürüldüler.

1758'de Rumeli kadiaskeri Veli Efendi'nin : "... Mihal-ı nizam-ı devlet-i aliyem olacak bazı hareket-i nâhemvari zûhur itmekle mansıb-i sedaret-i kazadan azl ve belde-i Manisa'da meks ü ikamet iylemek üzere hattı hümâyun-ı şevketmakrunum mucibince ferman-ı hümâyunum sâdır olmağın..." Manisa'ya sürülmesi irade buyuruldu⁵⁷, Vasıf Efendi ve Mehmed Süreyya Bey⁵⁸, bu ifadeyi açıklıyarak irtikâb töhmetiyle ittiham edilerek Gelibolu'ya sürüldüğünü yazarlar; halbuki bizdeki hüküm Veliddin Efendi'nin doğrudan doğruya Manisa'ya sürüldüğünü göstermektedir.

1804 yılında Manisa muhızır başısı Mahmed Ağa da rüşvet almak suçundan İstanköy'e sürüldü.⁵⁹

5. Keyfi sebepler ve çekememezlik :

Yollu ve kanunen sürülenlerin yanında, korkudan, çekememezlikten, bazılarının tarafını tutmaktan dolayı sürülenlerde var. XVIII.

⁵³ Dürrî zâdenin Manisa'da ikametine dair yazılan fermanlarda (Bk. Vs. 30): "... Bu def'a hasb al-vakt vel-hâl meşihat-ı islâmiyeden infisâline binâen arpalığın olan Manisa kazasında ikametinin..." yazılıdır. Şâni zâde (C. II, s. 237-238)'de Cevdet Paşa (C. X, s. 207) bunu açıklıyorlar. Yeniçeriler sadr-ı âzamdan, ağaları Seyyid Mehmed'in azlını istiyorlar. Sadr-ı âzam red edince, ağayı öldürüyorlar. Yeniçeri ayaklanmasının yatıştırılmasında sadr-ı âzâmın gayreti, şeyh ül-islâm Dürrî zâdenin de âtalet ve betaâti görüldüğünden azl ve arpalığı Manisa'ya gönderildi.

⁵⁴ Lûtfullah Paşa'nın fermanında (Bk. Vs. 36) niçin sürüldüğüne dair bir kayıt yoktur. Lûtfü Efendi (C. I, s. 208) Girid kal'alarından Granbusa'nın muhafazasında kusuru görüldüğünden Manisa'ya nefy edildiğini yazar.

⁵⁵ Bk. Vs. 38.

⁵⁶ 1171 Zilka'desi sonu tarihli Manisa kadısı ve divan-ı hümâyun başçavuşu Mehmed'e yazılan hükümden, Sc. 211, s. 4.

⁵⁷ S. 76.

⁵⁸ Sc. Os. c. IV, s. 614.

⁵⁹ 1218 yılı Zilka'de sonu tarihli Manisa ve İstanköy nâiblerine yazılan hükümden: "... Manisa mahkemesinde muhızırbaşı olan Hacı Mehmed nam kimesne müfsid ve mürteşi ve mürtekeb ve külli مزهـب يدھـب kabilinden olub tama'ı hame teb'iyet ile hilâf-ı şer' ve mugayır-ı rıza ibtal-i hak ve ızrar-ı ibade ictisar iylediği bazı amed şud idenlerden tahkik olunmaktan nâşi mezburun çavuş mübaşeretiyle İstanköy ceziyesine nefy ü iclâ fermanın olmağın..." Sc. 247, s. 117.

XIX. asırları vak'anüvis tarihlerinde bu ihtilâl, ayaklanma ve rical-i devlet arasındaki değişiklikten sonra bir çok kimselerin azl ve nefy edildikleri görölr. Edirne vak'ası, Patrona ve Kabakçı Mustafa vak'aları bunun en canlı misalleridir. Meselâ 1818'de Rauf Paşa'nın adamı diye Beylikçi Saib Bey, bazı havadis zuhur etti diye, Manisa'ya⁶⁰; 1730'da çıkan Patrona ihtilâlinden sonra yeniçeri Ağası Hasan Ağa Rodos'a⁶¹; sadrazâm kethüdası Niğdeli Ali Ağa, oğlu Mehmed Bey ile beraber Bursa'ya süröldüler⁶²; 1788'de ordu kadısı Tatarcıklı Abdullah Efendi ile Sadrâzam Yusuf Paşa'nın arası iyi olmadığından Ordu kadılığından azl ve Manisa'ya⁶³; 1821'de Dürrî zâde Abdullah Efendi, Halet Efendi ile arası iyi olmadığından, ikinci defa Manisa'ya⁶⁴; 1792'de Dürrî zâde Arif Efendi, Hamidî

⁶⁰ Bk. Vs. 32'de Saib Efendi'nin sürgün sebebi için: "... Bazı havadis rü'yet olmaktan nâşi mumaileyhin Manisa'ya nefy ü iclâsı..." gerektiği yazıldığı halde, Şanı zâde (c. II, s. 408)'de rakiblerinin sürmek, düşmanlarını korkutmak ve dillerini tutmak için "neşr-i eracif" bahanesiyle Rauf Paşa muteallikâtından Beylikçi Saib Efendi ve sabık mektubî Ata Efendi'nin süröldüklerini yazar.

⁶¹ Eski yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın İstanbul'da kalması, âsilerce nizam-devleti ihlâl edeceği kaygusundan dolayı Rodos'a süröldü. Tarih-i Osmanî ve Şakir ve Suphi vr. 15 ... Bu Hasan Ağa sonradan Manisa'ya gelmiş ve burada ölmüştür.

1128 tarihinde ölen diğer bir yeniçeri ağası Hasan Ağa daha vardır. Bu Evliya Hasan Ağadır. Müzedeki mezar taşı şöyledir:

- 1 — Hüvel hay al-baki
- 2 — Merhum ve mağfur al-muhtac
- 3 — İlâ rahmeti Rabbih al-gafur
- 4 — Dergâh-ı âli yeniçeri ağası.
- 5 — Olan Evliya Hasan Ağa ruhuyçün
- 6 — Elfatiha sene 1128 Cemaziyelâhire

⁶² 5 inci vesikanın hâşiyesine bk.

⁶³ 1202 yılı Şabanı ortası tarihli, Sahrâ-yı Sofya'dan yazılan buyurultıda şöyle deniyor: "... Orduy-i hümayun kadısı Abdullah Efendi'nin bu esnada münafi-i muktazay-ı tarik olur hareket-i gayr-ı mardiyeye-i nâ şayestesi zuhuruna binaen efendi-i mumaileyh li ecl al-te'dib Manisa'ya nefy ü iclâ olunmak..." Manisa kadısı ile çavuşbaşı Feyzullah'a yazılmıştır. Sc. 226, s. 147. Cevdet Paşa bu kapalı ve yoruma muhtaç cümleyi, Abdullah Efendi'yi övüb, şan ve şöretinin serdar tarafından çekilmediği suretinde ifade ve izzah etmiştir, c. IV, s. 32.

⁶⁴ Vesika 30'un baş kısmına bk. Şanı zâde, s. 112-113'de Halet Efendi ile Abdullah Efendi'nin arasının iyi olmadığını, Halet Efendi'nin, onu sürmek için bir bahane aradığını, nihayet Dürrî zâde'nin eniştesi Selim Efendi'nin, sabık sadrî-âzâmın istikbaline gitmesini ve bazı şeylerden şüphelendiğini bahane ederek ailecek Dürrî zâdeleri Manisa'ya sürdüdüğünü yazar.

zâde Mustafa Efendi'nin meşihâti zamanında sürüldüğünden o da intikam almak ve gözden uzaklaştırmak için, Hamidî zâde Mustafa Efendi'yi Manisa'ya⁶⁵; sürdüdü. Bu meyanda 130 yaşında bulunan Şeyh Fiyumi Efendi de bazı vükelâ hakkında söz söylediğinden Manisa'ya⁶⁶; 1878'de, beşinci defa sadrâzamlıktan ayrılan Mehmed Rüştü Paşa, pâdişahın kendisini bir yere sürdürmek için bazı vükelâyı sıkıştırdığını, günün birinde gazab-ı şâhâneyi mucib olacağını düşünerek Manisa'da oturma müsaadesini aldı ve gelip çiftliğinde oturdu.⁶⁷

6. Ahlâksızlık :

Anadolu Türkleri Müslümandılar, Kur'an ve şeriatın esasına tamamen bağlıydılar. Orta zamanların dinî taassubu, yeni ve yakın çağlara girilmesine rağmen, imparatorlukta devam ediyordu.

Müslümanlık içkiyi, Müslümanlar için yasak etmişti. XVI. asırdan sonra, kahve ve cigara da imparatorlukta, içilmeğe başlanmış, o zamanki ulemâ, her ikisini de keyf veren bir madde sayarak, Müslümanları içmekten menetmişlerdi. Bilhassa XVII. asırda eskiden şarap içenlere karşı tatbik edilen mücadele, sigara, kahve içenlere de tatbik edildi.

Manisa'nın belli başlı ürünlerinden birisi de üzümdü. Manisa'da çok eski zamanlardan beri, şarap yapılıyordu. Saruhanoğulları zamanında gayr-ı müslimlerin şarap yapmağa ve içmeğe devam ettiklerini, kuvvetle tahmin ediyoruz. Osmanlılar zamanında da Hıristiyanlar, bu şekilde yollarına devam ettiler.

⁶⁵ Vesika 12'de Hamidî zâdenin, niçin Manisa'ya gönderildiği hakkında bir kayıt yoktur. Cevdet Paşa yukarıda yazdıklarımızı söylüyor. Cevdet tarihi, c. V, s. 240.

⁶⁶ 1222 Cemaziyelâhir sonu tarihli, Çavuşbaşı Hasan ve Manisa kadısına yazılan hükümden: "... Şeyh فيومي Fiyumî dimekle ma'ruf şahsın hilâf-ı rıza harekâtı tahkik olunduğu beyaniyle li ecl al-te'dib Manisa'ya nefy ü iclâsı babında emr-i şerifim sudurunu bil-fiil şeyh ül-islâm ...Mevlâna Esseyid Abdullah edamallahu taâlâ fazailuhu işaret itmeleriyle işaretleri mucibince çavuş mübaşeretiy'le Manisa'ya nefy ü iclâ olunmak fermanım olmağın..." Sc. 241, s. 38. Şânî zâde (c. I, s. 80). Yanlış olarak 1223'de sürüldüğünü yazıyor ve onun âlim ve fazıl olduğunu söyledikten sonra, vükelâ hakkında söz söylediklerinden, bazı şeyhlerin nefy edildiğini, Şeyh Fiyumî'nin de Manisa'ya sürüldüğünü yazar.

⁶⁷ Son sadrâzamlar: C. I, s. 131-136. Bk. vesika 40.

Hıristiyanlar şarap yapabilirler ve hem cinslerine satabilirlerdi. Yalnız açıktan içemezler, satamazlardı⁶⁸, bu prensibe riayet etmeyenler cezaya çarpılırdı. Hattâ Manisa'da sancakbeyliği yapan şehzâdeler, Manisa sarayında muhtelif hizmetlerde kullanılan Rumları, bağ ve şaraplarının bir kısım vergisinden muaf tutmuşlardı⁶⁹.

Manisa'da yaşayanlar, yalnız Müslümanlar değildi. Şehir ve çevre köylerinde, Rum, Ermeni ve Yahudiler de yaşıyorlardı. Bunlar şarap yapıyor ve içkiyi gizli olarak içiyorlardı. Asıl önemli mesele, gayri müslimlerin yaptıkları şarapları, Müslümanlara satmaları idi. Çünkü içki denen şey yasaktı aynı zamanda fesad kaynağı idi. Bu yüzden XVI. asırda şehir zaimi; XVII. asırda subaşı ve mütesellim, geceli gündüzlü etbarları, asesleri ile şehirde yaşayanları kontrol ediyorlardı. Birisinden şüphe ettiler mi ağzını koklıyorlar, içki kokarsa cezaya çarptırıyorlardı. Müslümanlarda içki içen çoğaldıkça bunu önleyebilmek için gayr-i müslimlere de içmek ve şarap satmak yasak ediliyordu⁷⁰. IV. Murad ve Köprülü zâde Fazıl Ahmed Paşa'nın sert mücadelelerine rağmen içki içilmesine mani olunamadı⁷¹. Evvelâ Hıristiyanlar, sonra da Müslümanlar tarafından meyhaneler açılarak bu günkü durumunu aldı.

İçki "fitne ve fesad" menbaı olduğu gibi, kadın ve erkeklerin fuhşa ve yolsuzluğa sapması da en büyük kabahat ve ahlâksızlık sayılıyordu. O devrin yaşama şartları ve din esasları, kadın ve erkeği ayırıyordu. Her şeyden önce kadın ve erkeğin namuslu olmaları lâzımdı. Osmanlı hükümeti ve kanunları bu hususta, çok sıkı davranmalarına rağmen, bilhassa XVII. asırda Manisa'da kadınlı erkekli içki meclislerinin kurulduğunu⁷², kadınların şehrin içinden, hamama, komşuya giderken kaçırıldığını görüyoruz.

Hükümet memurları, bilhassa fuhşa karşı çok titiz davranıyorlar, yakaladıklarında en ağır cezayı verdirmekten çekinmiyorlardı. Müslümanlar, Müslüman evinde ve mahallesinde yaşayan gayr-i müslimleri, şarap yapma ve satmasından dolayı nasıl mahallesinden, cemiyetlerinden uzaklaştırıyorsa⁷³, fahişeler için de hal böyle

⁶⁸ XVII. asırda Manisa'da ziraat, ticaret ve esnaf teşkilâtı, s. 47, Vs. 3.

⁶⁹ Aynı eser, s. 46, Vs. 2.

⁷⁰ Aynı eser, s. Vs. 68, s. 171, Vs. 69, s. 172.

⁷¹ Aynı eser, s. 43.

⁷² Aynı eser, Vs. 70, s. 172; Vs. 71, s. 173.

⁷³ Aynı eser, s. 46.

idi. O zamanın din ve ahlâk telâkkilerine göre, kadın ve erkeğin ahlâk yolunu şaşırması ahlâksızlığın en büyüğü idi. Bu telâkkiden ötürü ahlâksız yalnız kanun değil bütün bir şehir efkâr-ı umumiyesi takip eder, baskı altında bulundururdu.

Bir kadın hakkında dedikodu başlayınca, evvelâ konu komşu tarafından ikazlar yapılır, mütenebbih olmazsa, geceleri evi taşlanır, kapısına katran sürülür, boynuz takılırdı. Bir defa kadı da ikaz eder, yola gelmezse, evvelâ mahalleden, mahallenin isteği üzerine başka mahalleye kaldırılır; eğer orada da aynı hale devam ederse, ya öldürülür, yahutta sürülürdü : 1728'de Sabiha, Emine, Ayşe ⁷⁴; 1733'de Despina ⁷⁵; 1741'de Tire'ye sürülen iki fahişe ⁷⁶; 1814'de Hatice ⁷⁷ fahişelik ve ahlâksızlıklarından sürüldüler.

1826'da hırsızlık yapan İstanbullu Cemile, Manisa'ya sürüldüğü gibi ⁷⁸, kadınları yoldan çıkararak sandıkçı Ahmed de 1712'de Manisa'dan başka bir memlekete sürüldü. Sandıkçı Ahmed'in şehirden koçulma kararını, Manisa kadısı, Çaprazlar kebir mahallesi halkının önünde sicille şöyle kaydetmişti : "... Mezbur Ahmed daima kendü halinde olmayıp şerir ve müfsid olmağa ümmet-i Muhammed'e töhmet isnad idüb ehl-i örfe tecrim ve vaki' olan hukuk-i şer'iyelerinin iptaline bâis ve hetk-ı ırz itdirmek âdet-i müstemiresi olduğundan mâada nice bunun gibi fesadâtı mürtekeb olduğunun nihayeti yoktur. Elhasıl mezburun evza' ve etvarından amme-i nâs mutazarır ve mütezziler olmakla medine-i mezbureden âhar beldeye naklolunması matlubumuzdur..." iddiaları şahidler önünde isbât edilmiş ve mahkeme, şehirden sürülmesine karar vermiştir.

7. Din :

Fatih Sultan Mehmed zamanında, Bursa'da Halvetî şeyhi bulunan Şeyh Alâeddin, fazla taraftar bulmuş, bu hal hükûmetin nazar-ı dikkatini celbetmişti. Hükûmet durumu önlemek için, Şeyhi Bur-

⁷⁴ Bk. Vs. 2, 3.

⁷⁵ Bk. Vs. 4.

⁷⁶ 1154 senesi Recebinin 7'sinde tanzim edilen salyane defterinin gider kısmında şöyle yazılıdır: 3... fuşî zaahir olub Tire'ye nefy olunan Alişah ve Alime nam hatunları götürün ademlere ücret yirmi gurus, Sc. 195, s. 36.

⁷⁷ Bk. Vs. 29.

⁷⁸ Bk. Vs. 35.

⁷⁹ Sc. 175, s. 181.

sa'dan uzaklaştırmayı düşünmüş ve gereken emirleri vermişti. Başta hâlifesi Ali-i Arab'i olmak üzere bir çok müridleri buyruğa karşı gelmişlerdi. Fatih kararında ısrar etmiş ve Şeyh Alâeddin ile Ali-i Arabi'yi Manisa'ya sürdürmüştür.⁸⁰

1826'da yeniçeri ocağı kaldırılınca, ocağın dayandığı beктаşilerin de cezalandırılması karar altına alınmıştı. Eski kaynaklar yeniçeri ocağına "Ocağ-ı Bektaşiyân" dedikleri gibi, ocak ağasına da "Ağay-ı Bektaşiyân" derlerdi. Yeniçerilerin sayesinde beктаşilerin yapmadığı kalmamıştı⁸¹, Bektaşilerin din ve ahlâk telâkkilerine uymayan hareketlerini yoketmek, yeniçeri taraftarlarını korkutmak ve ayıklamak için tek çare, Bektaşî tekye ve zaviyelerini kapatmak, fazla ileri gidenleri susturmak ve cezalandırmaktan başka çıkar yol yoktu. Bu hususta hükûmetin görüşü şu merkezde idi: 1241 Şevval sonu tarihli Anadolu'ya yazılan fermanda bazı kimselerin farz, vacip şöyle dursun beş vakit namazı bile kılmadıkları, namusa tasallut ettikleri, bunları gören bazı yerler halkının cami ve mescidleri, kapattıkları, minarelerde ezan okunmadığı yazıldıktan sonra şunlar ilâve ediliyor : "... Ulemâdan bulunanlar ceheleden olanlara ta'lim-i din ü diyanet edeyim demeyüb erbab-ı cehalet dahi necat-ı uhreviyesine sebep-i müstakil olan ilâm-ı hâl ve diyaneti öğrenmiye ra'bet itmediklerinden maada kenduları cahil kaldıkları misillü evlâdlarının cahil olmalarını dahi düşünmiyerek çocuklarını mektebe virmeyüb verenler dahi küçükten cehaletle büyüyüb İslâm ve şeriat (bir kelime okunamadı) ne demek olduğunu bilmiyerek nice nice şenaat ve menhiyata cür'et iyilemekde... nasiye-i hallerinden nur-ı iman ve mehabet-i diniye günden güne zail ve mütenezzil olmasıyle a'dây-ı dine cür'et gelerek ümmet-i Muhammed hakkında her türlü su-i kasd ve ihanet daiyesine koşmalarına sebep olmakda idüğü zaahir nümudar... fima bâad terk-i selât ve irtikâb-ı fuhşiyat ve rafaz al-hal ve adem-i mübaderet ve suy-i itikada mübtelâ ve musır olanlara sağır ve kebir her kim olursa olsun kitabullah hükmünce taraflarınızdan emr-i bil-mar'uf ve nehy-i an al-münkir farizesi üzre peşin tenbih ve nasihat ve dinlemiyen olursa şer'-i şerife müracaatla şer'an müstahak olduğu ta'zir ve te'dib ve ikame-i hudud ve terhip suretleri bilâ tehir icraya mübaderet ederek..."⁸²

⁸⁰ Ali-i Arabi ve Şeyh Alâeddin Manisa'ya Fatih'in oğlu şehzâde Mustafa'nın zamanında sürülmüştür. Şakayık-ı Numaniye tercümesi s. 173.

⁸¹ Tarih-i Lûtfi, c. I, s. 150.

⁸² Aynı yıl Sc.

1242 yılı Safer evaili tarihli Anadolu'daki vezir, beylerbeyi, sancakbeyleri... vs. bu hususa mübaşir tâyin olunan dergâh-ı muallâ kapucubaşlarından cebecibaşı esbak Ali'ye ve müvellâ tayin olunan müderrisin-i kiramdan Çerkeş'li Mehmed'e: "... Bazı erbab-ı rafaz ve ilhad ve Hacı Bektaş-ı Veli kaddese سره العزیز taâlâ hazretlerine mensubiyet davasıyla iftiray-ı mahz olmak üzere bir takım nesnelere isnad iderek şer'-i şerife münafi ve maâzallahu taâlâ küfrü müeddi istihâl-ı muharremet ve terk-i savm ü salât ve Hülâfa-i Râşidin ridvan allahû taâlâ aleyhim ecmain hazaratına zebanzedlik misüllü harekâta ictisar etmekte ve bunlar gittikçe memâlik-i islâmiyede tekessür iderek sadedil olan bir takım ehl-i iman dahi cehaletleri sebebiyle o makule zındık mülhidlerinde türrehat ve hezeyanlarına ferifte olarak cadde-i şeriat-ı mutaharradan udul ile rah-ı delâlete sapmakta olduklarına binaen... tekyenişin olan Mevlevî ve Nakşibendî ve Halvetî ve Sa'dî Kaadirî vesair ehl-i ümmet vel-cemaâttan olan turuk-ı aliye meşayihî hazır oldukları halde akdolunan encümen-i şûrada bu guruh kâran merkumanın hâl ve keyfiyetleri izzah ve beyan ve haklarında muktazay-ı şer'-i şerif ne vechile idüğü istiknah ve dermeyan olundukda taife-i merkume erbab-ı rafaz ve ilhaddan hem dâl hem mudil مصل olduklarına binaen içlerinde pek uygunsuz oldukları mütevatır olanlar şer'an ve siyaseten katl ü idam ve ehven-i şer' bulunanların dahi makarr-ı ulemâ olan birer mahalle nefy ü iclâsiyle tashih-i itikad iylemelerine oldukları mahallin müfti ve uleması taraflarından ikdam ve mecma-ı rafaz ve ilhad olan tekyelerin hedm ve imhasiyle ümmet-i Muhammedi şer ü mekidetlerinden tahlise taraf-ı nam al-şeref-i mülükânemden himmet ve ihtimam olunmak hususları icma'-ı umum ile karargir olarak olbabda şeref fazay-ı sudûr olan hatt-ı hümâyun-ı isabet makrun-ı pâdişâhânem mucibince dersââdetimde bulunan Bektaşilerden küfr ü rütbe-i tevatüre reside olanlar ber muktazay-ı şer'-i şerif birer mahalde siyaset ile cezay-ı sezaları icra ve kusur şeyh ve derviş namında olan bir takım melâhide dahi baâdezin o makule amel-i bâtladan rücu' ve istifar ile tashih-i itikad iylemek üzere makarr-ı ulemâ olan bazı mahallere nefy ü iclâ ve âsitâne-i şevket aşyanem ve etraf ve civarında kâin bilcümle muhdes Bektaşî tekyeleri dahi hedm ü imha ile... Zeman Bektaşîlerinin halleri ve yedlerine geçmiş olan kadîm hâdis tekaya ve zevayaya merbut olan kur'a ve mezari' ve arazi ve

musakkafat-ı sairenin etrafiyle taharri ve tahkik olunarak içlerinde bulunan o makule erbab-ı rafz ve ilhadın haklarında şer'an nefy ve tagrip vesairelerine dürlü mücazat hükmolunursa icrası ve hâlî kalacak ve kadim ve muhdes tekyeler bulunduğu memlekette bundan böyle müslimin için cami' ve mescid ve yahut mekteb ve medrese ittihaz olunmak ve yahud sair tarik-i aliyye meşayihinden ve ehl-i sünnetten cümlelerin hüsn-ı (?) zannettiği bir zatın..." konulması, eski binalara dokunulmaması, sonradan yapılanların yıkılması emrediliyor.⁸³

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, tekyelerin kapatılmasına karar verildi ve imparatorluğun dört bir yanına mübaşir ve müfettişler gönderildi. Bunlar gittikleri yerler tekyelerini kapatılar; ikinci üçüncü derecede suçlu olanları kefillere raptederek yerlerinde bıraktılar, birinci derecede suçlu olanları idam, orta suçluları da imparatorluğun ilim merkezlerine sürdüler. Bu sürme işinde nasıl hareket edildiğini incelemek için, kızıl Sultan tekyesi ve Mürsel Baba zaviyesi müntesiblerine nasıl muamele edildiğini, bunlardan kimlerin Manisa'ya sürüldüğünü; 1242 yılı evahir-i cemaziyelevveli tarihinde, Çirmen sancağı mutasarrıf-ı Vezir Said Mehmed Paşa ve nâibine yazılan şu fermanı okuyalım : Mübaşir : "... Sabıka mirahur-ı evvel olan Mir Ali evvelâ Edirne canibine varub Dimetoka دیمی توكه civarında kâin Kızıl Sultan tekyesi ve Mürsel Baba zaviyesi meydanları odalarında olan çerağlık ve ikrar taşlarını şikest ile mevcut olan dervişandan meşihat ve bazı gedikte olanlara mumaiyleh maiyetine canib-i şeriat garradan me'mur müvellâ ma'rifetiyle bazı mesail-i dinîye sualinde cevaba kaadir olamadıklarından başka ma'âzallahu taâlâ bunlar cadde-i mutahharayı bıragub rah-ı delâlete sapsmış oldukları memburen göndermiş oldukları üç kıt'a kitablarından dahi bedihi ve âyan olduğundan bahisle içlerinden hıdmetkâr makulesinden olanları kavi küfelâya rabt ile sahvirülüb maâda meşihat ve o misillü gedikte bulunan ve semt ve vilâyetleri bâid olanlar Dimetoka'ya celb ve hapse ilka birle haklarında ne vechile irade-i seniyyem zuhur ider ise iktizası icra olunacağını bu def'a mir-i mumaiyleh..." tarafından sorulduğundan, bunlar delâlete sapanlardan olduklarından, ıslâh-ı hâl itmelerine medar olmak için, her birisinin makarr-ı ilim olan mahallere sürülmesine fermanım olmağın, mer-

⁸³ Aynı yıl Sc.

kumlardan şehir köylü, odacı Derviş Hasan ve Uzunca Abad Hasköyü kazasından Ilıca Karaağaç karyeli Derviş Ahmed'in Manisa'ya, sürülmeleri ⁸⁴.

Aynı şekilde, İstanbul'da Kumkapı'dan Cerrah Hacı Ali ve Atpazarında Cambaz Salih de Manisa'ya sürülmüşlerdir⁸⁵.

8. Siyaset :

Manisa'ya bu sebepten dolayı yalnız bir kişi sürülmüştür. O da İstanbullu Rum tüccarlarından Apostolos Papa Andreou'dur. 1821'de Rumlar Mora'da isyan edince İstanbul Rumlarının da bununla ilgisi tesbit edilmiş, bu yüzden elebaşlarının bir kısmı asıldığı gibi diğer bir kısmıda sürülmüştür, işte Apostol Papa Andreou'da onlardan biridir.

9. İdareten :

Bizim bu bölüye bu adı verişimiz, esaslı sebeplere dayanmamıştır. Bunların idare-i maslahat kabilinden sürülmüş olmalarından dolayıdır. Belki "idareten" kelimesi yerinde bir kelime değildir. Meselâ 1752'de kızlar ağası Beşir Ağa öldürülünce, adamları sağa sola gönderilmiş bu meyanda, Manisa sultanlar evkafı mütevellisi olan, Beşir Ağa'nın meşk öğretmeni Mumcu zâde Mehmed Efendi de Manisa'ya sürülmüştür⁸⁷.

⁸⁴ Sc. 262, s. 94.

⁸⁵ 1242 yılı Rebiülâhir iptidası tarihli, divan-ı hümâyun çavuşbaşısı Ali Necib ve Manisa nâibine yazılan hükümden, darsâdetimde Kumkapıda "İbrahim Paşa mahallesinde sakin cerrah Hacı Ali ve Atpazarı'nda Cambaz Salih nam şahıslar zeman bektaşılığı yoluna saparak şer'-i şerife münafî متناق ve maazallahutaâlâ küfrü müeddi bayağı istihlâl-i muharremet suretinde şenaât ile me'luf olduklarından maada savm-ı salâta ve târik-ı rafz ve ilhada salih olduklarından..." Manisa'ya divan-ı hümâyun çavuşlarından Hacı Ahmed Çavuş ile sürülmeleri. Aynı yıl Sc.

⁸⁶ Bk. Ss. 33.

⁸⁷ 1165 Şabanı ortasında Manisa kadısına yazılan hüküm: "... Sâbıka Dar üs-sâadet al-şerife Ağası müteveffa Beşir Ağa'nın meşk hocası Mumcu zâde Manisa tevliyetine namüstahak iken mumaileyhin istida ve ibramile nâil olmağla nâil olduğu keyfiyeti binefsihi rü'yet etmek için merkur Mumcu zâde mütasarrıfı olduğu Manisa tevliyetine bir mübaşir çavuş ma'rifetiyle nefy ü iclâ olunmak babında fermân-ı âlişânım saadır olmağın divan-ı hümâyunum çavuşlarından kudvetü'l emasil ve'l-akran Osman Çavuş zide kadruhu ile irsâl olunmuşdur..." 1165 Ramazanı ortası tarihli Manisa kadısı ve çavuşbaşı Ahmed'e yazılan hükümden: "... Bu de'â Manisa'ya nefy ü iclâsı fermanum olup bin nefis Manisa tevliyetini

1808 yılında yeniçerilerin Alemdar'ı öldürmeleri üzerine Nizamı Cedid Şeyh ül-İslâm'ı diye tanınan Salih zâde Ahmed Esad Efendi'nin hayatından korkularak Şeyhülislâmlıktan azl ve Manisa'ya sürüldü⁸⁸. 1842'de sabık Karadeniz Boğazı Muhafızı Saip Paşa'nın istifaya teşebbüs etmesi hoş karşılanmadığından Manisa'da ikamete memur edildi⁸⁹.

10. Sebebi zikredilmeyenler :

Bizdeki mevcut vesikalarda, neden sürüldükleri açıklanmayanları, aynı devir kaynaklarında haklarında bilgi verilmeyenleri, bu isim altında topladık. Gerçi bazılarında : "Vazifesinden hariç hilâf-i teveffühünden lisanını adem-i muhafaza..."dan; "hilâf-ı rıza hareketine binaen"; "hilâf-ı rıza bazı evza' ve etvarı" görüldüğünden gibi yorulmaya çok muhtaç ifadeler varsa da, hangi hadise, hangi tavır, hangi söz, nasıl söz sorularına hiç bir vakit karşılık veremediklerinden, bunları bu isim altında toplamaya mecbur olduk. Bu şekilde Manisa'ya sürülenler : İzmir kadısı Ziyaeddin Abdurrahim⁹⁰;

zaptelemek üzere gönderilen müteveli Mehmed'in ehl ü iyali dahi yanına varup anda meks ü ikametleri ferman-ı hümayunum olmağla...". Sc. 205, s. 38-39. Tarih-i İzzi vr. 280.

⁸⁸ 21 No.'lu vesikada niçin sürüldüğüne dair hiç bir işaret yoktur. Şanî zâde (c. I, s. 146-147) yukarıda dediğimizi yazıyor. Cevdet Paşa da (c. IV, s. 52) Alemdar vak'asından sonra azledildiğini ve sürüldüğünü yazar.

⁸⁹ Evâil-i Rebiülevvel 1258 tarihinde sâbık bahr-i sefid boğazı muhafızı Saib Paşa'ya ve Manisa nâibi ile dergâh-ı muallâ gediklileri muhtarı Veli'ye; yazılan hükümden: "... Sen ki vezir-i müşarünileyhsin bu def'a hakkında vuku' bulan memuriyetten dolayı kat'ice istifaya teşebbüs ve ibtidarin bil-vucuh rızay-ı hümayun-ı şâhânemin hilâfı ve şîâr-ı ubudiyet ve sadakata mugayir ve münafi olduğundan senin Manisa'da ikametinin hususunda irâde-i seniyye-i mülûkânem taâllûkiyla ol babda emr-i hümayun-ı mehabet makrun-i şehriyanem sunuh ve sudur eylemiş ve seni bil-istishap mahalli ikametine isâl eylemek üzere muhtar-ı mumailiyh mahsus memur ve tâyin kılınmış olmağla vusulünde heman ol taraftan hareket ve Manisa'ya varıp anda meks-ü ikametle duay-ı devam-ı ömr ü ikbal-i şâhâneme iştilgal ve muvazabat eylemen fermanım olmağın..." Sc. 276, s. 63.

⁹⁰ Cemaziyelâhir sonu 1155 tarihli hükümden: "... İzmir kadısı Ziyaeddin Abdurrahim zîde fazlubu tevki-i ref-i hümayun vâsıl olıcak malûm ola ki sen ki mevlânây-ı mumailiyhsin senden ahali-i kazadan cem-i gafir divan-ı hümayunuma iştika ve arzihal etmeleriyle 1155 senesi mah-i Receb al-ferd guresinden azl olunmağla Manisa'da ikamet etmek üzere emr-i şerifim suduru babında şeyh ül-islâm Seyyid Mustafa işaret etmekle..." Sc. 198, s. 67.

yeniçeri ağası Hasan Ağa⁹¹; Zağaracıbaşı Mehmed Ağa⁹²; Lârende Müftüsü Elhac Mehmed İlmî⁹³; Adanalı Hasan Paşa zâde Hacı Ali Bey⁹⁴; İskenderiyeli Bedevî şeyhi Mustafa⁹⁵ ve Yahudi Bahurdur⁹⁶.

II.

NASIL SÜRÜLDÜLER

1. Sürgün fermanı ve mübaşirler :

Bundan evvelki bölümde anlattığımız sebeplerden veya başka her hangi bir sebep dolayısıyla bir kimsenin cezalanması ve sürül-

⁹¹ 1163 Saferinin 25 inci günü; senelerden beri yeniçeri ağası olan Hasan Ağa'nın: "... Bu esnada hilâf-ı rıza bazı evza' ve etvarı runüma ve teb'it ve te'dibi iktiza etmekle mah-ı merkumun yirmi beşinci gününde azl nâgeh-i zuhura müb-telâ ve Manisa'ya nefy ü iclâ olunub..." Tarih-i İzzi vr. 116.

⁹² 1215 yılı Şevval ortası tarihli Manisa kadısına yazılan hükümden: "...Ocak-ı âmire zağarcıbaşı olan Mehmed'in hilâf-ı rıza hareketine binaen bu def'a şerefriiz-i sudûr olan hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunum mucibince azl ve kenduyu te'diben Manisa'ya nefy ü iclâsı hususuna irâde-i aliyem taâllük edip ol babda emr-i şerifim sudurunu hâlâ rikâb-ı hümayunumda sekbanbaşı olan... Mehmed dame mecdûhu ba-takrir ifade etmekle..." sürülmesine. Sc. 235, s. 191.

⁹³ 1241 Zilkadesi sonu tarihinde Çavuşbaşı Ali Necib ve Manisa kadısına yazılan hüküm: "... Sabıka Lârende Müftisi Elhac Mehmed İlmî vazifesinden haric hilâf-ı inha teveffühünden lisanını adem-i muhafaza etmiş olduğuna binaen merkumun li ecl al-te'dib Manisa'ya nefy ü tagribi emr-i şerifim..." olmağın. Sc. 262, s. 45.

⁹⁴ 1243 Rebiülevveli sonu tarihli, Adana valisi Vezir Nurullah Paşa ve Manisa nâibine: "... Adana vücuhundan Hasan Paşa zâdelerden Hacı Ali Bey kendu halinde olmayub bazı mugayir-i rıza harekete ibtidar itmekde olduğundan bahisle merkumun bir mahalle nefy ü iclâsı hususunu sen ki vezir-i müşarünileyhsin bu def'a dersââdetime arzylediğın..." Manisa'ya sürülmesi. Sc. 263, s. 128.

⁹⁵ 1252 Recebi sonu tarihli, Çavuşbaşı Mehmed Necib ve Manisa nâibine yazılan hüküm: "... İskenderiye'de bedevi şeyhi Mustafa'nın hilâf-ı ahkâm-ı şer'iye ve mugayir-i usul-i aliyye bazı uygunsuz hali mesmu' olduğuna mebni li ecl al-te'dib Manisa kazasına nefy ü iclâsı babında..." Sc. 270, s. 72.

⁹⁶ 14 Receb 1243 tarihli Manisa kadısına hüküm: "... Yahudi taifesinden Bahur nam Yahudi hilâf-ı rıza harekete ictisar iylediğine mebni li ecl al-te'dib mübaşir ma'rifetiyle Manisa'ya nefy ü iclâ olunub itlakı hususu memhur arzıhali olmadıkça müsaade olunmamak babında emr-i şerifim sudurumun hahambaşı tarafından südde-i saâdetime takdim olunan bir kıt'a arzuhaliyle istid'a olunmagla vech-i meşruh üzere mübaşir ma'rifetiyle mersumun Manisa'ya nefy ü iclâsı fermanın olmağın..." Sc. 270, s. 92.

mesi gerekiyorsa, o sürülecek kişinin mensup olduğu makam ulemâyı şeyh-ül islâm askeri yeniçeri ağası, mülkiyeden olanı sadrâzam veya kaimmakam paşa ; makam-ı muâllâyâ arzeder. Uygun görülürse sürülmesine ferman çıkar. Sürülen herkes işinden atılır ⁹⁷ Çok zamanda rütbesi alınır ⁹⁸.

Azline ve sürülmesine karar verilen zat İstanbul'da ise formâlitenin tamamlanmasına kadar evinde veya tensip edilen yerde fermanını beklerdi. Eğer sürülecek zat taşrada ise ferman o zatın bulunduğu yer ile sürüleceği yer kadısına ⁹⁹, veya sürülecek zatla sürüleceği yer kadısına ve mübaşire ¹⁰⁰ yazılırdı. Bundan başka sürülecek yer kadısı ile çavuşbaşıya ¹⁰¹, yahut da sürülecek mübaşire ¹⁰² yazılırdı. Genel olarak sürgün fermanları sürülecek yer kadısı ile mübaşire yazılıdır.

Sürgün hükümleri, üslûp ve ifade bakımından, ilk zamanlardan birinci meşrûtiyete kadar şeklini muhafaza etti. Sürgün hükümlerinde başta sürülen ve sürülecek yerler kadılarının adları; kendi elkapları ile yazılır; sonra kimin sürüldüğü, neden sürüldüğü, sürgüne hangi çavuşla gideceği, çavuşun ödevleri ve getireceği belgeler, kadının ödevleri ve vereceği belgelerin neler olduğu yazılırdı. Hükmün son kısmına sürülme tarihi ile hükmün yazıldığı yer yazılırdı.

Çavuşbaşı tarafından tâyin edilen divan-ı hümâyûn çavuşu ¹⁰³ veya gediklisi ¹⁰⁴, bu fermanla sürülecek adamı alır ve yerine götürür. Bazı fermanlarda ise, yalnız mübaşir diye hitab edilir ¹⁰⁵. "Divan çavuşları devlet ricalinden birini sürgüne götürmeye memur edilince onun fermanını alarak başındaki sorgucu kavuğunun sağ tarafına takıp konağına gider ve sürgün edilecek zat anın sorgucunu yanda görünce işi anlar ve harem dairesine bile girmesine müsaade etmiyerek beraberce kalkıp menfasına götürür ve orada menfinin sürgün kâğıdını okutarak avdet ederdi ¹⁰⁶.

⁹⁷ Bk. Vs. 16, 17, 23, 36, 38.

⁹⁸ Bk. Vs. 8, 13, 14, 31, 36, 38.

⁹⁹ Bk. Vs. 1, 4, 5, 6, 16, 18, 37.

¹⁰⁰ Bk. Vs. 23, 30, 31, 36, 38.

¹⁰¹ Bk. Vs. 17, 21, 26, 32.

¹⁰² Bk. Vs. 8, 13, 15.

¹⁰³ Bk. Vs. 1, 4, 6, 7, 11, 12, 20, 21, 26, 32, 34, 35, 37.

¹⁰⁴ Bk. Vs. 8, 9, 13, 14, 31, 38.

¹⁰⁵ Bk. Vs. 17, 18, 23, 30.

¹⁰⁶ Osmanlı devletinin saray teşkilâtı, s. 410.

Sürgün, ister yeniden sürülsün, isterse sürgünde iken sürgün yerini değiştirsin muhakkak, menfasına çavuş vasıtasıyla giderdi.

2. Sürgünün menfada ilanı :

Mübaşir, sürgünü, sürgün yerine getirdikten sonra sürgün fermanını okur ve halka ilân eder¹⁰⁷, fermanı sicille tescil ettirir¹⁰⁸ ve kadıdan sürgünü getirdiğine dair tahrirat ve ilâm alırdı¹⁰⁹. Esasen sürgün hükümlerinde, mübaşirin yukarıda yazdığımız işleri yapması, nâibden veya kadıdan gerekli belgeleri alması yazılıdır¹¹⁰.

Artık mübaşirin işi sona ermiştir. Kadı veya nâibden sürgünün hangi gün geldiğini gösterir belgeyi aldıktan sonra gitmesinde mahzur yoktur.

3. Sürgünlerin hayatı, vazife ve vakıfları :

Kadı ilk iş olarak sürgüne, mevkiine göre bir ev bulur. Esasen bu kadının ödevlerindedir. Sürgün fermanlarında, kadının sürgünü “münasib bir mahalde ikamet ettirmesi” yazılmaktadır¹¹¹.

Sürgün veya ikamete memur olanlar, çoluk çocuklarını getirip getirmemekte serbesttirler. Nitekim pek azı ailesini getirmiş önemli bir kısmı ise getirmemiştir. Yalnız iki kişiye ailelerini götürmeleri emredilmiştir. Bunlar da dar-üs-saâde ağası Beşir Ağa'nın meşk hocası Mumcuzaâde Mehmed Efendi ile ikinci defa Manisa'ya sürülen eski şeyh-ül islâm Dürrizâde Abdullah Efendidir.

Sürgünleri kontrol etmek, gerekli tedbirleri almak kadının başlıca görevlerindedir. Kadıya sürgünün af veya başka bir yere gönderilmesi emri gelmezse onları asla salıveremezdi. Çünkü, hükümlerde itlâk emri gelinceye kadar bir tarafa “hatve'-i vahid” attırmaması yazılmaktadır.

Kadı ve nâiblerinin sürgünleri nasıl kontrol ettiklerini, kaçmalarını hususunda ne gibi tedbirler aldıklarını, aydınlatacak yeter derecede belge ve malûmatımız yoktur. Yalnız siyasî sürgün Apostolos Papa Andreou hakkında Manisa kadısına şu talimat verilmiştir: “Rum tâife-i şeriresinin icray-ı fesad ve hiyanete milletçe ittifakları

¹⁰⁷ Düstur, c. I, s. 542-543.

¹⁰⁸ Bk. Vs. 7, 8.

¹⁰⁹ Bk. Vs. 9, 11, 12, 13.

¹¹⁰ Bk. Vs. 9, 13, 15, 17, 21, 23, 26, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38.

¹¹¹ Bk. Vs. 17, 18, 23, 29, 30, 31, 36, 38.

cihetiyle mesfur kemal mertebe muhafaza olunub ve iskân olunacak mahalden hatve-i vahide taşra hareketi lâzım gelür ise beher hal basiret üzere bulunarak bir mahalle firar edememeye tekayyüd-ı tam kılınub ve bir tarafa kâğıt yazmaması ve reaya taifesiyle kata'n ve katiben ülfet ve ihtilâf etdirilmemesi esbabını istihsale dikkat ve hilâf-ı ferman ve münafi-i tenbihat-ı şâhânem firar itmek lâzım gelür ise sebep olanlar bir vechile cevaba kaadir olmıyarak mazhar-ı te'dib-i şedid olacakları muhakkak olduğunu bilüb ana göre amel ve hareket olunmak fermanım olmağın..."¹¹²

1297'de, Abdülaziz'in katli meselesinden ötürü Midhat ve Rüştü Paşaların tevkif ve isticvaplarına karar verilmiş, Midhat Paşa'nın Fransız sefaretine sığınması üzerine, Rüştü Paşa'nın da firarından korkularak İzmir'e nakline kadar evi muhafaza altına alınmıştır.

Manisa'ya sürülenler ve ikamete memur olanlardan bazılarının zaman zaman iş ve ödev gördüklerini de görüyoruz. Meselâ : Beşir Ağa'nın meşk hocası Mumcuzâde Mehmed Efendi sürgün olduğu halde Manisa'daki sultanlar evkafı mütevelliliğini bizzat yaptığı gibi, Hamidî zâde Mustafa Efendi, Dürrî zâde Abdullah Efendi de bervech-i arpalık mutasarrıf oldukları Manisa'ya sürülmüşlerdir. Eski Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'ya da Saruhan mukataası verilmiş, o da sürgün bulunduğu on dört sene müddetçe bu mukataayı, Kara Osman oğullarına iltizama vermiştir. 1227 yılında da Aydın ve Saruhan sancaklarından toplanacak askerin sürücülük ödevi de yine paşaya verilmişti ¹¹⁴.

Hazret-i Mevlâna şeyhi Ebubekir Çelebi de Manisa'da sürgün iken, Mevlevî tekkelerinin gediklerine, gerekli şahısların tayini arzlarını şeyh-ül islâma yolluyordu ¹¹⁵.

Hamidî zâde Mustafa Efendi'nin Manisa'ya geldikten ve haç tedarikini gördükten sonra, hacca gitmesine izin verilmişti ¹¹⁶.

Manisa'ya sürülenler içerisinde hayır ve vakıf yapan tek zat olarak İzzet Mehmed Paşa'yı görüyoruz. Siciller ve evkaf dairesindeki vakfiyeler arasında diğer bir ikincisine rastlayamadık.

¹¹² Bk. Vs. 33.

¹¹³ Midhat ve Rüştü Paşaların tevkifine dair vesikalar, s. 104, 105, Vs.

¹¹⁴ Bk. Vs. 25.

¹¹⁵ Bk. Vs. 11.

¹¹⁶ Bk. Vs. 12.

İzzet Mehmed Paşa'nın, Manisa sicillerinde yazılı olan birinci vakfiyesi, zannıma göre 1215 senesinde tanzim edilmiş olup —tarihi yok— memleketi olan Safranbolu'ya aittir. Mütevellisi Eseyid Elhac Mehmed Efendi'dir. Safranbolu'da yaptırdığı camiın vakfiyesine zeyldir. Cami vakfiyesine ait vakıfların hasılatı fazlasının, her sene Ramazanı ilân için beş top, Ramazanda imsak vakti bir top, bayramı ilân için arife günü beş top, bayram namazını halka ilân için bir top, Kurban bayramı arifesinde dahi beş topun atılmasına ve barutu masraflarına vakfediyor ¹¹⁷.

1220 Recebi guresinde (25. 9. 1805) tanzim edilen İzzet Mehmed Paşa vakfiyesinden özet : Müteveli nakşibendî zaviyesi şeyhi Eşşeyh Halil Niyazi Efendi'dir. Paşa, dere mahallesinde yaptırdığı iki dükkânın yıllık kira gelirini aynı mahalledeki küçük cami ile Nakşibendî zaviyesinin vazifedarlarına, kandil yağlarına ve cami önünde yaptırdığı çeşmenin onarılmasına vakfediyor ¹¹⁸.

1222 Gurre-i Muharrem (11. 3. 1807) tarihli vakfiyesinden özet : Müteveli Yiğitbaşı tekyesi şeyhi Ali Efendi'dir. Danişmend Halil mahallesindeki evinin kirasını, Yiğitbaşı tekyesi fukarasının taamiyesine tekye ve türbede yanan kandillerin yağına ve takyede şeyh olanlara vakfediyor ¹¹⁹.

1222 Gurre-i Şaban (4. 10. 1807) tarihli vakfiyesinden özet : Mütevellisi Adanalı müderris Esseyid Ali Efendi'dir ¹²⁰. Paşa, Safranbolu'da dört dükkân, iki ev bir kahveyi ve Yazı Köyündeki beş gözlü toprak değirmeni demekle meşhur değirmeni, Safranbolu'da yaptırdığı camiın suyuna ve onarılmasına vakfediyor ¹²¹.

1225 yılı Rebiülevvelinde (1810 Nisanı) düzenlenen vakfiyesinden özet : Mütevellisi Çulhalar Ahibabası Cafer zâde Elhac Mustafa Efendi'dir. Paşa, Manisa'nın muhtelif yerlerinde bulunan çeşitli beş dükkân, bir fırın, bir Rumhanenin yıllık kira bedellerini, aşağıda adları yazılı olan yer ve kişilere vakfediyor : Müteveliye Küçük camii yanındaki hücrelerde sakin olan ve namaz kılanların ayda beş kuruş, Küçük camideki görevlilere, cami ve türbede

¹¹⁷ 1215 yılı Sc.

¹¹⁸ Sc. 239, s. 101-102.

¹¹⁹ Sc. 241, s. 201-202.

¹²⁰ Manisa ünlüleri, s. 11 bk.

¹²¹ Sc. 241, s. 141-143.

yanan kandillerin yağlarına ki, cem'an 900 kuruşu bağ kapusundaki mukassimden Ebekuyusu mahallesindeki mescid-i şerif yanındaki çeşmeye, Babakuyusu mahallesindeki mescid-i şerif yakınındaki çeşme ile aynı mahalledeki Çıkrıkçı Tekkesi yakınındaki çeşmeye, Karaköy Loncası karşısındaki çeşmeye, Küçük Cami yanındaki yeneden yaptırdığı çeşmeye, getirdiği su yollarının onarılmasına; yine aynı taksimden Timurkapu'da yaptırdığı iki yüzlü çeşmeye, Ermenyan-ı Süflâ mahallesinin muhtelif yerlerinde yapılan dört çeşmeye, Papasoğlu menzilineki çeşmeye gelen su yollarının onarılması mahalleli tarafından yaptırıla. Müslüman mahallesindekiler ise fazla-i vakıftan onarılmak üzere vakfediyor ¹²².

III.

NASIL KURTULDULAR

Her hangi bir sürgünün, sürgün yerinden kurtulabilmesi için, ya yer değiştirmesi, ya af edilmesi, yahut da öldürülmesi veya ölmesi lâzımdır. Bunun dışında kurtuluş yolu yoktu. Sürgünden kaçanların sürgün müddetleri en az bir misli uzatılmaktadır. ¹²³ Bizdeki vesikalarda, hiç bir vakit sürgün müddeti yazılmamıştır. Yalnız "ılsah-ı hâl edinceye" kadar kaydı bazı belgelere konmuştur.

A) Yerleri değiştirilerek:

Belgelerin incelenmesinde, sürgün yerini değiştirmenin öyle kolay olmadığı anlaşılıyor. Sürgün yerini değiştirmek için ailevî, sıhhî ve siyasî bir takım sebeplerin bulunması gerekirdi.

1. Ailevî ve sıhhî sebepler :

Sürgün, sürgün yerinin havasının kendisine yaramadığını ileri sürüyor, hükümet tarafından bu recası makul görülürse, başka bir yere naklediliyordu. Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa 1798'de Sakız'a

¹²² Sc. 243, s. 87-90.

¹²³ Madde 7 "nefy-i muvakkat... mevki-i cezalarından firar ederlerse tutulduklarında müddet-i bakiyelerine asıl müddet cezalarının sülüsünden nisfına kadar müddet zammıyla cezaları tezyid olunur. Ve eğer nefy-i ebed cezasına mustahak olan kimse menfasından firar eder ise müebbeden kal'abent kılınur". Düstur c. I, s. 538.

sürülmüş, bir müddet sonra havasının kendisine yaramadığını ileri sürerek sürgün yerinin değiştirilmesini rica etmiştir. Bu ricası kabul edilerek sürgün yeri Sakız'dan Manisa'ya değiştirildi¹²⁴.

1801'de Zağarcıbaşı Mehmed Ağa ve 1830'da Beylânlı Mustafa Paşa ailelerinin Bursa'da, kendilerinin Manisa'da perişan ve sefil olduklarını ileri sürdüler ve sürgün yerleri Manisa'dan Bursa'ya değiştirildi¹²⁵.

1846'da Giridi zâde Mehmed Paşa'nın ailesi ve yegâne geçim vasıtası olan çiftliği Balıkesir'de olduğunu Saruhan ve Karesi valisi Saib Paşa; hükûmete arz ederek sürgün yerinin Manisa'dan Balıkesir'e değiştirilmesini rica etmiş ve kabul edilmiştir¹²⁶.

2. Siyasi ve hissi sebepler :

1776'da Midilli'ye sürülen Osman Paşa'nın sürgün yeri, Midilli-Mısır yolu üzerinde olduğundan bu hususta bazı dedikoduların yapılacağından çekinilerek Manisa'ya değiştirildi¹²⁷. 1793'de Karasi valisi Yeğen Mehmed Paşa sürgün yerinin başka bir yere değiştirilmesini rica ettiğinden Manisa'dan Bolu'ya¹²⁸, 1827'de Melek paşazâde Abdülkadir de merhameten Bursa'ya¹²⁹ nakledildiler.

3. İhtilâl çıkarmak ve idarî işlerine karışmak :

1804'de Bursa'da sürgün bulunan eski yeniçeri ağası Eyyüb Ağa : "... Zâtından mezkûr olan hâbaset ve fesad muktazasınca kendu âleminde olmayıp bu günlerde âsitane-i aliyyeme ağalık ile azimet edeceğim diyerek hafiyeten bazı mahallere haberler irsal ve neşr-i erâcif ve hâvadis-i kâzibe ile ihtilâl-i şiraze-i nizam-ı ocağı mucip olur envai ٠ك٠ نâ sezaya içtisar eylediği beyan ile nizam-ı ocağı ihtilâlden vikayeten mumailiyhe ocağın tayin olunan mübaşir ma'rifetiyle Bursa'dan kaldırub Manisa'ya nefyü iclâ olunmak... fermanım olmağın..."¹³⁰.

¹²⁴ Bk. Vs. 15.

¹²⁵ Bk. Vs. 16, Sc. 264, s. 68.

¹²⁶ 1262 evasıt-ı Zilhicce tarihli hükümden.

¹²⁷ Bk. Vs. 8.

¹²⁸ Sc. 231, s. 202.

¹²⁹ Bk. Vs. 37.

¹³⁰ Bk. Vs. 18.

1818'de Afyon'da sürgün bulunan Ragıp Paşa : "... Ol tarafta umur-ı memlekete müdahale ile ahaliyi iz'aç itmekde olduğun vâsıl-ı samia-ı şâhânem olup bu keyfiyet usul-i memuriyetine münafi ve minküllil vücuh rızay-ı meyamin-i اردنضای cihandâranemin hılâfi olmaktan nâşi Manisa'ya sarf u tahvil olunması hususuna irade-i seniyye-i mülûkânem taallûk idüb..."¹³¹.

1799'da sürgün yeri Tekirdağı'ndan Ermenek'e değiştirilen sabık yeniçeri ağası Mustafa Ağa sürgün yerine giderken yolunun uzunluğundan sürgün yerinin değiştirilmesini rica¹³² etmiş, isteği kabul edilerek Manisa'da oturmasına izin verilmiştir. 1738—1739'da Manisa'dan Bursa'ya giden Niğdeli Ali Ağa'nın¹³³, 1821'de Manisa'dan Dimetoka'ya nakledilen Ragıp Paşa'nın¹³⁴ ne sebepten sürgün yerlerinin değiştirildiğini tesbit edemedik.

B) Affedilerek :

Af fermanlarını da incelediğimiz zaman afların muhtelif sebeplerle olduğunu tesbit edebiliyoruz. Af hükümleri de kadiya ve affedilen kimseye yazılıyordu¹³⁵. Af sebeplerini belgelere dayanarak şöylece sıralayabiliriz :

¹³¹ Bk. Vs. 31.

¹³² 1213 Şaban sonu tarihli hükümden: "... اقتضار الامجاد والاکرام سَابِکَا دِیْغَاهِ-۱ muallâm yeniçerileri ağası olan Mustafa dâme mecduhu ve قدوة النواب و المنتصرین Manisa kazası nâibi mevlânâ... zîde ilmuhû والاقران و الامائل قدوة الامائل ağay-۱ mumaileyhi sâvb-۱ memuruna ocağ-۱ âmireden mukaddemce isâle me'mur ve tâyin kılınan... zîde kadruhû tevki-i refi-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki sen ki mumaileyhsin bundan akdemce şeref-yâfte-i sudur olan hatt-۱ hümâyunu-۱ şevket-makrunum mucibince memur ikameti olduğun Tekfur dağından hareket ve İçel sancağında vakî Ermenek kasabasına azimet ve anda meks-ü ikamet iylemen babında sâdir olan emr-i şerifim mucibince ocakdan tâyin olunan mübaşir-۱ mumaileyh ile eğerçi savb-۱ memuruna azimet idüb esnay-۱ rahta idüğünü ve mahall-i merkum mesafe-i bâide olduğunu beyân birle Saruhan sancağında vaki Manisa kasabasında meks-ü ikametinin hususuna müsaade-i aliyem erzanı kılınmasını bil-fiil dergâh-۱ muallâm yeniçerileri ağası olan... Eyyub dame ulüvvühü ilâm etmekle ilâmı mucibince amel olunmak fermanım olmağın..." Sc. 234, s. 277.

¹³³ Bk. Vs. 5. Kaynaklar, Ali Ağa'nın evvelâ Bursa'ya sürüldüğünü yazıyorlar; fakat ne zaman ve için Manisa'ya gönderildiğini yazmıyorlar.

¹³⁴ Şanî zâde (c. IV, s. 164) Ragıp Paşa'nın Dimetoka'da ikametine irade çıktığını fakat Paşa'nın çok zamandanberi mağdur olmasından bir kaç ay sonra ikamet yerinin Balıkesir'e değiştirildiğini yazıyor.

¹³⁵ Bk. Vs. 19, 20.

1. *Eşine, çocuklarına ve yaşlarına acınarak :*

Bizdeki belgelerde, Affa nail olanların çoğunun bu sebepten olduğunu tesbit ettik. Eşlerini getiremeyenler, yahut da getirmek istemeyenler —çünkü af için en önemli bir sebep teşkil ediyor— bir müddet sonra kendilerinin sürgün yerlerinde, eş ve çocuklarının da memleketlerinde perişan sefil ve zaruret içinde bulduklarını ileri sürerek hükûmet adamlarının merhamet ve şefkat hislerini tahrik ederek affa kavuşuyorlardı.

Dedelerimiz aile huzur ve rahatına, geniş anlamda önem ve değer verdikleri gibi, yaşlılara da gereken saygıyı —suçlu ve günahkâr olmalarına rağmen— gösteriyorlardı. Muharib bir millet oldukları kadar, medenilik ve insanlık his ve duygularına geniş anlamda yer vermeleri, göğsümüzü kabartacak hallerden birisidir. Afda yalnız Müslüman ve Türklere değil, aynı şartlar ve durumlarda bulunan, gayri müslimlere de aynı imkân ve fırsatları verdiklerini görüyoruz. Nasıl aynı suç ve kabahatinden dolayı Müslümanı sürmüşse, aynı sebepten, aynı şekilde gayri müslimi de sürmüştür. Bu hal reyaya zulüm yapıldığını ileri süren yabancı hükûmetlerin görüşünü tamamen reddetmektedir. Eğer kötü vali ve kadıdan, eşkiyadan çile çeken bir kitle varsa, bu da zimmiler değil, imparatorlukta yaşayanların hepsi idi¹³⁶.

Çocuklarının perişan olduklarından, yaşlı olduklarından ötürü şunlar sürgünden affedilmişlerdir : 1803'de Sekbanbaşı Osman Ağa¹³⁷, 1804'de sabık yeniçeri ağası Eyyüb Ağa¹³⁸; 1736'da Bursa Yeşil medresesi müderrisi Mahmud ve askerî Kassamı Taşkın Mehmed¹³⁹; 1804'de Manisa mahkemesi muhızır başısı Hacı Mehmed

¹³⁶ Bu hususda XVII. yüzyılda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk hareketleri adlı kitabımızda bir çok belgeler vardır.

¹³⁷ Bk. Vs. 17.

¹³⁸ Bk. Vs. 19.

¹³⁹ 1148 yılı Zilkade ortası tarihli Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşa, Bursa kadısı ve Manisa valisine yazılan hükümden: "Bursa'da Yeşil imaret müderrisi Menteş zâde demekle ma'ruf Mahmud Efendi (demekle ma'ruf) kimesne ile askerî kassamı kâtibi İmam Mehmed Efendi demekle meşhur kimesneler emr-i şeritimle bundan akdem Manisa'ya nefy ü iclâ olunub bir müddetten beru merkumlar vatanlarından dūr ve iyal-ü evlâtlarından mehcur olmak hasebiyle Bursa da olan iyallerini ve mahall-i merkumda kendularının ahvalleri mükedder olub ve elhaletü hazihi dahi islah-ı nefseylediklerini sen ki mir-i miran-ı mumaileyhsin

Ağa ¹⁴⁰; 1816'da Dar-üs-Saâde ağası yazıcısı Raşid ¹⁴¹; 1827'de İstanbul'lu Cemile Hanım ¹⁴²; 1828'da Adana vücuhundan, Hasan Paşa zâdelerden Hacı Ali Bey'dir ¹⁴³.

2. *Halktan ve idarecilerden afları rica edilerek :*

Sürülmeden bir müddet sonra ya halk, yahut da sürgünün memleketini idare eden idareci, hükûmete gönderdiği yazı ve ilâmlarla sürgünün affını rica ediyor ve bunda da muvaffak oluyordu.

Bizim şahsî kanaatımıza ve Manisa sicillerinden edindiğimiz intibalara nazaran bu iş şöyle oluyordu: şehir içinde çeşitli maksatlar uğrunda çarpışanlar neticede bir muvaffakiyet kazanıyorlar ve yenilen taraftan bir veya daha fazla kişiyi sürdürmeğe muvaffak oluyorlar. Daha sonra, başta sürgünün ailesi ve taraftarları olmak üzere sürgünün suçsuzluğu üzerinde durmaya, hükûmete mahzarlar göndermeye başlıyorlar. Esasen bu devirlerde sık sık idareciler de değiştiğinden, yeni gelen Beylerbeyi, sancak beyi, mütesellimi de ikna ederek affına dair hükûmete arz ve yazılar yaz-

sen arzınla inha ve ilâm ve bazı kâğıtlar ile dahi berveç-i muharrer aff-ü itlâk olunmağın (?) nâşi zikrolunan iltimas ve istit'aya müsaade-i hüma-yunum erzan kılınmağın..." aflerine. Sc. 192, s. 123.

¹⁴⁰ 1219 Rebiülâhir iptidası tarihli, İstanköy nâibine yazılan hükümden: "... Manisa mahkemesinde muhızr başı olan Hacı Mehmed nâm kimesnenin mugayir-i emr-i rıza harekete iptidarına mebni bundan akdem bâ emr-i âli İstanköy ceziyesine nefy ü iclâ olunmuştu. Elhaletü hazihî dergâh-ı muallâm kapucu başılarından Saruhan sancağı mütesellimi *الشيخار الامجد والاکادم* Karaosman zâde elhac Hüseyin dame mecduhunun derbâr-ı şevketkararına varid olan tahrirat ve Manisa nâibinin ilâmında merkum evlâd-ı iyalinden dür ve sinni dahi yetmiş yaşını müteceviz alil mizaç ve kesir al-iyâl olduğundan bahisle iyal ve evlâdına merhameten cürmü af ve itlâkı babından emr-i şerîim suduru tahrir ve istirham olmağla merkum ima baâd mahkeme umuruna karışmamak ve istihdam olunmamak ve dahl ü taarruz ider ise te'dib olunmak şartıyla af olunmağla..." Sc. 247, s. 94.

¹⁴¹ 1232 sicilleri.

¹⁴² Cemile Hanım'ın fena vaziyetini Saruhan valisi hükûmete aksettirmiş ve affını rica etmiştir. Vs. 35.

¹⁴³ 1244 evâsıt-ı Rebiülevveli tarihli Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Adana vücuhundan Hasan Paşa zâdelerden Hacı Ali Bey mugayir-i rıza harekete içtisar iylediğinden Manisa'ya nefyedilmişti. Merkumun nefyi hayli müddet olduğundan kendusu menfasında ve iyal-ü evlâdı vatanında sefil sergerdan olarak muztarib ve perişan olub..." Adana halkının ricasiyle affolundu. Aynı yıl sicilleri.

dırıyorlar. Manisa şehrinin genel durumu bunu göstermekle beraber, diğer şehirlerimizde çoğunun genel tarihini ve sosyal durumlarını iyice bilmediğimizden, bu hükmü hepsine teşmil etmekten sakınıyoruz.

Bizdeki belgelere nazaran halkın ve idarecilerin ricası üzerine affedilenler şunlardır : 1763'de Anadolu valisi Hüseyin Paşa'nın ricası üzerine Adala âyanı Kösezâde Halil Ağa¹⁴⁴; 1789'da Turgutlu halkının ricasıyla eski Turgutlu müftüsü Abdürrahim Efendi¹⁴⁵; 1825'de Filibe halkının ve nâzırının ricasıyla Filibe müftüsü Nureddin zâde Esseyyid Mustafa Efendi¹⁴⁶, 1828'de Kayseri halkının ve mutasarrıfı Mehmed Celâleddin Paşa'nın ricasıyla aynı memlekette debbağlar şeyhi Mehmed ve Akçakaya'dan Salih'dir¹⁴⁷.

3. Durumları düzelerek ve bir daha yapmayacaklarına söz vererek :

Ceza ıslah mahiyetinde olduğundan, sürülmeden bir müddet sonra hallerinde iyilik görülenler ya kendileri, yahut da idare âmirleri vasıtasıyla hükümete baş vuruyorlar ve aflatlarını rica ediyorlardı. Bunlardan bir çoğu affedildi, söz ve kefil alınmadan salıverildiler. Bunlar arasında İstanköy'e sürülen ve 1739'da affolunan Manisa yahudilerinden Yako ve Yasef¹⁴⁸, Sakız'a sürülen, ıslah-ı halı bildi-

¹⁴⁴ 5 Zilkade 1176 tarihli Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Adala kazasına tabi Bezirgânli kariyesi sakinlerinden Köse zâde elhac Halil Ağa demekle maruf kimesnenin zulüm ve taaddisine tahammül idemediklerinden sâbika Aydın muhasıllı ve halâ Anadolu valisi vezirim Hüseyin Paşa edam allâhü taâlâ iclâle-hunun bit-tahrir iltimasıyla sâdir olan emr-i şerifim mucibince Manisa'ya nety ü iclâ olunub lâkin bu defa müşarünileyhin vürud eden kaimesinde mezbur fimabaâd ahali ile hüsn-i zindegâne ve kendu halinde umuriyle meşgul olmak üzere kemafilevvel kariye-i mezburede ikamet eylemek için aff ü ıtlâkı havi emr-i şerifim sudurunu istid'a etmeğin mezbur fimabaâd kendu halinde olmak şartıyla ıtlâk olunmak emrim olmuştur..." Sc. 214, s. 8.

¹⁴⁵ Sc. 226, s. 129.

¹⁴⁶ Muharrem ortası 1245 tarihli Manisa kadısına yazılan ıtlak hükmünde, Nureddin zâdenin beş ay önce Manisa'ya sürüldüğü affedilmesini Filibe halkı ile dergâh-ı muallâ kapucubaşlarından Filibe nâzırı Süleyman Ağa rica ettiklerinden affildiği yazılıdır. Sc. 262, s. 162.

¹⁴⁷ 1243 Cemaziyevvel ortası tarihli hükümden: bir müddet evvel Kayseri ahalisinden Akçakaya'lı Salih, debbağlar şeyhi Hacı Mehmed Manisa'ya sürülmüşlerdi. Kayseri halkının ve sancağı mutasarrıfı Mehmed Celâleddin Paşa'nın ricası üzerine affolundular, denilmektedir. Aynı yıl sicilleri.

¹⁴⁸ 1155 Rebiülevvel sonu tarihli İstanköy ve Manisa nâiblerine yazılan

rilen ve bir daha zabıta işlerine karışmamak şartıyla 1743'de affolunan Manisa'lı Araboğlu Hacı Mehmed Ağa¹⁴⁹, Manisa'ya sürülen o zamandanberi hasta ve günahlarına tövbe eden ve bir daha ödevine ait işten gayrisini ağzına almayacağını vaid şartıyla 1818'de affolunan Beylikçi Saib Efendi¹⁵⁰. Manisa'ya sürülen ve bir daha işinden gayrisine karışmamağa kefiller vermek suretiyle 1824'de affolunan İstanbul Rum tüccarlarından Apostolos Papandreaou¹⁵¹; kimse

hükümden: "... Yako ve Kurdoğlu Yasef nam yahudiler rikâb-ı hümâyunuma arzıhal idüp bunlar için kendu hallerinde olmayub reayâyı ehl-i örf taifesine gamz u tecrim ittirmek âdet-i müstemirreleri (?) hilâf-ı inha ile İstanköy ceziresine nefy ü iclâ ve cezirebend olunub mükedder al-hâl olduklarını bildürüb fimabaâd kimesneye izarar kasd etmeyüb hallerimizde olmak üzere cürümlerimiz af ve cezire-i mezbureden sebilleri tahlis olunmak babında emr-i şerîm rica eyledilkeri eelden veçh-i meşruh üzre aff-ü itlâk oldukları emrim olmuştur..." Sc. 193, s. 81.

¹⁴⁹ 1156 Rebiülevvelin sonu tarihli Sakız nâibi ve yeniçeri zabıtine yazılan hüklüm: "... Manisa kazası sakinlerinden Araboğlu Hacı Mehmed Ağa demekle ma'ruf kimesne bundan akdem kendu halinde olmayub bazı eşkiyaya muin ve sahib olub vaki olan harekât-ı nâmerdisinden ahali-i vilâyet teşekki edüb keyfiyeti arz ü ilâm olunmağla ıslah-ı nefsiçün Sakız ceziresinde cezirebend olunması babında sâdir olan emr-i şerif mucibince hâlâ cezire-i merkumede meks ve menfi olmağla bu defa salâh-ı hâli zaahir ve bâhir olduğunu ihbar ve ehl-ü iyâline merhameten ve fimabaâd kendu halinde hilâf-ı şer-i şerif kimesneye taaddi itmeyüb ve ettirmeyüb ve zabıta umuruna karışmayub arzı ile mukayyet olmak şartıyla aff-ü itlakımı iltimas itmeleriyle veçh-i meşruh üzre itlakıyçün ferman-ı âli saâdir olmağın..." Sc. 199, s. 135.

¹⁵⁰ 1234 Safer ortası tarihli Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Beylikçi-i sâbık İbrahim Saib Efendi'den bazı havadis rivayet olunmak mülâbesesiyle bundan akdem Celâdetriz-i sūdūr olan hatt-ı hümâyun-ı şâhâne ve ferman-ı celil al-unvan-ı pâdişâhânem mucibince mumaileyh Manisa kazasına nefy ü iclâ olunmuş ise de vusulünden beru mütelây-ı âlâm ü humum olduğundan ve evvel ve âhar kendusundan sudur eden kusur ve cünhaya taib ve müstağfer olarak her halde şayan-ı rahm-ı şefkat-ı seniyyem idüğünden bahisle cerayim-i sabıkasının affiyle itlâkı hususuna müsaâde-i behiyye-i mülûkânem erzanı buyurulması sudur olan hatt-ı hümâyun-ı merhamet makrunum mucibince mumaileyh vazifesinden hariç havadis tefevvüh işlemek şartıyla aff-ü itlak olunması fermanım olmağın..." Sc. 253, s. 192.

¹⁵¹ 1239 Cemâziyelâhar iptidası tarihli Manisa nâibine yazılan hükümden: "... Dersaâdetim mütemekkinlerinden rum taifesinden Aposto Papa Andrea آوستول پاپا دانتری nam zimmî hilâf-ı rıza hareketi vukuuna mebni bundan akdem mehâbetriz-i sūdūr olan hatt-ı hümâyun-ı şâhâne ve ferman-ı celil al-unvan-ı pâdişâhânem mucibince li ecl al-te'dib Manisa'ya nefy-i tağrib olunmuş ise de mersumun nefyi hayli müddet olarak iyâl ve evlâdı bu tarafda sefil ve sergerden ve bil-vüch inâyet ve merhemete şayeste ve şayan olduğundan bahisle aff ü itlakına müsaade-i

ile münasebette bulunmamak şartıyla 1842'de affolunan Saib Paşa ¹⁵² vardır. Yine bu sebepler bölümüne dahil olan fakat hangi fırsat ve vesilelerden istifade ederek affa nail olduklarını tesbit edemediğim iki kişi var : bunlardan birisi 130 yaşındaki şeyh Fiyumi olup ¹⁵³ 1808'de affolunmuştur. Diğeri de 1846'da affolunan Bursa hanedanından Kapıcıbaşı Tahir Bey'dir ¹⁵⁴. Yine affedilenler bölümüne girib, durumlarının ve acılarının vehametinden dolayı, ayrı bir şekilde affa uğrayan dört Manisa'lı daha var, ben bunların üzerinde ayrı bir nokta-i nazar ve mütalea ileri sürmiyeceğim. Yalnız o zamanları şehirlerde mücadelenin nasıl yapıldığını ve bu mücadele yenilenlerin nasıl kurban edildiklerini ve nasıl kurtulduklarını anlamak için şu belgeyi hep beraber gözden geçirelim :

Bu belgede, hak iddia edenler, bir kaç ay evvel Limni'ye sürülen : Müderris Kabil zâde Mehmed Efendi, Kırkıkoğlu Esseyid Ahmed Efendi, Saatî İbrahim Efendi ve menzilci Ebubekir Ağa'dır. Bunlar haksız yere sürüldüklerini iddia ediyorlar ve netice de haklı oldukları gözönünde tutularak 1117 Cemaziyelâhiri sonunda Limni kadısına şu itlâk fermanı yazılıyor : "... Medine-i mezbureden ba'zı erazil ve eşhas bundan akdem cemiyet ile mahkemeyi basub enva'ı

seniye-i mülûkânem bî diriğ ve erzan kılınması hususunu İstanbul ve tevabi-i Rum patriki derbar-i merahim karar-ı mülûkâneme (bir kelime okunamadı) arıza takdimiyle istid'a ve istirham edüb menfi-i mersum fil-asıl Avrupa tüccarının فرمانlı hidmetkârlarından olmak mülâbisesiyle bâdezin âdab-ı raiyyete münafi hal ü hareketi vukua gelmiyerek akeddevam me'lûf olduğu ticaret ve edebiyle olacağına ba'zı mu'teber mevşuk Avrupa tüccarından kefillerini alarak keyfiyeti ilâm eylemek sadedinde husus-ı mezhur tüccar-ı mersumenin nâzırları olan hâlâ beğlikçi-i divan-ı hümâyunum قودة الاماچد و الاكارم Esseyid Mehmed Hâdi zîde mucdûhuya led al-havale (tüccar vekillerine) dersâadetimde mevcut olan tüccar-ı mersumenin mu'teberlerini mumaileyh nezdine celb ve ifade eyledikte mersum âsitane-i aliyemde kendu halinde kâr ü kisible meşgûl olup hiç bir tarafa savuşub gitmiyeceğine kefaletlerini takrir iylediklerinden maâda min bâd daire-i sîdk u raiyyette sabit kadem olup hilâf-ı rıza harekette bulunmıyacağını müş'ir olan on dokuz neferinin imzalarıyla mumzî ve vekâlet mühriyle yedlerinden bir kıt'a kefaletnâme dahi ahz ve tercümesiyle beraber takdim iylediğini ilâm ctmekden nâşi şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyun-ı şâhânem ilâmı mucibince aff ü itlak olunması fermanım olmağın..." Sc. 260, s. 12.

¹⁵² Kimse ile münasebette bulunmamak üzere 1258 Ramazan sonunda affedildi. Sc. 276, s. 66.

¹⁵³ Bk. Ss. 20, itlâk fermanında niçin affedildiği yazılı değil.

¹⁵⁴ Sc. 287, s. 285.

fesad etmeleriyle ¹⁵⁵ şakavetlerini setr için bunların hakkında hükâmın hükûmetine karışub icray-ı ahkâm-ı şer'iyye etdirmeyub zulm u taaddi üzrelerdirler deyu ifk ü iftira ve cebra kadıya arz ve âyan-ı vilâyete mühür mühürledüb teşekki itmek üzere mahallât imamlarını şartlayub her mahalleden akçe ile adem tutdurub ¹⁵⁶ irsal ve Limni ceziresine nefyolunmalarıyçün emr-i şerifim saadır itdirdüb ziyade gadreylediklerin bildirüb..." saliverilmelerine bu ferman gönderildi ¹⁵⁷.

C) Ölerek veya öldürülerek:

Manisa sicillerindeki kayıtlara ve mezar taşlarına nazaran, Manisa'ya sürülen veya ikamete memur edilenlerden 7 kişinin ecelleriyle öldüğünü bir kişinin de öldürüldüğünü tesbit edebiliyoruz.

Sürgünlerden, ilk defa öldüğünü tesbit ettiğimiz yeniçeri ağası Hasan Ağa'dır ¹⁵⁸. Muhallefatı 1735 tarihinde zaptedildiğinden, ağanın aynı tarihte ölmesi, kuvvetle muhtemeldir.

Yeniçeri ağası Hasan Ağa'dan sonra, sürüldüğü senede, 1776'da ölen İçel mutasarrıfı vekil Osman Paşa'dır. Osman Paşa'nın cenazesi Çeşnigir mezarlığına gömülmüştür. Mezarı bugün de oradadır. Muhallefatını zabta, dergâh-ı âli kapucubaşlarından elhac Süleyman Ağa memur edildi. Fakat zaptedilen eşyası, yaptığı borçlarını karşılamadığından, borçları alacaklılara bir nisbet dahilinde dağıtıldı ¹⁵⁹.

¹⁵⁵ 1117 senesinde Manisa mahkemesinde büyük bir yolsuzluğun olduğu ve bu yolsuzluğu da mahkeme kâtiblerinden Edib Mehmed, Anbarcı oğlu Mehmed, Müfti oğlu Seyyid Abdülkerim ve Müderris oğlu Mehmed'in yaptıklarını, ehl-i örf ile birleşerek rüşvet aldıklarını 1117 Saferi ortasında Manisa kadısına yazılan hükümden anlıyoruz. Halkın şikâyeti üzerine bu dört kâtib, bir daha mahkeme kâtibliğinde kullanılmamak üzere azledilmişlerdir. Sc. 171, s. 118.

Bu haksızlık karşısında Yarhasanlar mahallesinden Bodur Süleyman Beşe başına topladığı adamlarla mahkemeyi basıp, iki imamı öldürmüştür. 29 Rebiül-evvel 1119'da yapılan duruşmada Süleyman'nın eşkiya ve katli lâzım geldiği isbat edilmiştir. Sc. 172, s. 31.

İşte bu kıyama hazırlıyanların, yukarıda adları geçen zatlar olduğu, düşmanları tarafından ileri sürülüyor ve Limni'ye sürülüyorlar.

¹⁵⁶ Bu çağlarda, şehirlerimizdeki sosyal durumu göstermesi itibariyle bu belgenin hususi bir önemi vardır.

¹⁵⁷ Sc. 171, s. 203.

¹⁵⁸ 1148 Cemaziyelevvel ortası tarihli Manisa kadısına yazılı hükümden: "... Bundan akdem Manisa'da ikamet üzere iken vefat iden yeniçeri ağası sâbık Hasan Ağa'nın zevce-i metrukesi..." hükûmete müracaat ederek, borcu çok olan kocasının eşyası Manisa'da satılacak olursa, çok zarar edeceklerinden İstanbul'a nakledilmesini reca ettiğinden, bir sefine ile gönderilmesi emredildi. Sc. 192, s. 198.

¹⁵⁹ Bk. Vs. 10, mezar taşı kitabesi de bu vesikanın hâsiyesindedir.

Manisa'ya sürülüb Hacdan dönüşte Manisa'da 23 Ocak 1794'de ölen Hamidî zâde Mustafa Efendi, 22 Sultanlar türbesi mezarlığına gömüldü¹⁶⁰. Bu mezarlık bir kaç sene evvel kaldırıldığından, Hamidî zâde'nin mezar taşı müzeye alındı ve İslâmî eserler kısmında halkın tetkikine arzolundu.

14 senedenberi Manisa'da ikamet eden ve en çok sürülenler arasında Manisa'ya hayır ve faydası dokunan eski sadrâzamlardan İzzet Mehmed Paşa 9 Eylül 1812'de Manisa'da öldü¹⁶¹. Cenazesi Paşa mezarlığına gömüldü¹⁶². Sonraları bu mezarlık ta bozulduğundan Paşa'nın mezarı da müzeye kaldırılmış, bahçe kısmında halkın ve ziyaretçilerin ziyaretine arzedilmiştir. İzzet Mehmed Paşa çok zengin olduğundan, muhalefatını zabta, 20 Eylül 1812'de, Dergâh-ı muâllâ kapucubaşlarından mir-i ahur-ı evvelpâyeli Sebgatullah Ağa mübaşir, baş muhasebe kâtiblerinden Mehmed Arif Efendi muharrir tayin edilerek Manisa'ya gönderildiler¹⁶³.

Muhalefatın zabtı ve defterinin tamamlanması 1812 ekimin'de sona erdi. Paşa'nın eşya ve emvalini, Mübaşir Sebgatullah Ağa, Saruhan sancağı mütesellimi Karaosman zâde Hacı Hüseyin Ağa, Bergama voyvodası, Karaosman zâde Hacı Ömer Ağa yerine hazinedarı Hacı Hüseyin Ağa ve kâtib Mehmed Arif Efendi, zaptettiler¹⁶⁴.

Muhalefat defteri İstanbul'a gönderildikten sonra, hükûmet tarafından Paşa'nın nefis mallariyle mücevheratının İstanbul'a gönderilmesi, arta kalanların satılması emredildi. İzmir ve Manisa esnaf ları çağrılarak Paşa'nın mal ve eşyası satıldı ve alacakları toplanarak defteri 30 Ocak 1812'de düzenlenerek İstanbul'a gönderildi¹⁶⁵.

İzzet Mehmed Paşa'nın oğlu Müderris Mehmed İsmet Bey de 1800—1801'de Manisa'da ölmüştür. Mezar taşı müzededir. 9 satırlık mezar taşı kitâbesi şöyledir :

¹⁶⁰ Mezar taşı kitabesi için bk. Kitâbeler II, s. 94-95.

¹⁶¹ Bk. Vs. 27.

¹⁶² Mezar taşı için bk. Kitâbeler II, s. 101.

¹⁶³ Bk. Vs. 27.

¹⁶⁴ Bk. Vs. 28.

¹⁶⁵ Aynı vesika.

هو الخلاق الباقي

- 1 — Sadr-ı âzam-ı sâbık devletlû
- 2 — Elhac Mehmed İzzet Paşa
- 3 — Hazretlerinin mahdum-ı
- 4 — Muhteremleri müdderrisin-i kiram-i
- 5 — Zü al-ihtiramdan merhum
- 6 — Cennetmekân Mehmed
- 7 — İsmet Beyefendi
- 8 — Ruh-ı şerifiyün al-fatihâ
- 9 — Sene 1215

Yine Paşa'nın yakın akrabalarından olup, 1801—1802 yılında ölen Mustafa Bey oğlu Ali Ragıb Bey vardır. Fakat bu zâtın Manisa'da mı, Safranbolu veya başka bir yerde mi öldüğünü tesbit edemedik. Ali Ragıb Bey'in ölümünden sonra İzzet Mehmed Paşa, çocukları olan Mehmed Raşit Bey, Mustafa Sadık Bey ve Hafize Hanım'ı vesayeti altına almış, gereken vasiliği yapmıştır ¹⁶⁶.

İzzet Mehmed Paşa'dan sonra, sürgünler arasında Manisa'da en çok oturan Zaralı zâde Lûtfullah Paşa'dır. Manisa'da tam on üç sene kalmış ve 1839 tarihinde ölmüştür. Sayın üstad İ. Hakkı Uzunçarşılı ölüm tarihini 1242 olarak gösteriyorsa da ¹⁶⁷ yanlıştır. 1242 senesi Lûtfullah Paşa'nın Manisa'ya sürülme tarihidir. Terekesi, Paşa'nın 1255 yılı iptidası başında öldüğünü gösterdiği gibi, yaza-çağımız mezar taşı da bu tarihte öldüğünü göstermektedir.

¹⁶⁶ Muharrem 1220 tarihli muhalefatı defteri: "... Viranşehir sancağında بولی Safranbolu kasabası sakinlerinden olup, tarih-i kitabdan dört sene mukaddem vefat eden Ali Ragıb Bey İbn Mustafa Bey nam kimesnenin veraseti kasaba-i mezbure sükkânından zevce-i menkûha-ı metrukesi İzzet kadın nam hatun ile validesi fahr al-muhadderat Fatma Hanım ve sulb-i sağır oğulları Mehmed Raşid Bey ve Mustafa Sadık Bey ve sulbiye sağire kerimesi Hafize Hanım'a münhasıra olduğu bâ ihbar-ı sikat-ı sahihat al-kelimat ind al-şer'al enver zaâhir ve nümâyân olduktan sonra sağırın-ı mumaileyhimin babaları müteveffay-ı mumaileyhden bilirs al-şer'i isabet ve intikal iden emvâl-ı mevruselerini zabt u rabta ve hıfz u hırsat ve rüşd-ı sedadlarına değin tesviye-i umurlarına bil-ihhtiyar cânib-i şeriat-ı Ahmediyeden vasi-i muhtarları akreb-i akrabalarından olup مدينة بر ميمنة بالشرف والاقبال ساية انداز دولت والاجلال اولان خال بزكوار والياتارلى صدر اعظم و پدر افخمه سابق دولتلو عطفوتلو الحاج محمد ياشا يسرالله ما يريد و ما ينشاه

efendimiz hazretlerinin re'y-i tedbir ve isabet pezir ve ma'rifet-i müşirâneleriyle mahallinde mevcut olan esman-ı misliyelerıyla tâlibine furuht ve beyn al veraseti bil-farzat al-şer'iyye tevzi' ve taksim olunan muhalefatıdır..." Sc. 239, s. 66.

¹⁶⁷ Kitâbeler II, s. 104.

Paşanın muhallelâtı; muhallelâtın miriden zaptedilmesi usulü kaldırıldığından ¹⁶⁸ dolayı zaptedilmedi. Mirası eşleri Şems'nur ve Cemile Hanım ile Sivasta oturan amıcasının oğlu Mehmed Said Bey'e ¹⁶⁹ kaldı ¹⁷⁰.

Lûtfullah Paşa, paşa mezarlığına gömülmüş, daha sonra da mezar taşı Manisa müzesi deposuna kaldırılmıştır. Kitabesi şöyledir :

هوالملاقالباقى

- 1 — Medine-i Manisa'da
- 2 — İkamete memur iken
- 3 — İzamdan merhum ve mağfur
- 4 — İlâ rahmeti rabbihil gafur
- 5 — Zarahl zâde Esseyyid Lûtfullah
- 6 — Paşa hazretleri'nin ruhuyçün fatiha.

Sabık sadrâzam Mehmed Rüşdü Paşa 25 Mart 1882'de ölüb, Hatuniye camii haziresine gömüldü¹⁷¹. 1 Mayıs 1882'de terekesi eşi Bahriye Hanım oğlu Mehmed Reşad Bey, kızı Emine Hanım arasında taksim edildi¹⁷².

Yukarıda adlarını yazdıklarımız ecelleriyle ölenlerdir. Bir de devlet tarafından başı kestirilen sekbanbaşı deli Mehmed Paşa vardır. Mehmed Paşa'nın ölüm hükmü sicille kaydedilmemiştir. Sekbanbaşı Mehmed Ağa'nın fitnekâr, müfsid olduğu anlaşılaraq azl ve Manisa'ya 1810'da sürüldü. Arkasından mirimiranlık rütbesi gönderildi. Bir ay sonra da idamına karar verildi. Emri yerine getirmeğe Haseki Veli Ağa memur edildi¹⁷³. Veli Ağa, Manisa'ya gelib Mehmed Paşa'nın kafasını kesti ve İstanbul'a götürdü. Kellesi 10 Nisan

¹⁶⁸ Muhallelâtın miriden zabtedilmesi usulünün kaldırıldığını bildiren 1241 Zilka'de ortası tarihli ferman Manisa sicilinde yazılıdır. Sc. 262, s. 58-59.

¹⁶⁹ Mehmed Süreyya Bey (Sc. IV, s. 89-90) bu zatı oğlu olarak gösteriyor, tabii yanlış.

¹⁷⁰ Bk. Vs. 39.

¹⁷¹ Kitâbeler II, s. 83'de, Rüşdi Paşa'nın mezar taşı kitâbesi vardır.

¹⁷² Bk. Vs. 40.

¹⁷³ 1225 yılı Receb ayı ortasında tanzim edilen salyane defterinden: "... Sekbanbaşı ağa'nın idamına memur Haseki Veli Ağa'ya ve eşyasının kabzına memur Zaim Seyyid Ahmed Ağa'ya bâ tezkire hizmet altı yüz doksan guruş..." Sc. 244, s. 6.

1810'da teşhir edildi¹⁷⁴. 11 Mayıs 1810 tarihinde de, Zaim Seyyid Ahmed Ağa, Mehmed Paşa'nın mal ve eşyasını zabta mübaşir tayin edildi¹⁷⁵.

Sürgünlere dair bazı müşahede ve düşünceler :

Etüdümüze son verirken, buraya sürgünlere ait bir istatistik ilâve etmeyi uygun gördüm :

1 — Eldeki belgelere nazaran 6'sı gayri müslim olmak üzere; 105 sürgün tesbit ettik. Bu 105 kişinin ödevlerini ve mensub oldukları zümreleri şu şekilde sıralıyabiliriz : 32 halktan —tabii bunların içine ne oldukları bilinmeyenler de alındı—, 8 vezir, 8 kadın, 7 bilgin ve müdderis, 5 asker, 4 kadı, 4 şeyh, 4 yeniçeri ağası, 3 şeyhulislâm, 3 imam, 3 müftü, 3 kadı asker, 2 sekbanbaşı, 1 beylikçi, 1 silâhdar, 1 zağracıbaşı, 1 muhızırbaşı, 1 sadrâzam kethüdası, 1 dar-üs-sâade ağası, 1 meşk hocası, 1 dar-üs-sâade yazıcısı, 1 seyyid, 1 zaim, 1 ordu kadısı, 1 alaybeyi, 1 manavlar kethüdası, 1 ihtisab ağası kethüdası...

2 — 105 sürgünden 10'nu hariç; 95'ine ait sürgün hükümleri vardır. Yalnız 7'sinin fermanında, sürülme sebebi zikredilmemiştir. Sürülme sebepleri belli olan 88 kişiden 22 kişi halka zulüm ve asayiş bozmaktan, 16'sı tezvîr ve teşvikten, 12'si tegallübden, 11'i ahlâksızlıktan, 9'u ihmal, tekâsül ve rüşvetten, 8'i hissi, keyfi ve çekemezlikten, 6'sı dinî işlerden, 3'ü idareten 1'i siyasetten sürülmüşlerdir.

3 — Bu sürgünlerden 46'sının belge ile durumları tesbit edilmiştir. 46 kişiden 26'sı sürgün yerini değiştirmiş, 7'si Manisa'da ölmüş ve birisi de öldürülmüştür.

4 — Manisa'nın Osmanlılar eline geçişinden, XX. asra kadar, Manisa'ya ve Manisa'dan sürülenlerin listesi gözden geçirilirse, XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar 1-2 kişinin sürüldüğü görülürken, XVIII. yüzyılın başından itibaren birdenbire sürgün sayısının arttığını görüyoruz. Bu durumun, XVII. yüzyılın sonun-

¹⁷⁴ Şanî zâde, (c. I, s. 351) şunları yazıyor: "... Sekbanbaşı-ı sâbık Deli Mehmed Ağa mekr-i müfsid ü mekkar olub noksan alk-ü idraki sebebiyle fitne-kârlığı te'yid-i mesnedine vesile ve medar-ı ağyar ederek muharrrik-i kavga ve mukız-ı eşrar olduğu anlaşıldıktan bundan akdem azille ve Manisa'ya nefy ü iclâ ve çend mürurunda kenduya emaret ita' olunarak şehri müteyemmin olan Rebi-ülevvelin beşinci günü ser-ı maktuu nihade-i dahil-i bâb-ı musallâ oldu..." Bundan başka bk. Cevdet tarihi c, IX, s. 208; Sc. Os. c. IV, s. 277.

¹⁷⁵ Bk. Vs. 24.

daki, siyasi ve askerî olaylarla, çok sıkı bir ilgisi vardır. Uzun süren savaşlar ve bunun etkileri bizi yalnız sınırlarda yenmedi, şehirlerde sosyal hayatımızın; kısmen de olsa, bozulmasına, vesile oldu. Kitabın sonundaki kronoloji incelenirse, her iki yüzyılda da sürülenlerin sayısı hemen hemen birbirine denktir.

5 — Sürülenlerin hüviyetleri incelendiğinde çokluğun, hükümet memurlarıyla, şehrin —vücuhi— belde dedikleri— ileri gelenleri olduğu görülür. Asıl halk ve köylülerden ise, hemen hemen yok gibidir. Bu da bize idare cihazımızın bozukluk ve düzensizliğini, halk ve köylü tabakasının ise hâlâ temizlik ve asaletini kaybetmediğini göstermektedir.

6 — Manisa'ya ve Manisa'dan kitle halinde — aşiretlerin iskâni hariç — bir sürgün yapılmamıştır. Sürgünler büyük bir çoğunlukta birer birer sürülmüşlerdir. Mamafih aynı sebepten ötürü 1'den fazla kişilerin de — bizdeki vesikalara nazaran — 8 kişiye kadar sürüldüğünü tesbit ettik.

7 — Sürgünler hakkında, hiç bir zaman genel affı haiz bir belgeye rastlıyamadık.

8 — Sürgünler ailelerini, getirip getirmemekte serbest oldukları halde, darüssaâde ağası Beşir Ağa'nın meşk hocası Mumcuzaâde Mehmed Efendi ve ikinci defa Manisa'ya gönderilen Dürrî zâde Abdullah Efendi'nin ailelerinin de kendileriyle, sürüldükleri görülmüştür.

VESİKALAR

I.

اقصى قضات المسلمين . اولى ولات الموحدین . معدت الفضل واليقین . وارث علوم الانبياء .
Mevlânâ Manisa kadısı zidet fazâiluhu والمرسلین . التخص بمزيد عنايت الملك المعین .
ve Mevlânâ Limni kadısı zide
fazluhu tevkî-i refî-i hümâyun vasıl alıcak malûm olaki Sultaniyye ¹⁷⁶ müdderrisi Mevlânâ Hüseyin ¹⁷⁷ zîde ilmuhu *ifâde ve isti-fâde ile meşgul ve hüsn-i hâl* ve lütf-i hisâlile âreste rıza ile mukayyed ¹⁷⁸
iken Kabil zâde Süleyman Efendi ¹⁷⁸ ve Çul oğlu Abdülkerim ¹⁷⁸

¹⁷⁶ Hafsa Sultan medresesi.

¹⁷⁷ Bk. Manisa ünlüleri s. 24, 25.

¹⁷⁸ Bk. aynı eser, s. 48, 49.

¹⁷⁹ Bk. aynı eser s. 30.

dimekle ma'ruf kimesneler rahat vermeyüb ta'ciz ve tektirden hâli olmayub yalnız mezburun hakkında değil belki âmme-i müslimîn haklarında irtikâb etdikleri mezâlim ve mefasid tahrib-i bilâd ve terhib-i ibada müeddi olmak mertebesi bülüğa karib olub taâkub-ı mefasid ve mezalim ve tevali-i tevasüb-ı cerayimlerine adem-i tahammülden nâşi Yund dağı nahiyesinde¹⁸⁰ yedi sekiz yüz Reâyâ tazallûm-i hâl için bir kaç def'a damen-i cebele dökülüb geldikleri mesmu' oldukda itfa-i fitne için sühulet ve istimalet ile (bir kelime okunamadı) sa'yolunub mürafaaları hususunda âzim zahmet çekilüb ve menazil-i kadîme ashabından nice kimesneler menazil-i cerayimlerin جرایمى birağub perişan ve perakende olub bir kaç sene-ler mütemudi olur ise baki kalanların ekseri zelil ve zebun ve fakir ve medyun olmaları bî iştibah olub mezburların def-i mazarratları için sâbıkan Manisa kadısı Seyyid Ali¹⁸¹ tarafından ilâm olunmağla mumaileyh Habil zâde Süleyman ve Çul oğlu Esseyyid Abdülkerim'i te'dib için Limni ceziyesine iclâ olunmalarıyçün اعلم العلماء المتبحرين افضل الفضائل المتورعين üllah¹⁸² işaret itmeleriyle müşarünileyhin işaretleri mucibince nefy ü iclâ olunmaları babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur buyurdum ki dergâh-ı âli çavuşlarından قودة الامائل والاکارم Ali Çavuş zide kadruhu hükmi-i şerifimile vusul buldukta ferman-ı Celil al-kadrim mucibince amel dahi sen ki Manisa kadısı Mevlânâ-i mumaileyhsin mezburan Kabil zâde Süleyman ve Çul oğlu Seyyid Abdülkerim'i cezire-i merkumeye irsâl ve sen ki Limni kadısı Mevlânâ-i mumaileyhsin vusullerinde mezburunı cezire-i merkumede ikamet etdirüb tekrar emr-i şerifim sâdır olmadıkça itlâk ve sebil-lerin tahliye iylemeyüb mazmun-ı emr-i şerifimle âmil olasız Şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kulasız Tahriren fî evasit-i zilhicce sene-terbaa ve selâsine ve mie ve elf¹⁸³.

Bi-Makam-ı
Kostantiniyye
al-mahruse¹⁸⁴

¹⁸⁰ Manisa'nın kuzeyindeki dağlara denir. Osmanlı teşkilâtında nahiye idi.

¹⁸¹ 1103 hicrî yılında Manisa kadısı olan Ekmekçi zâde Esseyyid Ali Efendi.

¹⁸² Yenişehir'li Abdullah Efendi.

¹⁸³ 1722 yılı eylül sonu ve Ekim iptidası.

¹⁸⁴ Sc. 181, s. 22.

2.

Medine-i Manisa'da çarşı mahallesinde sâkine Saliha binti Hüseyin nam hatunun keyfiyeti sual olundukda ahali cemm'-i gafir fuhşunu haber virmeleriyle nefyolunub Mürasele ¹⁸⁵ verilmiştir (sene 1140) ¹⁸⁶ 1728).

3.

Ve Karahisar mahallesi sakinlerinden Emine binti Abdullah ve Ayşe binti Burunsuz برونسز ve Saliha binti Abdi hatunların mahallesinden keyfiyeti sual olundukda daima fuhşunu haber verdiler. Bir kaç def'a şer'den tenbih olunub mütenebbih olmayub nefy için mürasele verilmiştir. Hurrice fi 10 Şevval al-muazzam sene 1140 ¹⁸⁷ (1728).

4.

اقضى قضاة المسلمين. اولى ولاية الموحدين. معدن الفضل واليقين. رافع اعلام الشريعة والدين. وارث علوم الانبياء والمرسلين. المختص بمزيد عنايته الملك المين. قدوة النواب والمشرعين

Mevlânâ Manisa kadısı zîde fazailuhu ve Mevlânâ... zide ilmuhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki Beşiktaş kasabası ahali sūdde-i saâdetime arzı-hâl idüb kasaba-i mezburede Sakine Desbinc nâm nasraniye kendü halinde olmadığından İzmir'e nefy olunmuş iken bir takrib ile yine gelüb tavattun ve meyhanecilik işleyüb leyl ü nehar ecanibden müselim ve keferi sekran menziline girüb envâ'-ı fesad ¹⁸⁸ ve nâmahremden kaçmayub bir kaç def'a tenbih olundukda tenbih idenlere şetm ve bundan akdem Galata kadısı ve voyvodası huzurlarında yaramazlığı bu veçh üzre olduğu tevatür ile sabit ve mahallesinden ihrac olunmak için ilâm olunmuş iken muin-i kesiresi olduğundan icra olunmayub hâlâ zevcesi olan Yorgi nâm zimmi dahi kendi gibi yaramaz olmağla evvelkinden ziyade fesada tasaddi ve şerlerinden rahatları kalmayub ahvalleri diğer gün olduğun bildirip mesfure

¹⁸⁵ Kadıların yazdıkları resmi yazılara denir. Birisinin tevkifi için müteselime; yeni tâyin ettiği nâibe; kâtip için nâibe; nikâh için mahalle imamına yazdığı yazılar gibi.

¹⁸⁶ Sc. 185, s. 56.

¹⁸⁷ 20. V. 1728. Sc. 185, s. 56.

¹⁸⁸ İşleyüb.

zevci olan mesfur Yorgi ile vatan-ı asliyesi olan Manisa'ya nefy ve iclâl olunmaları babında emr-i şerifim recâ iyledikleri ecden veçh-i meşrub üzere amel olunmak emrin olunmuştur. Buyurdum ki dergâh-ı muâllâm çavuşlarından قودة الامائل و الاكارم Mustafa Çavuş zide kadruhu vusul buldukda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel dahi sen ki nâib-i mezbursun mesfuran Desbine'yi ve zevci Yorgi'i vatan-ı asliyeleri olan Manisa'ya nefy ve iclâl eyliyesin ve sen ki Manisa kadısı Mevlânây-ı mumâileyhsin vusullerinde ikamet ettirüb mazmun-ı emr-i şerifimle âmil olasın. Şöyle bilesin âlâmet-i şerife itimad kılasın. Tahriren fi evâil-i zilkade al-şerife sene-te hamse ve erbain ve mieti ve elf¹⁸⁹ 1733.

Kostantiniyye al-Mahrusa ¹⁹⁰

5.

Şeriat maâb Manisa Nâibi Efendi zide ilmuhu Bâd al-selâm inha olunur ki Manisa'da ikameti ferman buyurulan sâbika sadrâzam kethüdası Niğdeli İzzetlü Elhac Ali Ağa'nın¹⁹¹ bu esnada mahall-i mezburede ikameti affolunub ikametgâh-ı kadimî olan Bursa'da vaki hanesinde ikamet etmesi ferman olmağla imdi izin ve ruhsatı mutazammın sebilin tahliye olunmak babında sâdır olan ferman-ı âlişanım mucibince mektub tahrir ve ..... ile irsâl olunmuştur. İnşallahu taâlâ vüsulunda mucib-i emr-i âli üzre amel ve hareket eyliyesin (1151)¹⁹² 1738—1739.

El-fakir

Elhac Ahmed

Kaimmakam-ı Rikâb-ı Hümâyun

hâlâ ¹⁹³

¹⁸⁹ 1733 yılı Nisan orta ve sonları.

¹⁹⁰ Sc. 190, s. 35.

¹⁹¹ Ali Ağa 1107'de kapucibaşı; 1128'de çavuşbaşı ve sonra Sivas beylerbeyi, 1129'da sipahiler Ağası, 1130'da cebecibaşı, 1131'de ikinci defa sipahiler ağası oldu. 1143 Rebiülevvel ortasında sadaret kethüdası oldu. 1143 Cemaziyelevvelinde Patrona vak'asından sonra azl ve oğlu Mehmed Bey ile Bursa'ya sürüldü ve orada öldü. Sc. Os. c. III, s. 533. Manisa'ya sürüldüğüne ve tekrar Bursa'da oturmasına izin verildiği hakkında bir kayda başka kaynaklarda rastlıyamadık. Hangi yılda Manisa'ya sürüldüğünü de tesbit edemedik.

¹⁹² 1738—1739.

¹⁹³ Sc. 193, s. 95.

6.

قدوة النواب المتشرعين Manisa ve İstanköy nâibleri zide il-muhumâ tevki-i refî-i hümâyun vasıl olıcak malûm ola ki Manisa kazası reâyası fukarası rikâb-ı hümâyunuma arzihal edib Medine-i Manisa mütemekkinlerinden Yako ve Kurtoğlu Yasef nam yahudiler kendi hallerinde olmayub daima reâya fukarasını ehl-i örf taifesine gamz ve tecrim ettirmek âdet-i müstemireleri olub şer'a fesadlarından bir veçhile emniyetleri olmadığından cümlesi perakende ve perişan olmaları emr-i mukarrer olduğun bildürüb divan-ı hümâyunum çavuşbaşlarından الاقران والامائل Mustafa Çavuş zide kadruhu mübaşeretiyile mezfurlar ıslah-ı nefis edinceye değin İstanköy ceziresine nefy ve iclâ ve cezirebend olunmaları babında emr-i şerifim recâ eyledikleri ecluden veçh-i meşruh üzere amel olunmak emrim olmuşdur. Buyurdum ki dergâh-ı muâllâm çavuşlarından الاقران والامائل Mustafa Çavuş zide kadruhu vusul buldukda bu babda sâdır olan emrim üzere amel dahi sen ki Manisa Nâibi Mevlânây-ı mumâileyhsin tâyin olunan çavuş-ı mumaileyh mübaşeretiyile yahudi mesfurları İstanköy ceziresinde cezi rebend olunmaları olunmak üzere nefy ve iclâ ve irsal eyliyesin ve sen ki İstanköy nâibi mumaileyhsin vusullerinde cezire-i mezburede ikamet itdirüb madam ki itlâklariyçün emr-i şerifim sâdır olmadıkça itlâklarından be-gayet ihtiraz ve mücanebet eyleyüb mazmun-ı emr-i şerifimle âmil olasin. Şöyle bilesin âlâmet-i şerife itimad kılasin. Tah-riren fi evâsıt-ı Safer al-hayr sene-te isna ve hamsine ve mie ve lef (1739) ¹⁹⁴.

Bi-makam-ı
Kostantiniyye ¹⁹⁵

7.

اقضى قضاء المسلمين . اولى ولاية الموحدين . معدن الفضل واليقين . رافع اعلام الشريعة
Mevlânâ و الدين . وارث علوم الانبياء والمرسلين . المختص بمزيد عنايت الملك المعين
Manisa kadısı zidet fazâiluhu ve جامع الحماد . افتخار الاماجد والاكوارم .
المختص بمزيد عنايت الملك الدائم hâlâ divan-ı hümâyunumda çavuşbaşı

¹⁹⁴ 1739 Nisan sonları.

¹⁹⁵ Sc. 193, s. 89, aynı maalde sadaret kaymakamı Ahmed Paşa'nın da mektubu var.

olan Mehmed dame mecduhu tevkî-i refî-i hümâyun vasil olıcak malûm ola ki kapucubaşlarından *الاكارم و افتخارالامجد* Seyyid Hidayetullah ¹⁹⁶ dâme mecduhu sūdde-i saâdetime arzihal edüb medine-i Manisa sükkânından Timur Kazıkoğlu dimekle ma'ruf Hacı Mehmed nâm kimesne eşirradan ve kendi halinde olmayub bir kaç senedenberu âsitânedede ikamet ve mezbura hukuka müteallik bir akçe vereceği yokiken kazaya uğratmak sevdasiyle vilâyet-i lisanından nice ifk ü iftiraya mutâzamın musanna' arzihalleri rikâb-ı hümâyunuma virmeden hâli olmayub mezbur ziyâde müzevvir ve müfsid olduğundan vilâyete tahriki müş'ir kâğıdlar gönderüb bunun görülecek işlerinin tatiline bâis olduğundan gayrı bu def'a vilâyet âyanı ve ahalisi lisanlarından hilâf-ı inha ve musannâ' arzihal tahrir ve rikâb-ı hümâyunuma vermek ve bunu kazaya uğratmak sevdasında olduğu sahiha(n) haber alınub şerir-i mezburun dört beş senedenberu ehl ü iyâli sefil ve sergerdan ve bu sefilin şerr ü mazarratından âciz ve hayran olduğun bildirüb mezburun şerr ü mazaratından gerek bu gerek ümmet-i Muhammedi tahlis için vilâyetinde olan ehl ü iyâli yanına gönderilmek babında hükm-i hümâyunum reca etmeğin mezbur Mehmed kendu halinde olmayub bilâ mucib âsitânedede meks ve karar ve bazı kimesneleri tahrik ve hilâf-ı inha ref'i rukkaya içtisar üzere olduğundan çavuş mübaşeretiyle vilâyeti olan medine-i mezbureye nefy ü irsal vusulünde tescil ve anda ikamet itdirilüb fimabâad mugayir-i emr-i âli âsitâneye avdetine cevaz ve ruhsat virilmemek babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki Divan-ı hümâyunum çavuşlarından mübaşır tâyin olunan *قدوة الامثال* و الاقران Seyyid Mehmed Çavuş zide kadruhu vusul buldukda bu bâbda sâdır olan ferman-ı celil al-kadrim mucibince amel dahi sen ki çavuşbaşı mumâileyhsin mezbur Mehmed'i ahz ve çavuş mübaşeretiyle vilâyeti olan medine-i mezbureye nefy ü irsâl iyliyesin ve sen ki kadı-ı mumâileyhsin mezbur vusulünde tescil ve anda ikamet etdirüb fimabâad mugayir-i emr-i âli âsitâneye avdetine cevaz

¹⁹⁶ Hidayetullah Paşa, Köse zâde Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. İzmir voyvodalığı ve manisa mütesellimliğini yaptı. Kayın pederi Kara Osman zâde Hacı Mustafa Ağa'nın öldürülmesinde yardımcı görüldüğünden 1755'de kapucubaşı oldu. 1764'den sonra mirimiran ve Amasya mutasarrıfı oldu. 9. II. 1770'de İbraail savaşında şehid oldu. Fazla malûmat için Manisa ünlüleri adlı kitabımızın 41-43. sayfalarına bakınız.

ve ruhsata ittika iylemiyüb mazmun-ı emr-i şerifimle âmil olasın. Şöyle bilesin âlâmet-i şerife itimad kılasın tahriren fi evâsıt-ı zilkade sene -te seb'ine ve mie ve elf¹⁹⁷ 1757.

Kostantiniyye al-mahrusa¹⁹⁸

8.

اقتخار الاعلى والاعظم جميع المالى والمفاخر ذوالدولة (و) الراسخة والرمزة البارخة المختص
بمزيد عنایت الملك الاعلى

Sabika İçel mutasarrıfı olub vezerâtı merfu' vekil Osman Paşa damet maâliyehe ve الایمان و الامجد قدوة الامجد و الايمان و الامجد Mumâileyh-i Midillû'ya isâle me'-mur gedükliyandan Seyyid Mustafa zide mecduhu tevki-i refi-i hümâyun vâsil olıcak malûm ola ki sen ki paşay-ı mumâileyhasın bundan akdem vezâretin fer' ve Midillû'da ikamete memuriyetini mutazammin sâdır olan emr-i münifim tarafına varid ve der'âkâb İçel'den hareket ve savıb-ı memuruna âzimet eylediğın eğerçi tahriratın meihumunda münderiç olub lâkin Midillu ceziresi Mısır yolu üzerinde vaki' olduğundan ba'zı kılû kal tahaddüs mülâhazasına binaen Manisa ve yahud Bursa'da karar ve ikametine musaâde-i hüsrevanem erzanı kılınmak niyazında olduğunı gelen tatarın lisanan takrir idüb fi nefis al-emr Midillu'da âramın melhuz olan tekevvun güft ü şenidi müstelzem olacağı muhtemel olmakdan nâşi Manisa'da ikametın karin-i musaâde-i şâhânem olduğunı mutazammın hatt-ı hümâyun-ı inâyet makrun-ı dâveranem şeref- bahşay-ı şevket-i pâdişâhanem daâvatına kıyam eylemen babında işbu emr-i şerifim isdar... ile irsâl olunmuşdur. Ve sen ki mübaşir-i mumâileyhsin paşay-ı mumâileyhi cây-ı ikameti Midillu'dan Manisa'ya sarf-u tahvil olunduğu malûm oldukda kasaba-i Manisa'ya kenduyu isâl ve anda ikamet ettirdüb vusulünü müş'ir tahrirat ahziyle der saâdetime avdete mübâderet iylemen babında ferman-ı âlişanım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittiba' ve lâzım al-ımtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfından gayet al-gaye tahaşi ve mücanebet iyliyesiz- şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılasız tahriren fi evâhir-i şehri rebiülevvel sene-te tis'a ve semanine ve mie ve elf¹⁹⁹ 1776.

¹⁹⁷ 1757 yılı Temmuz sonu ve Ağustos iptidası.

¹⁹⁸ Sc. 210, s. 210.

¹⁹⁹ 1176 yılı Mayıs ortası Sc. 220, s. 131-130.

9.

Budur ki sâbıka İçel mutasarrıfı olub vezareti ref' olunan saâdetlû Osman Paşa dâileri bâ emr-i âli Midillû'da ikamete memur iken medine-i Manisa'da ikametlerine müsaâde-i hazret-i cihandari erzanı kılınmak niyazında olduklarından medine-i mezburede ikametleri babında şeref sudur eden emr-i cihanmuta' mucibince cây-ı ikametlerine isâle memur dergâh-ı âli geldiklularından Esseyid Mustafa Ağa kulları mübaşeretiyle şehri rebiülâhirin yirmi yedinci günü ²⁰⁰ medine-i Manisa'ya vusul bulub ber mantuk-ı emr-i âli medine-i mezburede ikamet vacibe-i zimmet-i kâffe-i enâm olan duâyı devam-ı ömrü devlet-i hazret-i pâdişâhiye muvazabat üzere olub mübaşir-i mumaileyh kulları itmam-ı hizmet-i me'muresi ile avdet iylediği-pâyeyi serir-i âlâya arz ve ilâm olundu. Baki (امر حضرت لمن له الامر) كدر) Hurrirre fi 29 rebiülâhir 1189 ²⁰¹ 1775.

İsa zâde Arif Mehmed ²⁰²

10.

Defter oldur ki bundan akdem rütbe-i vezâreti merfuan medine-i Manisa'da ikamet üzere iken vefat iden sâbıka İçel valisi vekil Osman Paşa hazretlerinin me'rifet-i şer' ile muhallelatı tahririne bâ emr-i celil al-şân mübaşir tâyin buyurulan serbevvabin-î dergâh-ı âli عمدة الابر والاعيان Elhac Süleyman Ağa ²⁰³ ve medine-i merkume mütesellimi serbevvahin-i dergâh-ı âli عمدة الابر والاعيان Elhac Ahmed Ağa kulları vesair âyan ve eşrâf ma'rifetleriyle tahrir olunan muhallelatı defteridir ki berveçh-i âti zikr olunur. Tahriren fi al-hamis min safer al-hayr sene 1190 ²⁰⁴.

²⁰⁰ 26. VI. 1775.

²⁰¹ 28. VI. 1775.

²⁰² 1189 se.

²⁰³ Kara Osman zâde Hacı Ahmed Ağa'dır.

²⁰⁴ 26. III. 1776... 1189 Se. Muhallefatın alt kısmı alınmadı. 10 Rebiülevvel 1190 (29. IV. 1776) tarihinde yapılan duruşmaya göre vekil Osman Paşa'nın kasap Ömer'e 267 kuruş et borcu; bakkala 546 kuruş zahire borcu; ekmekçi İbrahim'e 61 ekmek borcu; yahudi Abdurrahman oğlu Arslan'a 2500 kuruş; terziye 222 kuruş; kasap Yusu'a 22 kuruş et borcu; kuyumcuya 8 kuruş; Hatip Efendi kerimesine menzil kirasından 100 kuruş; alemdar Mehmed'e zahire bedelinden 22 kuruş; kira borcundan ev sahibine 450 kuruş; Kurt zâde Esseyid Mehmed Ağa'ya zahire

II.

Budur ki medine-i Konya'da türbe-i hazret-i Mevlânâ *قدس سره العزيز* postnişini olan faziletlü eşşeyh Esseyyid Ebubekir Çelebi Efendi dailerinin bundan akdem medine-i merkumede vuku bulan ihtilâlden nâşi tebdil-i hava zımmında(?) medine-i Manisa'da ikametleri babında bâ işaret-i hazret-i şeyh ül-islâmî şeref-bahşay-ı sadır (sudur) olan mübarek hatt-ı hümâyun-ı şevket makrun mucibince cây-ı ikametlerine isâle memur divan-ı hümâyun çavuşanından Veli Çavuş kulları mübaşeretiyle *الامر العالي له امتالا* der'âkab medine-i Konya'dan hareket ve işbu sene-i mübareke mah-ı cemaziyel-ulâsı(۱۱۱۱) on altıncı günü²⁰⁵ medine-i Manisa'ya vusul bulub ber mantuk-ı emr-i âli Medine-i Manisa'da ikamet vâcibe-i kâffe-i enâm olan duâyı devam-ı ömr-i devlet-i hazret-i pâdişâhiye müdavemet ve olveçhile mübaşir-i merkum kulları itmam-ı hidmet-i memuresiyle avdet iylediği pây-e-i serir-i âlâya arz u ilâm olundu. Baki . *امر حضرت من له الامر (كدر)* .
ylevvel li-sene-ti tis'â ve mie ve elf (1190)²⁰⁶.

borcundan 50 kuruş; mevlevi şeyhi eytamına 1300 kuruş borcu tesbit edildi. Halbuki muhalefatının tutarı ise 2500 kuruş olduğundan İstanbul'dan gelen ferman gereğince borçları bir nisbet dahilinde dağıtıldı (aynı sene sicilleri).

Vekil Osman Paşa Manisa'ya sürülüşünde bir sene sonra Manisa'da öldü. Çeşnigir camii mezarlığına gömüldü. Mezarı camiin kuzeyindedir. Mezar taşında şunlar yazılıdır:

هوالمى الباقى

- 1 — Bu dünyada bulmadım hiç rahatu
- 2 — İhtiyar ettim anıçün rihleti
- 3 — Kimse gülmez kimse dahi gülmiye
- 4 — Zevkine değmez cihanın mihneti
- 5 — Dar-ı dünya bir müsafirhânedir
- 6 — Akli olan benden alsun ibreti
- 7 — Merhum ve mağfur Elhac
- 8 — Osman Paşa vekil-i dar-üs-saâde
- 9 — (iki kelime okunamadı) ruhuna fatiha. Sene 1190

Sicill-i Osmanî (c. III, s. 432)'da, Osman Paşa'nın ne sürüldüğünden ne de Manisa'da ölmesinden bahseder. Aynı zamanda ölüm tarihini de 1186 olarak yazar.

²⁰⁵ 3. VII. 1776.

²⁰⁶ 1776 aynı yıl Sc.

Ebubekir Efendi'nin, şeyh ül-islâma, yaptığı iyilik ve yardımından dolayı bir teşekkür mektubu vardır. Mektubun altındaki imza şöyledir: "Al-abd al-dâi al-kadim eşşeyh Esseyyid Ebubekir min sülâle-i hazret-i mevlânâ *قدس الله سره العزيز* ."

12.

صدرالموالى ki kemine budur Der-i devlet Mekine arz-ı dai-i kemine budur ki صدرالموالى العظام بدرالجليل الكرام ناظم مناظم العلماء رايت الفضلا اسبق شيخ الاسلام والمسلمين müfti al-enâm Hamidî zâde Mustafa Efendi hazretlerinin şimdiden arpalıkları olan medine-i Manisa'da meks ü âram ile levazım-ı hacc-ı şerif-i tahsil ve itmam ve bu sene karin al-meymenede huccac-ı zu - al ibtihat ile hacc-ı şerife racil pend-i ihtimam ve bâde al-hac yine huccac-ı müslimin ile âvdet ve arpalıkları olan medine-i merkumede ikamet eylemeleri babında bî işaret-i şeyh ül-islâm şeref-bahşî sudur cden hatt-ı humâyun-ı şevket makrun mucibince efendi dâileri mâiyetleri(ne) kibel-i devlet-i âliyye-i ebediye al-devamdan tâyin buyurulan divan-ı hümâyun çavuşlarından fahr al-akran duacı Esseyid Elhac Ahmed Çavuşbendeleri mübaşeretiyle işbu mah-ı safer al-hayrın an dördüncü günü²⁰⁷ arpalıkları olan medine-i mezbu-reye mahsuben lis-selâme sâye endâz-ı ikamet ve ber mantuk-ı emr-i celil al-şân levazım-ı hacc-ı şerif tahsiline mübaşeret ve duây-ı devam-ı ömr-i devlet-i hazret-i şehriyâriye muvazabat ve mübaşeret üzere oldukları ol ki vaki' al-haldir ma'dalet karara arz ve ilâm olundu. Baki الامر حضرت من له الامر (كدر) fi 25. 5. sene 1792.

13.

افتخارالاعالى والاعاظم مستجمع جميع المالى والمفاخر ذوالدولة الراسخة والعزة البارحة
المخوف بصنوف عواطف الاعلى

Sâbika Karası sancağı mutasarrıfı olup bu def'a vezaret-i ref'iyle Manisa'da ikamete memur kılınan Mehmed Paşa damet maâliyehu ve قدوة الامجاد والاعيان paşay-ı mumâileyhi sâvb-ı me'murine isâle tâyin olunan dergâh-ı muallâm gediklularından Mehmed zide mecduhu tevk-i refi-i hümâyun vasıl olıcak malûm ola ki sen ki paşay-ı mumâileyhsin bu esnada hasb al-iktiza bar-ı girân-ı vezaretten tahfif-i memuriyetin zımmında vezaretin ref' ve Manisa'da

Şeyhin ikinci bir mektubu daha var. Bunda şeyhülislâmdan mevlevî hane şeyhliğine, şeyh vekili olan Şeyh Mehmed Sadık Efendi'nin asaleten tâyin edilmesini rica ediyor 1190 Sc.

²⁰⁷ 13. IX. 1792 aynı yıl Sc. Hamidî zâde Mustafa Efendi berveçh-i arpalık Manisa kadılığına, 1206 Rebiülevvel guresinde Mutasarrıf oldu, 1208 Cemaziyel-evvel guresinde ayrıldı.

ikametine irâde-i aliyye taallûk ve bu babda hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrun taallûk itmekle memuriyetini havi mahsusen işbu emr-i şerifim ısdar ve seni savb-ı me'murune isâle mumâileyh tâyin ve irsâl olunmuşdur. İmdi bu keyfiyet-i me'muriyetin malûmun oldukda bulunduğun mahalden derhal hareket ve Manisa'ya vürud ve ikamet ve devam-ı ömr-i devletim daavatına muvazabat iyleyesin ve sen ki gedikluy-ı mumâileyhsin muktazay-ı me'muriyetin üzere paşay-ı mumâileyhi Karası sancağında olduğu mahalden kaldırub doğru Manisa'ya isâl ve ikamet etdirüb vusul ve ikametini müş'ir ilâm ve tahrirat ahziyle avdete mübaderet eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki vusul buldukda... bu babda veçh-i meşruh- üzere şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittibâ ve lâzım al imtisalimin mazmun-ı itaât makrunu ile âmil olub hilâfından ittika ve mübâadet eyleyesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılasız tahriren fi evâsıt-ı şehri cemâziyelâhir sene-te seb'a ve mieteyn ve elf²⁰⁸ 1793.

Bi-makam-ı
Kostantiniyye

14.

Der-i devletmekine arz-ı dai-i kemine bu dur ki sâbika Karası sancağı mutasarrıfı olub bu esnada hasb al-iktiza bar-ı girân-ı vezaretten tahfif-i duş-i me'muriyetin zımmında medine-i Manisa'da ikamete memur kılınan افتخار الاعالی و الاعظم مستجمع جميع الاعالی و الفاخر saâdetlû Mehmed Paşa Efendimiz hazretleri işbu mâh-ı receb alferdin on üçüncü günü²⁰⁹ mashuben lis-selâme kibel-i devlet-i aliyyeden mübaşir tâyin buyurulan افتخار الامجد و الاكارم dergâh-ı muallâ gediklularından Mehmed Ağa kulları mubaşeretiyle paşay-ı mumâileyh daileri medine-i merkumeye duhul ve ber mantuk-ı ferman-ı cihandâri amel ve hareket ve devam-ı duây-ı hazret-i zillullaha duâyâ müdavemet ve muvazabat üzere olduğu ol ki vaki' al-haldır der-i adle arz ve ilâm olundu. Hurrirre fi 14 receb sene 1207²¹⁰ 1793.

²⁰⁸ 1793 yılı Ocak sonları.

²⁰⁹ 24. II. 1793, Seyyid Yeğen Mehmed Paşa 9 Safer 1207 tarihinde Bâb-ı âliye bir yazı göndererek, vezaretinin ibkası ile bir me'muriyete tâyini, bu mümkün değil ise İzmit'de oturmasına müsaade ricasında bulunmuştur.

²¹⁰ 25. II. 1793 aynı yıl Sc.

15.

افتخار الا على و الاعظم جميع المال و المناخم ذوالدولة الراسخة و القره البارخة
المخوف بصنوف عواطف الملك الاعلى

Sakız'da ikamete memur iken bu def'a mahall-i ikameti Manisa'ya tahvil kılınan sadr-ı sâbık elhac İzzet Mehmed Paşa damet maâli-yehu tevki-i refi-i hümâyün vasıl olıcak malûm olaki sen ki paşay-ı mumâileyhsin Sakız'ın ab u havasıyla imtizaç edemediğine mebni Manisa'da ikametine izin ve ruhsat-ı şâhânem erzâni kılınmasının tarafından tahrir ve iltimas olunmağla sâdır olan emr-i hümâyünüm mucibince Manisa'da ikamet ve kararın hususuna müsaâde-i daveranem bî diriğ ve erzâni kılınmağın Sakız'dan fekk-i rabita-i karar ve Manisa'ya vüruda ibtidar eylemen için işbu emr-i şerifim ısdar ile ba's ü tisyar olunmuşdur. İmdi vusul-i emr-i âlişânımla ol tarafdandan hareket ve doğru Manisa'ya vusüle müsaraât ve anda ikamet ve devam-ı emr-i devlet ve kıvam-ı furu şevketim daâvatına iştigal, muvazabat ve vusulünü deraliyeme tahrir ve işaret iylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfından ittika ve mübaâdet eyliyesin. Şöyle bilesin âlâmet-i şerife itimad kılasız tahriren fi evâhir-i şehri-i cemaziyelâhir sene-te selâse ve aşre ve mieteyn ve elf ²¹¹ 1798.

16.

Bundan akdem ocağ-ı âmirede Zağracı başı iken hilâf-ı rıza harekete ibtidarı hasebiyle azl ve Manisa menfasına nefy ve iclâ olunan قودة الاماجد والاعيان Mehmed Ağa zide mecduhu alil ve ihtiyar olduğundan bîkes ve ıyal ve evladındân dur olmak mülâbesesiyle muztarib al-hâl olduğundan bahisle evlâd ü iyâline merhameten Bursa'ya gelüb iyâl ve evlâdiyle mahrusa-ı mezburede ikamet iylemesi hususuna izin ve ruhsatı havi ferman buyurulmağın veçh-i meşruh üzre menfasının Bursa'ya tahvili ferman-ı âli buyurulduğu veçhile ağay-ı zağracıbaşı-ı sâbık-ı mumâileyhin Bursa'ya sarf ve tahvil olunduğu sen ki Manisa nâibi mevlânây-ı mumâileyhsin malûmun oldukda ber veçh-i meşruh mumâileyhi oltaraftan tahrir

²¹¹ 1798 yılı Aralık ayı iptidası, Sc. 234, s. 81-82.

ve Bursa'ya isâline mübaderet eyliyesin deyu ferman-ı âlî sâdır olduğu işbu mahalle şerh verildi tahriren evâil-i şehri safer al-hayr sene-te sitte aşere ve mieteyn ve elf ²¹² 1801.

17.

Sekbanbaşının

قدوة النواب و المتشرعين Manisa nâibi mevlânâ... zide ilmuhu ve قدوة الامثال والاقربان bu hususa ocaktan mübaşir tâyin olunan... zide kadruhu tevki-i refi-i hümâyun vasıl olıcak malûm ola ki dergâh-ı muallâm yeniçerileri ocağında Sekbanbaşı olan Osman zâtında müfsid ve muharrik olduğundan vazifesinden hariç kelimât-ı nâberca tefevvühüne ictisar ve nizâm-ı ocağın ihtilâlini mucib harekâta ibtidar eylediği biddefaât müşahede olunub kenduye her ne kadar nush u pend olunmuş ise de bir veçhile mütenebbih olmayub etvâr-ı sâbikasında israr iylediği bedidar ve bu makulelerin te'dibleri icrasiyle emsallerini terhib lâzımeden idüğü iş'ar olmağla mumaileyh Sekbanbaşılıktan azl ve Manisa kasabasında ikamet eylemesi babında emr-i şerifim sudurunu bilfiil dergâh-ı muallâm yeniçerileri ağası olan افتخار الامرا و الاكابر Halil Ağa dâme uluvvuhu ilâm etmekle mucibince mübaşir-i mumaileyh marifetiyle Manisa'da ikamet iylemesi fermanım olmağın imdi Sekbanbaşı mumâileyhin Manisa'da ikameti hususuna irâde-i âliyyem taallûk eylediği sen ki mevlânây-ı mumâileyhsin malûmun oldukda ber veçh-i muharrer mübaşir-i mumâileyh ile ol tarafa led al-vusul münasib mahalde ikamet etdirüb bilâ emr-i şerif mahall-i ahara harekete ازات ruhsattan hazer ve mübaâdet eyliyesin ve sen ki mübaşir-i mumâileyhsin sekbanbaş-ı mumâileyhi bu taraftan alub Manisa'ya irsâl ve vusul ve ikametini müş'ir ilâm ahziyle derâliyeme avdete müsaraât eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... Vusul buldukda bu bâbda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib-i al-ittibâ' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle âmil olasız şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kı-

²¹² 1801 Mayıs ayı orta ve sonları Sc. 237, s. 188.

lasız tahriren fi evâil-i şehri safer al-hayr sene-te semane âaşere ve mieteyn ve elf ²¹³

Kostantiniyye
al-mahrusa ²¹⁴

18.

قدوة النواب المتشرعين Bursa ve Manisa kazaları nâibleri zîde ilmuhuma tevkî-i refî-i hümâyün vasıl olıcak malûm olaki mahrusa-i Bursa'da ikamet üzere olan dergâh-ı muallâm yeniçerileri ağası işbu Eyub Ağa zâtında mezkûr olan hiyânet ve fesad muktezasınca kendu halinde olmayub bu günlerde âsitâne-i aliyyeme ağalık ile âzimet edeceğim diyerek hafiyeten bazı mahallere haberler irsâl ve neşr-i eracif ve havadis-i kâzibe şîrâze-i nizâm-ı ocağı mucib olur envâ'ı دکان nâ (?) ictisar eylediği beyaniyle şîrâze-i nizâm-ı ocağı ihtilâlden vikayeten mumâileyhe ocaktan tâyin olunan mübaşir ma'rifetiyle Bursa'dan kaldırub Manisa'ya nefy ve iclâ olunmak babında emr-i şerifim sudurunu dergâh-ı muallâm yeniçerileri ağası olan افتخار الاسرا والاکابر Mustafa Ağa dame uluvvuhu ilâm etmekle ilâmı mucibince ocaktan tâyin olunan mübaşir ma'rifetiyle Manisa'ya nefy ve iclâ olunmak fermanım olmağın İmdi sen ki Bursa nâibi mevlânây-ı mumâileyhsin yeniçeri ağası işbu mumâileyhi ocaktan mübaşir tâyin olunan قدوة الامائل والاقران zîde kadruhuya terfikan Manisa'ya nefy ü iclâya müsaraât eyliyesin ve sen ki Manisa nâibi mevlânây-ı mumâileyhsin vusulünde mumâileyhi nefiyen Manisa'da meks ü ikamet etdirub (emr-i şerif varid olmadıkça) ازلات ve mahall-i ahara harekete ازلات ruhsattan (?) hazer ve mübâadet ve vusulünü mübaşir-i merkurum ile derialiyeme tahrir ve işaret eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki.... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfindan tahâşi ve mübâadet

²¹³ 1803 yılı Nisan sonu ve Mayıs iptidası.

²¹⁴ Sc. 247, s. 141. Fakat aynı ay içinde gönderilen bir ferman ile Osman Ağa'nın ve çocuklarının fena halde oldukları bildirilerek affolunur.

iyliyesiz. Şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi evasit-ı şehr-i safer al-hayr sene-te tis'a aşere ve mieteyn ve elf ²¹⁵ 1804.

Kostantiniyye
al-mahrusa ²¹⁶

19.

افتخار الامجد والا كارم sâbika dergâh-ı muallâm yeniçerileri ağası Eyub dâme mecduhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm olaki sen ki mumâileyhsin bundan akdemce hilâf-ı rıza harekete ibtidarına mebni Manisa'ya nefy ve ikamet babında sâdır olan emr-i âlişânım mucibince mahall-i merkurda ikamet üzere olub ancak ıyâl-ı evlâdından ve hâne meskeninden mehcur olman hasebiyle bilvücuş şâyan-ı inâyet-i merahim-i mevfur olduğun beyâniyle evlâdına merhameten aff ü ıtlakın hususuna müsaâde-i aliyem erzânı kılınması hususu bu def'a tarafından deraliyeme vâsıl olan arzıhalinde tahrir ve istid'a olunduğuna binâen ihtiyarlığına ve ıyâl-ı evlâdına merhameten fima baâd o makule tefevvühat-ı gayr-ı mardiyeye mücaseret itmeme şartıyla emr-i mezkûrun kayd-ı terkin kemakân Bursa'da ikametın fermanım olmağın imdi şurut-ı mezkûre ile mukaddemâ sâdır olan emrin kaydı terkin olub kemakân Bursa'da meks u ikametın hususuna müsaâde-i aliyem erzânı kılındığı malûmun oldukta gelüb Bursa'da ikamet ve devam-ı ömri-i devlet ve devam-ı furu haşmetim ed'iyesine muvazabât eylemen bâbında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki... Vusul buldukda bu bâbda veçh-i meşruh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan ferman-ı vâcib al-ittiba ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfından hazer ve mücanebet eyliyesin şöyle bilesin âlâmet-î şerife itimad kılâsız tahriren fi evâhir-i şehr-i rebiülâhir sene-te tis'a ve aşere ve mieteyn ve elf ²¹⁷ 1804.

Kostantiniyye
al-mahrusa ²¹⁸

²¹⁵ 1804 yılı Nisan sonları.

²¹⁶ Sc. 247, s. 103.

²¹⁷ 1804 yılı Eylül iptidaları.

²¹⁸ 1219 sc.

20.

قدوة النواب والمشرعين Manisa kazası nâbi Mevlânâ . . . zîde ilmuhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki şeyh fiyumî zîde salâhahunum hilâf-ı rıza hareketine binâen li ecl al-te'dib çavuş mübaşeriyle Manisa'ya nefy ve iclâsı babında bâ işâret-i şeyh ül-islâmı evvelce emr-i şerif-i şeref-efza sûdur (sâdir) olub ancak şeyh-i mumâileyhin cürmü affolunub itlâkı hususuna irâde-i hatt-ı cihandârânem taallûk edüb olbabda itlâkı babında emr-i âlişânım sûduru bilfiil şeyh ül-islâm ve müfti al-enâm olan اعلم العلماء المتبحرين افضل الفضلاء المتورعين Mevlânâ Mehmed Arif edâm allâhu taâlâ işâret etmeleriyle işaretleri mucibince aff u itlâk olunmak fermanın olmağın imdi mevlânây-ı müşârünileyhin işaretleri mucibince şeyh-i mumâileyhin cürmü aff u itlâkı hususuna müsaâde-i aliyem erzânı kılındığı sen ki Mevlânây-ı mumâileyhsin malûmun oldukda şeyh-i mumâileyhi kayd-ı nefyden itlâk ve sebilin tahliyeye mübâderet iylemen bâbında fermanın âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki (?) tahriren fi evâil-i cemâziyelâhir li-sene-ti selâse ve işrine ve mieteyn ve elf ²¹⁹ 1808.

21.

Devletlü Veli al-niâm Sâbık Salih zâde Efendi'nin emridir

افتخار الامجاد والاكوارم جامع المحامد والمكارم المحتص بمزيد عنايت الملك الدائم bilfiil divân-ı hümâyunumda çavuşbaşı olan İbrahim dâme mecduhu ve اعلم العلماء المتبحرين افضل الفضلاء المتورعين Manisa nâbi Mevlânâ... zîde ilmuhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki şeyh ül-islâm-ı sâbık Salih zâde اعلم العلماء المتبحرين افضل الفضلاء المتورعين Mevlânâ Ahmed Es'ad edâ-mallahu taâlâ fezâilehum Manisa'ya nefy ve iclâsına irâde-i seniyye-i mülûkânem taallûk olub olbabda emr-i şerifim suduru bilfiil şeyh ül-islâm ve müfti ül-enâm Dürrî zâde اعلم العلماء المتبحرين افضل الفضلاء المتورعين Mevlânâ Seyyid Abdullah edâmallahu fezailehu işâret etmeleriyle işaretleri mucibince Manisa'ya nefy ve iclâsını fermanın olmağın imdi sen ki çavuşbaşı mumâileyhsin mevlânây-ı müşârünileyhi divân-ı hümâyunumdan mübaşir tâyin olunan قودة الامائل و الاقران

²¹⁹ 1808 yılı Temmuz sonları ve Ağustos iptidası. Sc. 242, s. 5.

Seyyid Feyzullah Çavuş zîde kadruhuya teslim savb-ı me'muruna irsâl ve isâlâ mübaderet ve sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulünde meks ü ikamet etdirüb vusulünü çavuş-ı mezkûr ile derbâr-ı şevket kararına tahrir ve ilâma müsaraât iylemen babında ferman-ı âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yâfte-i sûdur olan ferman-ı vâcib al-ittiba' ve lâzım al-imtisâlimin mazmun-ı itaât makruniyle âmil olub hilâfindan be gayet tehâşi ve mücanebet eyliyesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılasız tahriren fi evâil-i şehri-i şevvâl al-mükerrrem sene-te selâse ve işrine ve mieteyn ve elf ²²⁰ 1808.

Bi makam-ı
Kostantiniyye
al-mahrusa ²²¹

22.

Silahdar Ağanın emridir

معدن الفضل والكلام Mevlânâ Manisa kadısı zîde fazluhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak mâlûm ola ki enderun-ı hümâyunumda silahdarlık hizmetinde olan اقضار الامجد و الاكارم Mehmed Bey Dame mecduhunun hasb al-iktiza takaüden ikamet etmek üzre Manisa'ya irsâline irâde-i seniyyem taallûkuna binâen mumaileyh yanına mutemed adem terfikiyle irsâl ve taltifen Manisa'da tekaüd suretiyle ikamet edüb rahat ve âsayiş-i esbabı istihsal olunmak babında şeref riz-i sûdur olan hatt-ı hümâyun-ı şevket makrunum mucibince mumaileyh ol tarafa izâm ve irsâl olunmağın vusulünde tekaüd suretiyle muazzen meks ü ikamet ve memnun ve müsterih olarak devam-ı ömr-i devletim daâvatına muvazabat eylemesi esbabını âyan-ı belde ile bil-ittifak istihsale dikkat ve vusul ve ikameti der saâdetime ilâma mübaderet iylemen babında ferman-ı âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki... Vusul buldukta bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittiba' ve lâzım al-imtisâlimin

²²⁰ 1808 Kasım sonları.

²²¹ Sc. 242, s. 13-14.

mazmuniyle amel ve hareket iyiyesiz Tahriren fi sene-te selâse ve işrine ve mieteyn ve elf ²²² 1808—1809.

Kostantiniyye
al-mahrusa ²²³

23.

افتخار الامجد والاکارم rikâb-ı hümâyunumda sâbıkâ sekbanbaşı olan Mehmed dame mecduhu ve قدوة النواب والمشرعين müteşerriin Manisa kadısı mevlânâ zîde ilmûhû tevki-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki sen ki mevlânây-ı mumaileyhsin bu def'a senin sekbanbaşılıktan azl ve infisaline mebni Manisa'da ikametin hususuna irâde-i seniyyem taallûk etmekle ocakdan mübaşir tâyin olunan قدوة الامجد والاقران . . . zîde kadruhu ile bilrefaka Manisa'ya âzimet ve münasib olan mahalde ikametle devam-ı ömr-i devlet-i aliyyem ed'iyesine muvazabat iylemen fermanım olmağın imdi sen ki mumaileyhsin mübaşir-i mumaileyh ile derhal bu taraftan hareket ve mahall-i ikametın olan Manisa'ya âzimet birle anda ikamet ve devam-ı ömr-i devlet-i aliyyem duasına muvazabat iyiyesin ve sen ki mevlânây-ı mumaileyhsin ol tarafa vusulünde münasib olan mahalde ikamet etdirüb ve vusul ve ikametini mübaşir-i mumaileyh ile darsaâdetime tahrir-e mübaderet eylemen ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki... Vusül buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan vâcib al-ittiba' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfından be gayet hazer ve mücânebet iyiyesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi evâhir-i şehri safer al-hayr sene-te hamse ve işrine ve mieteyn ve elf ²²⁴ 1810.

Kostantiniyye
al-mahrusa ²²⁵

²²² 1808—1809.

²²³ Sc. 242, s. 15.

²²⁴ 1810 yılı Şubat sonları ve Mart iptidası.

²²⁵ Sc. 243, s. 142-141.

Sekbanbaşı Maktul Muhallefâtı emridir

والمشرعين قودة النواب Manisa nâibi mevlânâ . . . zîde ilmuhu bu hususa mübaşir tâyin olunan elyevm me'muriyetle o cânibde olan dergâh-ı muallâm gediklularından Ahmed Ağa zîde mecduhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki Medine-i Manisa'da menfiyen ikamet üzre iken hatt-ı hümâyun-ı celâdet makrunum mucibince bu def'a hakkında ferman-ı (kaza) sudur eden mirimirândan Mehmed Paşa'nın cezası tertip olunmakdan nâşi kâffe-i muhallefatının cânib-i mirîden zabt ve tahriri hususuna irâde-i şâhânem taallûk idüb müteveffay-ı mumaileyhin Manisa'da yanında bulunan nukud ve cevahir ve mal ıtlak olunur her nesi var ise ma'rifet-i şer'ile memhur ve mumzi defter olunub defter-i mezkûr dersaâdetime varid olduğuna binâen defter-i mezkûrun muhalefet kaydiyle bir sureti ihraç ve eşyay-ı merkumenin dersaâdetime celbiyçün sen ki mübaşir-i mumaileyhsin yedine itâ ile bil-intihab tâyin olunduğun ecluden memuriyetini havi işbu emr-i âlişânım dahi yedine verilmişdir. İmdi muktazay-ı me'muriyetin üzre serian Manisa'ya gidüb müteveffay-ı mumaileyhin sebt-i defter olunmuş olan emvâl ve eşya ve mücevherat ve sairesini yedine verilen suret-i defter-i mezkûre yegân yegân tatbik iderek ma'rifet-i şer' ve vücuh-i belde ma'rifetiyle ahz ü kabz ve haric ve sair kavi zarflara vaz' ve cümle muvacehesinde tahrir ve hayvanata istishab ile bir gün evvel götürüb Bâb-ı hümâyunum hazinesine teslime dikkat ve defter-i mezkûrdan hariç kimesne yedinde bir nesnesi var ise keza ma'rifet-i şer' ve cümle ittifakiyle tahrir ve zâhire ihraç ve anı dahi kabz ve tahrir ve cümlesinin memhur ve mumzi defteriyle hazine-i mezkûreye isâl ve teslime müsaraât ve senden gayret ve sadakat me'mul olduğuna mebni eşyay-ı merkumenin celbine tâyin eyledim. Hilâf-ı me'mul ve mugayir-i emr-i şerif vaz'ı hareketden ziyade ictinab ile icrây-ı me'muriyetine ihtimam eyliyesin ve sen ki nâib-i mumaileyhsin sen dahi muceb emr-i şerifimle amel ve hareket ve hilâfından mücanebet iylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerifimle... Vardıkda bu babda veçhi meşruh üzre şerefyafte-i sudur olan işbu emr-i şerif-i celil al-şân-ı vâcib al-ittiba' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı münifi birle âmil olub hilâfından ihtiraz ve ictinab eyliyesiz. Şöyle bilesiz ve âlâmet-i şerife itimad

kilasız tahriren fi al-yevm al-sadis-i şchr-i rebiülâhir sene-te hamse ve işrine ve mieteyn ve elf ²²⁶ 1810.

Kostantiniyye
al-mahrusa ²²⁷

25.

افتخار الاعالى والاعاظم مستجمع جميع المالى والمفاخر ذوالدولة الراسخة والعزة البارحة
المخوف بصنوف عواطف الملك الاعلى

Manisa'da ikamet üzere olan sadr-ı esbâk elhac Mehmed İzzet Paşa Damet maâliyuhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki, işbu sene-i mübareke evvelbaharı için Aydın ve Saruhan sancaklarında vaki' kazalardan sülüsü piyade ve sülüsü süvari olarak yüzer nefer asker tertib ve orduy-ı hümâyunumda isbat-ı vücud eylemek üzere bin-nefs âyanları ma'rifetiyle ihraç ve isâl iylemeleri hususunda mukaddem ve muahhar sâdır olan evamir-i aliyemle lâzım gelenlere tenbih ve tekid kılınmış ve küffar-ı hakisar dahi bir taraftan memâlik-i islâmiyyeye tecavüz daiyesinde olub ümmet-i Muhammed hakkında meslek ve niyeti ne idüğü ve bundan sonra durub ve oturacak vakıttır olmadığı etrafiyle bast-ı temhide olunmuş ve zikrolunan Aydın ve Saruhan sancaklarından mürettep asakirin bu defa Aydın muhasıllı olan Dergâh-ı âli kapıbaşlarından Kara Osman zâdelerden افتخار الاماجد و الاكارم Mehmed dame mecduhu ma'rifetiyle ihrac olunmak üzere sürücülüğü uhde-i hamiyetine ihale ve tefviz kılınarak asakir-i mezkûrey-i ihrac ve ordu-i hümâyunuma irsâle ve zehayir-i mürettebat vesairenin dahi rü'yet-i tesviyesine mübaderet iylemesi hususu dahi tenbih ve iş'ar kılınmıştır. İlel'an asâkir-i matlûbenin bir neferi ihrac ve irsâl olunmadığı zaâhir ve me'murların böyle batiane بطنه hareketleri maâzallahu taâlâ za'f-ı diyanet ve adem-i gayret ve hamiyetlerinden olduğu bedihi ve bâhir olmakdan nâşi bundan sonra dakika-i vahide tevakkuf ve arâmi tecviz etmiyerek vusul-i emr-i şerifimle mukaddema tarafına gönderilen defter mucibince ve me'mur-ı ihrac olduğun bahar askerini muktazay-ı me'muriyet ve sadakatın üzere mumaileyhi istihdam ederek heman şimdiden böyle ihraç ve bin-nefs âyanları ma-

²²⁶ 11. V. 1810.

²²⁷ Sc. 243, s. 134.

rifetiyle orduy-ı hümayünuma sevk ü irsal ve bundan sonra dahi hareket ve azimette betaet ve özür ve illet idenlerin muktazay-ı me'muriyetin üzre icrası lâzım te'diblerine velhasıl me'murlardan hiç bir neferi geru kalmıyarak bir kaç gün zarfında ardını almağa ve mürettebat-ı sâirenin tesviye ü tanzimine bezl-i vus'u liyakat iylemen fernanım olmağın isticalen ve istiğlamen rikab-ı hümayunundan işbu emr-i şerifim dahi isdâr ve rikâb-ı hümayun kaimakamı birun ağalarından Ali zîde kadruhu ile itare ve tisyar kılındı. İmdi bu sene-i mübarekede sinin-i sabıkada olduğu gibi me'murlar ve batiyane hareketle imrar-ı vaktâ cesaret ederek şu günlerde mahall-i ma'rekeye erişmemeleri lâzım gelür ise maazallahu taâlâ (küffar-ı) hakisarın اولكيدن evvelkiden ziyade ferecyâb olmasına sebep olarak bu veçhile din-i mübine ihanet ve düşmene îânet etmiş olacaklarına mebni o makulelerin özür ve illetlerine bakılmayub sairede ibret kılınacak veçhile ukubat-ı şedideye mazhar olacaklarından maâda yarın dar-ı ukbada dahi bahr-ı hazret-i kahhardan cây-ı necât olamayacaklar(1) vazihatdan واضحادن olmağın mazmun-ı emr-i âlişânımı herkese ilân ve işae ve sen dahi bu babda hal-ı rahatı külliyyen terk ve damen-i gayret-i meyân-ı hamiyete pend ü berk iyiliyerek منظور olduğun gayret-i diniye ve besâlet-i islâmiye lâzımesine mukaddem tarafından gönderilen defter mantukunca me'mur-i ihracı olduğun bahar askeri maddesinde tahriren ve tenbihen Aydın muhassılı mumaileyhi istihdam ederek hemen il ve meskenlerinden ihrac ve bir taraftan fevc fevc orduy-i hümayunuma sevk ü tesyire ve bu babda irad-ı özürü illet edenlerin muktazay-ı me'muriyetin üzerine lâzım gelen tedibat-ı meş'rularının icrasıyla asâkir-i matluba-ı mezkûrenin hemen bir kaç gün zarfında ardını almağa ve livayin-i mezbureden matlûb olan o makule zehair vesair mürettebatın dahi rü'yet ve tesviyesiyle bu veçhile din-i mübîn-i devlet-i aliyye-i ebed karine bir hüsn-i hidmed iradına ikdam ve sa'yı sebil-i kelâm iylemen matlûb-ı katı'-ı mülükânem olduğu ve bundan sonra dahi bu babda iğmaz ve betaet olunmak lâzım gelür ise hakkında iğbirar-ı tab'-ı hümayunumu mucib olacağı malûmun oldukda ber veçh-i meşruh amel ve harekete ve senden me'mul ve muntazır-ı pâdişâhanem olan gayret-i hamiyeti levazımı ibraz ve izhara bezl-i vus'u meknet ve hilâfından be gayet tevakki ve mübaâdet eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdir olmuşdur Buyurdum ki... Vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh

üzere şeref-yafte-i sudûr olan ferman-ı vâcib al-ittiba' ve lâzım al-
imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfın-
dan tevakki ve mübaâdet iyliyesin. Şöyle bilesin âlâmet-i şerife itimad
kılâsın tahriren fi evâil-i şehri rebiülâhir sene-te seb'a ve işrine ve
mieteyn ve elf²²⁸ 1812.

al-mahrusa²²⁹

Kostantiniyye

26.

افتخار الامجد والاکارم . جامع المحامد و المکارم . المختص بمزيد عنایت الملك الدائم
divan-ı hümâyunumda قدوة النواب المتشرعين Manisa kazası nâibi mev-
lânâ... zîde ilmuhû tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm
ola ki Rumili kadıaskeri Seyyid Mehmed Nureddin Efendi'nin bazı
na hemvar etvarı ve ibadullaha zulüm ve taaddisi ve hilâf-ı rıza
hareketi takribiyle Manisa'ya nefy ve iclâsı babında emr-i şerifim
sudurunu bil-fiil şeyh ül-islâm ve müfti ül-enâm olan اعلم العلماء
المتويعين افضل الفضلاء المتويعين mevlânâ Ömer Hulûsi edâmallahu taâlâ
fezailehu işaret etmeleriyle şeref-yafte-i sūdûr olan hatt-ı hümâyun-ı
şevketmakrunum mucibince çavuş mübaşeretiyle Manisa'ya nefy ve
iclâ olunmak fermanım olmağın imdi sen ki çavuşbaşı mumaileyhsin
Mevlânây-ı mumaileyhi divan-ı hümâyunum çavuşlarından قدوة الامثال
والاقران Ahmed Şevki Çavuş zîde kadruhu mübaşeretiyle Mani-
sa'ya nefy ve irsâle müsareât eyliyesin ve sen ki nâib-i mumaileyhsin
vusulünde mumaileyhi oltarafta menfiyen meks ü ikamet itdirüb
bilâferman itlakından hazer ve mübâadet ve vusulünü mübaşir-i
çavuş-ı merkum ile der-saâdetime ilâma mübaderet iylemen babında
ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... Vusulünde bu
babda veçh-i meşruh üzere şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib
al-ittiba' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itâat makruniyle âmil
olasız şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi al-evâil-i
şehr-i rebiülâhir sene-te seb'a ve işrine ve mieteyn ve elf²³⁰ 1812.

²²⁸ 1812 yılı Nisan orta ve sonları.

²²⁹ Sc. 244, s. 233-232.

²³⁰ 1812 yılı Nisan orta ve sonları. Sc. 244, s. 235.

eşyay-ı nefisesiyle memhur ve mumzi ve defter-i hucceti eserini serian darsaâdetime irsâl ve sen onda tevekkuf ve baâdehu ne gûna hareket ve ferman-ı âlişânım sâdır olur ise ol veçhile amel ve hareket eylemen fermanım olmağın me'muriyetini havi işbu emr-i celil al-unvan ısdar ve yedine itâ olunmağın imdi vusulünde ber veçh-i muharrer şeref-yafte-i sudûr olan (ferman-ı) şevket-makrunum mucibince müteveffay-ı müşarünileyhin gerek Manisa ve gerek ol havallide kâffe-i emvâl ve eşya ve emlâk ve akar ve mücevherat ve nukud ve hayvanat ve hububat ve cevâri ve gulâm vel-hasıl ismi mal ıtlâk olunur hasis ve nefis her neye mâlik ise bir habbesi ۱۲۱) âhare mektum kalmayarak zaâhire ihrac ve cânib-i miriçün zabtütahrir ve ve nukud ve mücevherat ve sair eşya-yı nefisesiyle memhur ve mumzi ve hayvanat ve hububat ve gulâm ve cevâri velhasıl ismi mal ıtlâk olunur hasis ve nefis her neye mâlik ise bir habbesi âharden mektum kalmıyarak ihrac ve cânib-i miriçün zabt ü tahrir ve nukud ve sair eşyay-ı nefisesiyle memhur ve mumzi defter-i huccet eserini derisaâdetime irsal ve sen onda tevekkuf ve baadehu ne gûna ferman-ı âlişân saadır olur ise olveçhile amel ve hareket ve hilâf-ı hatt-ı hü-mâyün ve mugayir-i rızay-ı şâhânem tama'ı hame teb'iyet ile vakiin hilâfi tediye olunmak ve eşyay-ı nefise ve mücevheratdan ketm ü ihfa ve tebdil ve tağyir olunmak ihtimali olur ise baâd al-tahkik iki katı tazmin itdirileceğinden gayri sana böyle olanlar hakkında lâzım gelen muamelâtın icrası ile saire ibret kılınacağı emr-i mukarrer olmakla ona göre ifay-ı me'muriyet ve levazım-ı sadakat-kâriye itina ve dikkat ve hilâfından be gayet hazer ve mücanebet eyliyesiz ve sen ki muharrir-i mumaileyhsin sen dahi fermude-i seniyyem üzere müteveffay-ı müşarünileyhin muhalletfanı mübaşir-i mumaileyh ma'rifeti ve ma'rifeti şer' ve ma'rifetinle cânib-i miriçün zabt u tahrir ve memhur ve mumzi zikr-âti darsaâdetime irsâline müsaraât ve hilâfında hareket ile sen dahi âdavet-i şâhâneme mazhar olmakdan tevekki ve mubaâdet iyliyesin ve siz ki mütesellim ve kadıy-ı mumaileyhsiz sizlerde fermude-i şâhânem üzre amel ve hareket ve hilâfından tehâşi ve mücanebet eylemeniz babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki hükmi-i şerifimle vardıkla veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan işbu emr-i şerif-i âlişânımın mazmun-ı münifi birle âmil olub hilâfından gayet al-gaye tehâşi ve mücanebet eyliyesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi al-yevm al-salis-i

âşer min şehr-i ramazan al-mübarek sene-te seb'a ve işrine ve mieteyn ve elf ²³² 1812.

28.

Medine-i Manisa'da ikamet üzere olub bu esnada intikal-ı dâr-ı bekâ iden sadr-ı esbâk İzzet Mehmed Paşa merhumun kâffe-i muhallelatı taraf-ı saltanat-ı aliyyeden cânib-i miriçün zabtına irâde-i katia-i mülûkâne taallûk edüb olbabda sâdir olan ferman-ı celil al-şân ile zabtına me'mur dergâh-ı... kapucubaşlarından bâ pây-e mirî ahur-ı evveli Sebhatullah Ağa kulları ve Saruhan sancağı mütesellimi Osman Ağa zâde Elhac Hüseyin Ağa kulları ve Elhac Ömer Ağa tarafından hazinedarı Elhac Hüseyin kulları ve baş muhasebe hulefasından olub müşarünileyhin muhallelatı tahririne memur Mehmed Arif Efendi kulları ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile terek-i müteveffây-ı müşarünileyh bil-ihitimam tahrir ve hin-i tahrirde nisvana mahsus olan elbise zuhurunda müteveffây-ı müşarünileyhin hâlilesine cümle ma'rifetiyle verilerek zafer-yab olduğumuz terekenin defteridir ki alel-esami ber-veçh-i tafsilât-ı âtiye zikr ü beyan olunur Hurrîre fi şevâl sene 1227 ²³³

(Eşya ve mücevherat kısmı alınmadı) ³³⁴

Medine-i Manisa'da ikamet üzere iken fevt olan İzzet Mehmed Paşa'nın muhallelatı bundan akdem cânib-i miriçün zabtolunmuş olmakdan nâşi emvâl-i nefise ve mücevheratı dersaâdete celbi ²³⁵ ve maâdasının furuhtuna irâde-i şâhâne taallûk ve ol babda sâdir olan ferman-ı âli mucibince emvâl-i nefise ve mücevherat dersaâdete irsâl olunmak üzere tefrik ve diğerleri defter olunmuş olmağla maâdasının furuhtiyçün Manisa ve İzmir'den esnaf celbolunarak muhallelat-ı mezkûre mübaşiri dergâh-ı âli kapucubaşlarından mir-i ahur-ı

²³² 20. IX. 1812. Sc. 244, s. 221-220.

²³³ 1812 Kasım.

²³⁴ Sc. 244, s. 147.

²³⁵ Sc. 244, s. 196'da İstanbul'a gönderilen emvâl-i nefise ve mücevheratın defteri ve mikdarları vardır. Ayrıca nukudu da burada gösterilmektedir. Defter incelenirse İzzet Mehmed Paşa'nın servet ve zenginliği hakkında kesin bir fikir edinilebilir. Çeşitli saatlerden tutun da kıymetli nargile, ağızlık, tesbih, ve gerdanlıklar, paşalarımızın zevk ve ihtişamları hakkında bize bir bilgi verebilir.

evvelî pâyesi olan Sebgatullah Ağa ve baş muhasebe hulefasından muharrir tâyin buyurulan Mehmed Arif Efendi ve hâlâ Saruhan sancağı mütesellimi Osman Ağa zâde Elhac Hüseyin Efendi ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ile cemiyet-i nasda led al-müzayede esman-ı müsbitesine iblâğ olunarak furuht ve hasıl olan esmaniyle zime-matdan tahsil ve mübaşir-i mumaileyhe teslimen deraliyyeye irsâl ve tesyir olunan muhallefatının defteridir ki ala al-esami zikr ü beyan olunur Hurrîre fi 25 zilhicce sene 1227²³⁶

(Defter alınmadı)²³⁷

29.

Medine-i Manisa'da Nişancı Paşa mahallesi sakinlerinden kürt kızı demekle arife Hatice binti Ali nâm hatun kendi halinde sakin olmayub beher yevm fahişelik eder olub halât-ı kerihinden fariğ ol deyu mahalle-i mezbûre ahalilerinden Evliya zâde Hacı İbrahim Efendi ve Koruk oğlu Hafız Halil Efendi ve sair malûm al-esâmi kimesneler iki üç def'a tenbih ve te'kit etmeleriyle mezbure dahi halât-ı kerihesinden ârig olmayub tarik-i müstakime sülûk iylemediği ecluden ibret-i lil al-sâirin mülk menzili sük-i sultânide bin beş yüz kuruşa furuht ve derununda bulunan eşyasının küllisini yedine teslim ve bazı mahall-i sakil olan minderler ve döşek ve sair köhne eşyalarını kendu muvacehesinde furuht ve bin beş yüz elli bir guruşu mezbure Hatice hatunun yedine teslim ve kendi diyar-ı ahâre irsâl olunduğu işbu mahalle şerh virildi Hurrîre fi 15 şevvâl sene 1229²³⁸

Şuhud al-hâl

Umdetu'l-müderrişin al-kirâm	Bıçakçı Hacı Mustafa Efendi
Evliya zâde Hacı İbrahim Efendi	
Hattat Esseyyid Mehmed Efendi	Koruk oğlu Halil Efendi
Koruk oğlu Şerif	Cezayirli zâde Osman Efendi
Solak Halil oğlu İbrahim	Gayrihim ²³⁹

²³⁶ 30 Ocak 1812.

²³⁷ Sc. 244, s. 187.

²³⁸ 1. X. 1814.

²³⁹ 1229 se.

30.

Sabıka Şeyh ül-islâm Dürrî zâde Esseyyid Abdullah Efendi'nin medine-i mezbûreye ikamet emridir

صدرالموالى العظام بدرالاعالى الكرام ناظم مناظم العلماء راتب مراتب الفضلا سراج الطريقة الحنفية البيضاء الملة و ليلة الزهرا قمر برج النضايل شمس فلك السائل سابقا شيخ الاسلام والمسلمين مفتى الانام والموحدين مطيع الامرالله بالكتاب المبين

Dürrî zâde Mevlânâ Esseyyid Abdullah Edam allâhu taâlâ fezaeluhu ve قدوة المشرعين Manisa kazası nâibi Mevlânâ... zîde ilmuhu tavkî-i refî-i hümâyun vâsil olıcak malûm ola ki mevlânay-ı müşarünileyhin bu def'a hasb al-vakt vel-hâl mesned-i meşihat-ı islâmiyyeden infisâline binâen arpalığın olan Manisa kazasında ikametinin hususuna irâde-i şâhânem taallûk edüb ol babda emr-i şerifim sudurunu bil-fiil şeyh ül-islâm ve müfti ül-enâm olan اعلم العلماء المتحررين افضل الفضلاء المتورعين mevlânâ Esseyyid Zeynelâbidin edamallahu taâlâ fezaelühu işaret etmeleriyle mucibince kazay-i mazbura varub ikamet eylemen fermanım olmağın memuriyetini havi قدوة الامجد والاعيان olunan Ahmed Çavuş ve Osman zîde mecduhu ile irsâl olunmuşdur. İmdi keyfiyet malûmun oldukda muktazay-ı me'muriyetin üzre bu taraftan hareket ve Manisa'ya varub anda ikamet ve devam-ı ömr-i devlet ve kıvam-ı feruz-i şevket-i pâdişâhânem daavet-i hayriyesine muvazabat iyliyesin ve sen ki nâib-i mumaileyhsin vüsulunde mevlânây-ı müşarünileyhi ol tarafda münasib bir mahalle ikamet etdürüb istirahatı esbabını istihsale dikkat ve vüsulünü mübaşir-i mumaileyh ile dersââdetime ilâm ve inhaya mubaderet iylemen babında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur... Vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sûdur olan ferman-ı vâcib-al-ittibâ, ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket eyliyesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi evasit-ı min şehr-i rebiülâhir sene-te selâsine ve mieteyn ve elf ²⁴⁰

Al-mahrusa

Kostantiniyye ²⁴¹

²⁴⁰ 1815 yılı.

²⁴¹ Sc. 250, s. 58.

1236 yılı Şaban evahirinde (1821 Mayıs sonu ve Haziran iptidası) Dürrî zâde ve Manisa nâibine yazılan hüküm: "... Taallûkatından bazı havadis muhilli in-

31.

افتخار الاعلى والاعظم مستجمع جميع المعالي والمفاخر ذوالدولة الراسخة و غرة البارحة
المخوف بصنوف عواطف الملك الاعلى

Vezeret-i merfu' olarak Karahisarı sahib kazasında ikamet üzere iken Bu def'a Manisa'da ikamete-memur kılınan Ragıp Paşa damet maaliyehu ve قدوة النواب المتشرعين Manisa kadısı mevlânâ... zîde ilmuhu قدوة الامجد والاعيان paşay-ı mumaileyhi Karahisarısahib'den tahrik ve Manisa'ya isâle dersaâdetimden dergâh-ı muallâm gedûk-lularından والاعيان والامجد قدوة Mehmed Said zîde mecduhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki Sen ki paşay-ı mu-maileyhsin vezaretin merfu' olarak bir müddetdenberu Kara-hisarısahibde ikamet üzere isesiz (iseniz) dahi ol tarafda umur-ı memlekete müdahale ile ahaliyi iz'aç etmekte oldu-ğun vâsıl-ı samiâ-ı şâhânem olub bu keyfiyet usul-i me'muriyetine münafi ve min küllül vücuh rızây-ı mayamin-i اردتضای cihandâra-nemin hilâfi olmakdan nâşi Manisa'ya sarf u tahvil olunması husu-suna irâde-i seniyye pirây-ı sudur olmakla vusul-ı emr-i şerifimde Karahisarısahib'den hareket ve mübaşir-i mumaileyh murafaka-tiyle doğru yoldan Manisa'ya varub kemakân vezaretin merfu' ola-rak anda ikamet ve kazay-ı mezburede de memleket ve vali umuruna müdahale etmiyüb devam-ı ömr-i devlet ve kıvam-ı furu şevket-i şâ-hânem ed'ye-i hayriyesine iştigal ve muvazabat eylemen fermanım olmağın tahvil-i me'muriyetini havi işbu emr-i şerif ısdar ve mübaşir-i mumaileyh ile tisyar olunmuşdur. İmdi keyfiyet malûmun oldukda heman ol tarafdand hareket ve mübaşir-i mumaileyh ile bir-refaka Manisa'ya varub anda ikamet ve vali umuruna mudahaleden be-gayet ittika ve mübâadet cyliyesin ve sen ki mübaşir-i mumaileyhsin muktazay-ı me'muriyetin üzere serian Karahisarsahib'e varub Paşay-ı mumaileyhi ol tarafdand tahrik ve Manisa'ya isâl birle vusulünü mü'şir

tizama tebadürlerine mebni sâdır olan emir ve irâde-i mehabet-i ifade-i şâhânem mucibince mahdumu olan Yenişehir Fener Kadısı Esseyyid Mehmed Şerif Efendi ve kethüdasını istishab ile arpalığın olan Manisa'da ikamet babında emr-i şerifim..." sâdır olmuşdur. Sc. 255, s. 109.

Dürrî zâde Esseyyid Abdullah Efendi 1236—1821'de bâ emr-i âlî, Manisa'dan Bursa'ya gitmiştir. Abdullah Efendi, 1225 senesi iptidasından 1244 yılına kadar, Manisa kadılığına ber veçh-i arpalık mutasarrıf oldu.

tahrirat ve ilâm ahziyle derbâr-ı şevket karar-ı mülûkâneme avdete mübaderet ve sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulunde paşay-ı mumaileyhi ol tarafda münasib bir mahalde ikamet etdirüb keyfiyeti dersaâdetime ilâm ve iş'ara müsaraât eylemeniz babında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerifimle... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref yafte-i sûdur olan fermân-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisâlimin mazmun-ı itaâtmakruniyle amel ve hareket ve hilâfından tehâşi ve mücanebet iyliyesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi evâil-i şehri-i şevvâl al-mükerrerem sene-te selâse ve selâsine ve mieteyn ve elf ²⁴² 1818.

32.

افتخار الامجد والاکارم . جامع المحامد والمکارم . المختص بمزيد عنايت ملك الدائم
divan-ı hümâyunumda bil-fiil çavuşbaşı olan Hasan Şems dame mecduhu ve قدرة النواب المتشرعين Manisa kazası nâibi mevlânâ... zîde ilmuhu tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki sâbık beğlikçi Saib Efendi'den bazı havadis rü'yet olmakdan nâşi mumaileyhin Manisa'ya nefy ü iclâ kılınması babında beyaz üzerine hatt-ı hümâyun-ı mehabet makrun celâdetriz-i sudûr olmağın mantuk-ı münifi üzere çavuş mübaşeretiyile kazay-i mezbure nefy ü iclâ olunması fermanım olmağın imdi sen ki çavuşbaşı mumaileyhsin mumaileyhi tâyin olunan divan-ı hümâyunum çavuşlarından Osman Çavuş zîde kadruhu mübaşeretiyile zikr olunan Manisa kazasına nefy ü irsâle müsaraât iyliyesin sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulünde mumaileyhi ol tarafda menfi'yen meks ü ikamet etdirib bilâ ferman ikametinde hatve-i vahide mahall-i ahâre harekete dair ruh-sattan mücanebet ve vusulünü çavuş-ı merkun ile dersaâdetime ilâma mübaderet iylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisâlimin mazmun-ı itaâtmakruniyle âmil olâsız şöyle bilesiz âlâmet-i

²⁴² 1818 yılı Ağustos baş ve ortası Sc. 253, s. 202. 1234 senesi düzenlenen salyane defterinde: "... Devletlû Ragıp Paşa hazretlerinin sakin oldukları konak masarifi bâ pusula-i şer'ie dört bin yedi yüz doksan dokuz kuruş..." Sc. 253, s. 199.

şerife itimad kılâsız tahrîren fi evâsıt-ı şehr-i şevvâl al-mükerrerem li-sene-ti selâse ve selâsine ve mieteyn ve elf²⁴³ 1818.

Al-mahrusa
Kostantiniyye²⁴⁴

33.

اميرالامراء الكرام . كبير الكبراء الفخام . ذوالقدر والاحترام صاحب العز والاحتشام .
mirimirân-ı kiramumdan Beyşehir ve Niğde المختص بمزيد عنايت الملك الاعلى
ve Kırşehir sancakları mutasarrıfı Aydın ve Saruhan sancakları
mütesellimi İsmail dame ikbaluhu ve قدوة النواب المتشرعين Manisa ka-
dısı mevlânâ zîde ilmuhu ve مفاخر الامائل والاقران zabitan ve nücu-
hu-ı memleket zîde kadruhum tevkî-i refî-i hümâyun vâsıl olıcak
malûm ola ki dersaâdetim mütemekkinlerinden rum taifesinden
اپوستول پاپاندري Apustolpapandreou celâdetriz-i sudur olan hatt-ı
hümâyun-ı celâdet makrun-ı şâhânem mucibince diğér emr-i
şerifimle bu def'a Manisa'ya nefy ü iclâ kılınmış ise de rum tâife-i
şeriresinin icray-ı fesad ve hiyânetine milletçe ittifakları cihetiyle
mesfur kemal mertebe muhafaza olunub ve iskân olunacak mahal-
den bir hatve-i vahide taşra hareketi lâzım gelür ise beherhal basiret
üzre bulunarak bir mahalle firar edememeğe tekayyüd-i tam kılınub
ve bir tarafa kâğıd yazmaması ve reâya taifesiyle kat'an ve katibeten
ülfet ve ihtilât itdirilmemesi esbabını istihsale dikkat ve hilâf-ı fer-
man ve münafi-i tenbihat-ı şâhânem firar etmek lâzım gelür ise
sebeb olanlar bir veçhile cevaba kaadir olmıyarak mazhar-ı te'dibi
şedid olcakları muhakkak olduğunu bilüb ona göre amel ve hareket
olunmak fermanın olmağın te'kidten ve ihtimamen işbu emr-i
celil al-kadrim ısdâr ve divân-ı hümâyunum çavuşlarından
قدوة الامائل و الاقران Mazlum Çavuş ile tısyar olunmuşdur. İmdi mersum
kemal mertebe muhafaza olunub iskân olunacak mahalden yek
hatve taşra hareket reâya taifesiyle kat'an ve katibeten ülfet edeme-
mesi ve bir cânibe kâğıd yazmaması irâde-i katıa-i cihândâranem
muktezasından idüğü ve mugayir-i rızay-i mülûkânem firar etmek

²⁴³ 1818 yılı Ağustos orta ve sonları.

²⁴⁴ Sc. 253, s. 207-206.

lâzım gelür ise bâis olanlar bır gûna cevaba kaadir olmayub mazhar-ı eşedd-i te'dib olacakları siz ki mirîmiran ve nâib ve sair mumaileyhsiniz malûmunuz oldukda ona göre harekete ziyade tekayyüd ve dikkat ve hilâfından be gayet tehâşi ve mücânebet eylemeniz babında fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki hükmi-şerifimle vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sûdur olan fermân-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisalîmin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfından gayet al-gaye tevakki ve mübâadet eyliyesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerifime itimad kulasız tahriren evahir-i şevvâl al-mükerrem sene-te sitte ve selâsine ve mieteyn ve elf²⁴⁵ 1821.

34.

اميرالامراء الكرام . كبير الكبراء الفخام ذوالقدر و الاحترام صاحب العز والاحتشام .
 المختص بمزيد عنايت الملك الاعلى - Midillû ceziresi muha- الفيزي Reşid dame ikbaluhu ve قهوة التواب المتشرعين Manisa nâibi mevlânâ...
 zîde ilmuhu Tevkî-i refî-i hümâyun vasıl olıcak malûm ola ki Midillû ceziresinde vaki Molva مولوه kazası ahalisinden İshak nam şahıs
 şu aralık dergâr olan ihtilâlî fırsat ittihaz ederek bazıları ile yekdil olub eşkiya makulesini ihtilâle ibtidar ve reâyayı ihafe ile tecrime içtisar etmekte olduklarını olduğunu ve bağ ve tarla ve zeytunluklarına gidemeyub halleri diğergûn ve bâdezin tâb âver-i tahammül olamayacakları runümun edüğünü hâlâ bahr-i sefid boğazı muhafızı ناظم العالم مشير مفخم vezirim Mehmed Paşa edam allahu taâlâ iclâlehu tabkikle bu def'a derbar-ı şevket bi karar-ı mülükâneme tevarüd eden tahriratında derç ve iş'ar etmiş olub o makule tekdürmıyanların icray-ı te'diblere emsalinin terhibi lâzımeden olmakla merkum İshak'ın li ecl-te'dib çavuş mübaşeretile Manisa'ya nefy ü iclâ olunması fermanım olmağın imdi vusul-ı emr-i şerifimle merkumu ma'rifetinle ahiz ve mübaşir tâyin olunan divan-ı hümâyunum çavuşlarından Ahmed Çavuş zîde kadruhuya teslimen Manisa'ya nefy ü irsâle müsareât eyliyesin ve sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulunda merkumu ol tarafda menfiyen meks ü ikamet etdirüdüb bilâ ferman itlâkından mücanebet ve hatve-i

²⁴⁵ 1821 yılı Temmuz sonu. Sc. 256, s. 5.

vahide mahall-i ahâra salıverilmesi lâzım gelür ise mes'ul ve muatab olacağını bilüb ona göre muhafazası emrine takayyüd ve dikkat ve vusulünü mübaşir-i merkum çavuş-ı merkum ile dersaâdetime ilâma mübaderet eylemene ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzere şerefyafte-i sâdır olan ferman-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-ımtisalimin mazmun-ı münifi birle amel ve hareket ve hilâfından be-gayet tehâşi ve mücanebet eylesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılasız tahriren fi evahir-i zilhicce al-şerif sene-te sitte ve selâsine ve mieteyn ve elf ²⁴⁶ 1821.

Al-mahsura
Kostantiniyye ²⁴⁷

35.

افتخار الامجاد و الاكارم. جامع المحامد و المكارم. المحتص بمزبد عنایت ملك
دائم Divan-ı hümayunumda çavuşbaşı vekili Ali Necib Bey dame
mecduhu ve قدوة النواب المشرعين Manisa nâibi mevlânâ... zîde ilmuhu
tevki-i refî-i hümayun vâsıl olacak malûm olaki dersaâdetim sakinle-
rinden Cemile nam avret hilâf-ı şeriat-ı garra ve mugayir-i emr-i rıza
sirkat töhmetini irtikâb etdiğine binâen merkume ahz ve hapis olunarak
zimmetinde olan eşyay-ı mesruka tahsil olunmuş olub bu makule feza-
hate cür'et edenlerin icray-ı te'dibleriyle emsalinin terhib ve tergibi
lâzimedem olmakdan nâşi mezburenin çavuş mübaşeretiyle Manisa'ya
nefy ü icla olunmağın (olunması) fermanım olmağın imdi sen ki
çavuşbaşı vekili mumaileyhsin merkumeyi mübaşir tâyin olunan
divan-ı hümayunum çavuşlarından قدوة الامائل و الاقران Mustafa zîde
kadruhuya terfikan Manisa'ya nefy ü irsâle müsaraât iyliyesin ve
sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulünde merkumeyi ol tarafda men-
fiyen meks ü ikamet etdirüb bilâ ferman ıtlakından mücanebet ve
hatve-i vahide mahall-i ahâre salıvirilmek lâzım gelür ise mes'ul ve
muateb olacağını bilüb ona göre muhafazasını istihsale dikkat ve
vusulünü mübaşir-i çavuş-ı merkum ile dersaâdetime tahrir ve in-
haya mübaderet eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur.
Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzere şeref-

²⁴⁶ 1821 yılı Eylül iptidası.

²⁴⁷ Sc. 256, s. 20.

yafte-i sudur olan fermân-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisalimin mazmun-ı itaât makruniyle amel ve hareket ve hilâfından tevakki ve mücanebet eylesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılasız evahir-i receb 1241²⁴⁸ 1826.

Kostantiniyye²⁴⁹

36.

افتخار الاعلى والاعظم مستجمع جميع المالى والمفاخر ذوالدولة الراسخة والعزة البارحة
 المحفوف بصنوف عواطف الملك الاعلى سâbika Kandiye ve Hanya muhafızı
 olup bu def'a ref'-i vezaretle Manisa'da ikamete me'mur ikılınan
 Lûtfullah Paşa damet maâliyehu ve قدوة النواب المشرعين Manisa
 nâibi mevlânâ... zîde ilmuhu ve الاعيان والامجد القدوة paşay-i mumaileyhi
 olduğu mahalden tahrik ile sâvb-ı me'murune mübaşir tâyin olunan
 dergâh-ı muallâm gedûklularından Hüseyin zîde mecduhu tevki-i
 refi-i hümayun vâsıl olıcak malûm ola ki sen ki paşay-i Kandiye ve
 Hanya muhafızlığıyla Girid ceziresi seraskerliği bundan akdem hasb al-
 icâb uhdenden sarf u tahvil ile نظام العالم ، مشير مفخم ، دستور مکرم ،
 vezirim Süleyman Paşa edamallahu taâlâ iclâlehuya tevcih ve
 ihsan-ı hümayunum olmağın ve halefin müşarünileyhin ol tarafa
 vürudunda teslim ve tesellüm kaidesi bâd al-icrâ ol tarafdán
 hareket ve sefineye rükûben Anadolu'nun bir münasib iskelesine
 vürud birle keyfiyeti bu tarafa tahrire müsaraât eylemen hususu
 sana dahi başkaca emri şerifimle tavsiye ve iş'ar kılınmış olduğuna
 binâen muktazay-ı irâde-i seniyyem üzre müşarünileyhe teslim ve
 tesellüm usulü icrâ kılınarak Girid'den hareket ile Mar(ma)ris iske-
 lesine vürud etmiş olduğun def'a derbâr-ı şevket karar-ı mülûkâ-
 neme vârid olan tahriratında derc ve inha olunmuş ve el-hâlet-u
 hazihi haline husban açıkda bir mansıp olmadığından ve dâire-i
 vezâretinin Anadolu cânibinde meks ü ârami dahi fukaraya bir nevi
 bâr-ı girân olacağından şimdilik ref'-i vezâretini Manisa'da ikametini
 hususuna irâde-i seniyye-i pâdişâhanem muteallik olmağın olbabda
 hatt-ı hümayun-ı şevket makrun-ı mülûkânem sahife pirây-ı sudur
 olmuş ve seni oltarafdán tahrik birle sâvb-ı me'muruna isâle geduk-

²⁴⁸ 1826 yılı Mart iptidası.

²⁴⁹ Sc. 262, s. 42. Cemile Hanım bir müddet sonra Saruhan sancağı mutasarrıfının ricası üzerine affolunmuştur. Sc. 262, s. 120.

lûy-ı mumaileyh bir refaka Manisa'ya gelüb vezâretin merfu' olarak oltarafda ikamet iylemen fermanım olmağın me'muriyetini havi işbu emr-i şerifim ısdar ve geduklûy-ı mumaileyh tisyâr olunmuşdur. İmdi keyfiyet malûmun oldukda derhal olduğun mahalden kalkıb geduklû-ı mumaileyh ile beraberce Manisa'ya âzîmet ve anda ikametle devam-ı ömr-ü devlet ve kıvâm-ı furu' şevketim daâvat-ı hayriyesine iştigal ve muvazabât eyliyesin ve sen ki geduklûy-ı mumaileyhsin mazmun-ı emr-i şerifim senin dahi meczumun olarak seriân bu taraftan hareket ve olcânibe varub paşa-ı mumaileyhi tahrik ve sâvb-ı me'murine isâle birle vusulünü müşi'ir tahrirat ahziyle dersââdetime avdet ve sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulünde paşay-ı mumaileyhi oltarafda münasib bir mahalle ikame ile keyfiyeti dersââdetime inhaya mubaderet iylemeniz fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda²⁵⁰ veçh-i meşruh üzere şerefyafte-i sudûr olan ferman-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imitsalimin mazmun-ı itâat makruniyle amel ve hilâfından hazer ve mücânebet eylesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılasız tahriren fı evâsıt-ı şehr-i şevvâl sene-te isnâ ve erbâine ve mieteyn ve lef²⁵⁰ 1827

Al-mahrusa
Kostantiniyye ²⁵¹

37.

Kadıasker Elhac Abdulkadir Bey efendi'nin Bursa'ya nefyi emridir

قدوة النواب المشرعین Manisa ve Bursa nâibleri... Zide ilmu-huma tevkî-i refi-i hümayun vâsil olıcak malûm ola ki bundan akdem hilâf-ı rıza hareketine mebni celâletriz-i sudur olan hatt-ı hümayun-ı şâhânem ve fermân-ı celil al-unvân-ı pâdişâhanem mucebince müebbeden nefy olunmuş olan Melek Paşa zâde Nûr Abdulkadir'in eğerçi derâliyyeye gelmesi muhal kabilinden ise de hakkında merhamet-i mülûkânem erzân kılınarak olbabda şeref bahş-ı sudur olan emir ve irâde-i merakım .... ifade-i şâhânem mucibince mumaileyhin menfası Bursa'ya tahvil olunmak babında emr-i şerifim sudurunu bil-fiil şeyh ül-islâm ve müfti ül-enâm olan

²⁵⁰ 1827 Mayıs ortası.

²⁵¹ Sc. 262, s. 106.

kadı zâde المتورعين افضل الفضلاء المتبحرين اعلم العلماء mevlânâ Mehmed Tahir edam allahu taâlâ fezailehu işaret iylemeleriyle işaretleri; mucibince çavuş mübaşeretiyle menfası Bursa'ya tahvilen tebdil olunmak fermanım (olmağın) imdi sen ki Manisa nâibi mumaileyhsin vusul-i emr-i şerifimde mumaileyhi mübaşir tâyin olunan divan-ı hümayunum çavuşlarından قودة الامائل والاقران Seyyid Hasan Çavuş zâde kadruhuya terfikan irsâle müsaraat eyliyesin ve sen ki Bursa naibi mumaileyhsin ol tarafda menfiyen meks ü ikamet itdirüb bilâ ferman mahalli âhare hareketine irâde-i ruhsattan mücâbenet ve vusulünü çavuş-ı merkum ile dersaâdetime tahrir ve ilâma mübaderet eylemen babında ferman-ı âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki... hükm-i şerifimle vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittibâ' ve lâzım al-imtisâlimin mazmun-ı itaâtmakruniyle amel ve hareket ve hilâfindan hazer ve mücanebet eylesesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi evâil-i şehri muharrem li-sene-ti selâse ve erbâine ve mieteyn ve lef²⁵² 1827.

Al-mahrusa
Kostantiniyye²⁵³

38.

Beylânlı Elhac Mustafa Paşa hazretlerinin Manisa'ya ikamete me'mur oldukları

افتخار الاعالى و الاعاظم مستجمع جميع المالى و المفاخر ذوالدولة الراسخة و العزة البارحة
Budima بديمه muhafızı olup bu def'a ref-i vezâretle Manisa'ya ikamete me'mur kılınan Beylânlı Elhac Mustafa Paşa damet maâliyehe ve قودة النواب المتشرعين Manisa nâibi mevlânâ.. zîde ilmuhu ve قودة الاماجد والكارم dergâh-ı muallâm gediklûlarından olup paşay-ı mumaileyhi sâvb-ı me'muruna isâle bu def'a dersaâdetimden mübaşir tâyin olunan Sadık zîde Mecduhu tevkî-i refî-i hümayun vâsıl olıcak malûmun ola ki sen ki paşay-ı mumaileyhsin me'mur-ı muhafazası olduğun Budima'yı firar itmek suretiyle terkedüb yeni köye gelmiş ve ol veçhile hilâf-ı rızay-ı

²⁵² 1827 yılı Temmuz son ve Ağustos başı.

²⁵³ Sc. 262, s. 115.

şâhânem harekete ictisar etmiş olduğuna binâen ref-i vezâretinle Manisa'da ikametine irâde-i seniyye-i mülûkânem taallûkiyle ol babda hatt-ı hümâyun-ı şevket makrun-ı şâhânem sahife pirây-ı sudûr olmuş ve seni sâvb-ı me'mura isâl eylemek üzre gedûkluy-ı mumaileyh mahsus mübaşir tâyin kılınmış olmağla vusul-i emri şerifimde o taraftan derhal hareket ve geduklûy-i mumaileyh ile bir-refaka Manisa'ya varub onda ikamet iylemen fermanım olmağın rikâb-ı mustatabımdan işbu emri celil al-kadrim ısdar ve gediklûy-ı mumaileyh ile tisyâr olunmuşdur. İmdi keyfiyet-i me'muriyetin malûm oldukda oltarafdan heman hareket ve gediklûy-ı mumaileyh ile bilmaiyye Manisa'ya varub ikamet ve devam-ı ömr-i devlet ve devam-ı furu şevket-i pâdişâhanem ed'iyesine iştigal ve muvazabat ve hilâfindan ittika ve mübaderet eyliyesin ve sen ki gediklûy-ı mumaileyhsin muktazay-ı me'muriyetin üzre varub paşay-ı mumaileyhi olduğu mahalden serian tahrik ve Manisa'ya isâl ile itmam-ı emri mübaşerete musaraât ve sen ki nâib-i mumaileyhsin vusulunde paşay-ı mumaileyhi oltarafda münasib mahalle ikame ile keyfiyeti dersaâdetime tahrir ve ilâma mübaderet eylemen babında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda veçh-i meşruh üzre şeref-yafte-i sudur olan ferman-ı vâcib al-ittiba' ve lâzım al-imtisâlimin mazmun-ı itaâtmakruniyle amel ve hareket iyliyesiz ve şöyle bilesiz âlâmet-i şerife itimad kılâsız tahriren fi evâhir-i şehri rebiülevvel sene-te hamse ve erbâine ve mieteyn ve elf ²⁵⁴ 1829.

Kostantiniyye
al-mahrusa ²⁵⁵

39.

Medine-i Manisa'da ikamete me'mur iken bundan akdem باسراء الله تعالى irthihâl-ı dar-ı beka iden vüzeray-ı ızamdan Za'ralı zâde Lûtfullah Paşa hazretlerinin veraseti zevce-i metruke-i menküheleri Cemile ibnete Bekir Bey ve diğer zevcesi Şemsinur kadın ibnete Abdullah ile Sivas'da sakin âmmi zâdesi Mehmed Said Bey'e münhasıra olduğu led al-şer' al-enver zâhir ve nümâyan olmak ve müteveffay-ı müşarünileyhin terekesinin ma'rifet-i şer' ile tahrir ve beyn al-verese taksimi hususuna dair şereffezay-ı sudûr eden emir-

²⁵⁴ 1829 Ekim sonu.

²⁵⁵ Sc. 264, s. 90.

nâme-i samî-i hazret-i sadaret penahiye imtisalen kâffe-i muhalledatı tahrir kılınub vâris-i mumaileyhin hisse-i irsiyesini ahz ü kabz ve kenduya irsâl ve isâlê cânib-i şeriâat garadan vasiyye nasb ü tâyin olunan zevce-i mezbure Cemile Hanım ve diğer zevce-i mumaileyhime ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le müteveffay-ı müşarünileyhin bil'cümle terekesi tahrir ve bey'i menyezid ve beyn al-verese tevzi' ve taksim olunan defter-i kassamıdır ki ber veçh-i âti zikr ü beyân olunur. Hurrîre fi al-yevm al-hamis ve'l-işrin min şehr-i zilkâ'det al-şerif sene-te hamse ve hamsine ve mieteyn ve elf ²⁵⁶ 1840.

(Defter kısmı alınmadı) ²⁵⁷

40.

Medine-i Manisa'da Danişmend Halil mahallesinde ikamet etmek üzere iken bundan akdem irtihal-ı dâr-ı beka iden sadr-ı esbâk Mütercim Mehmed Rüştü Paşa hazretleri ibn al-müteveffa Hüseyin Efendi'nin veraseti halile-i muhteremleri ismetlû Behiye Hanım efendi ibnete Abdullah ²⁵⁸ ile deraliyede sakin sulb-ı kebir mahdumu Reşad Bey efendi ve sulbiye kerimeleri Emine Hanıma münhasıra olduğu bil-ihbar led al-şer'i enver zaâhir ve nümayan olduktan sonra ga-ibân-ı mumaileyhimanın کیتلرینه دکین mallarını hıfza ve tesviye-i umurlarına kibel-i şer'den kayyin nasb ve tâyin olunan emvâl-i eytam Müdiri Mustafa Efendi ebed resm ve halile-i mumaileyhima Hanım efendi ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ile tahrir ve terkim ve beyn al-

²⁵⁶ 30. 1. 1840.

²⁵⁷ Sc. 277, s. 56.

²⁵⁸ Rüştü Paşa'nın eşi Behiye Hanım'a ait, sicillerde bir kaç duruşma vardır. 1296 senesi Rebiülâhîr gurreesindeki (1870 yılı Mart sonu ve Şubat iptidaları) duruşmada Paşa için şöyle deniyor: "... Medine-i Manisa'da müsafireten şeref mukim sadr-ı esbak übbehetlû Mehmed Rüştü Paşa hazretlerinin halile-i muhteremeleri zâtı ta'rif-i şer' ile muarrefe Behiye Hanım ibnete Abdullah..." Sc. 396, s. 68.

21 Muharrem 1297 (5.II.1880) tarihli diğer bir duruşmada ise Behiye Hanım'ın "... Kethüday-ı âlileri izzetlû Ali Namık Efendi ibn Mustafa mahzarında ikrar ve takrir-i kelâm idüb medine-i mezkûreye tabi' bâ tapu mutasarrıfa olduğum kemal-i şöhretine binaen tahdid ve tavsifden müstani Koldere çiftliği arazisinden tahminen üç yüz yirmi beş dömün mikdarı mahallini hemcivar olan Çavuşoğlu çiftliği mutasarrıfı Aydın vilâyeti alay beyi izzetlû Yasin Bey Efendi..."'yi dava ediyor.

Behiye Hanım, müdafaaya alıp ve satmağa, Ali Namık Bey'i vekil tâyin ediyor. Sc. 396, s. 118.

verese tevzi' ve taksim olunan tereke-i müşarünileyh defteridir ki ber veçh-i âti zikrolunur (fi) 12 c. sene 1299²⁵⁹ (1882)

(Defter alınmadı)²⁶⁰

SÜRGÜNLER KRONOLOJİSİ

Şeyh Alâeddin ve Âli-i Arabi'nin Manisa'ya sürülmeleri, (Fatih'in oğlu Sultan Mustafa zamanı) :

1082—1671 : Manisa'dan sekiz kişinin sürülmesi.

1113—1702 : Rodoslu Ali Paşa'nın memleketi Rodos'ta iskân ettirilmesi.

1117—1705 : Manisa'lı dört kişinin Limni'ye sürülmesi.

1117—1705 : Limni'ye sürülen dört Manisa'lının affedilmesi.

1124—1712 : Sandıkçı Ahmed'in, Manisa'dan sürülmesi.

1127—1715 : Manisa'lı müderris Kabil zâde Mehmed Efendi'nin Mora'ya sürülmesi.

1134—1722 : Manisa'lı müderris Kabil zâde Süleyman Efendi, Çuloğlu Seyid Abdülkerim'in Limni'ye sürülmeleri.

1140—1728 : Manisa'lı fahişe Saliha'nın Manisa'dan sürülmesi.

1145—1733 : Beşiktaş'da meyhanecilik ve ahlâksızlık yapan Desbine ile kocası Yorgi'nin memleketleri olan Manisa'ya sürülmeleri.

1148—1735 : Manisa'da ikamet eden sabık yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın ölümü.

1148—1736 : Bursa Yeşil medresesi müderrisi Mahmud ve askerî kâtibi imam Mehmed'in Manisa'ya sürülmeleri.

1150—1737 : Karahisarî şarki müftisi Esseyid Mustafa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1151—1738 : Sabık sadriâzam kethüdası Niğdeli Ali Ağa'nın, Bursa'daki hanesinde oturmak üzere affedilmesi.

1152—1739 : Manisa'lı Yako ve Yasef'in İstanköy'e sürülmeleri.

1152—1739 : Manisa'lı Yako ve Yasef'in affedilmeleri.

1153—1740 : Manisa'lı Kürtoğlu Mustafa ve Menteşeli oğlu Süleyman'ın Manisa'dan tard edilmeleri.

²⁵⁹ 2. IV. 1882.

²⁶⁰ Sc. 359, s. 77.

1154—1741 : Manisa'lı fahişe Alishah ve Alime'nin, Manisa'dan sürülmeleri.

1155—1742 : İzmir kadısı Ziyaeddin Abdürrahim'in azli ve Manisa'da ikamet etmesi.

1155—1743 : Manisa serdengeçti ağalarından Katurcioğlu Mehmed'in Sakız ceziresine sürülmesi ve cezirebende edilmesi.

1156—1743 : Sakız'da cezirebend olan, Manisalı Arapoğlu Hacı Mehmed'in affi.

1163—1749 : Yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1165—1752 : Darüsaâde ağası Beşir Ağa'nın meşk hocası Mumcu zâde Mehmed Efendi'nin Manisa'da ikamete memur edilmesi.

1169—1757 : İstanbul'dan Manisa'lı Timur Kazıkoğlu'nun memleketi olan Manisa'ya gönderilmesi.

1171—1759 : Rumeli kadıaskeri Veliyüddin Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

1176—1762 : Gördüklü yedi kişinin Manisa'ya sürülmeleri.

1176—1763 : Adala âyanı Köse zâde Halil Ağa'nın affi.

1189—1776 : Vekil Osman Paşa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1190—1776 : Konya Mevlânâ türbesi şeyhi Ebubekir'in Manisa'ya sürülmesi.

1190—1776 : Vekil Oasmn Paşa'nın ölümü.

1202—1788 : Ordu kadısı Tatarcıklı Abdullah Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

1203—1788 : Abdullah Efendi'nin affedilmesi.

1203—1789 : Turgutlu müftisi Abdurrahim Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

1204—1789 : Turgutlu müftisinin affi.

1205—1790 : Manisa'lı Sadık zâde Feyzullah Efendi'nin Limni'ye sürülmesi.

1207—1792 : Şeyh ül-islâm Hamidî zâde Mustafa Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

1207—1793 : Karesi Mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1208—1793 : Karesi Mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın sürgün yerinin, Manisa'dan Bolu'ya nakledilmesi.

1208—1794 : Hamidî zâde Mustafa Efendi'nin ölümü.

1213—1798 : Sabık Sadrıâzam İzzet Mehmed Paşa'nın sürgün yerinin Sakız'dan Manisa'ya çevrilmesi.

1213—1799 : Sabık yeniçeri ağası Mustafa Ağa'nın sürgün yerinin, Ermenek'den Manisa'ya çevrilmesi.

1215—1801 : Zağracıbaşı Mehmed Sadık'ın Manisa'ya sürülmesi.

1216—1801 : Zağracıbaşı Mehmed Sadık'ın sürgün yerinin, Manisa'dan Bursa'ya değiştirilmesi.

1218—1803 : Sekbanbaşı Osman Ağa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1218—1803 : Sekbanbaşı Osman Ağa'nın affi.

1218—1804 : Manisa mahkemesi muhızırbaşısı Hacı Mehmed Ağa'nın İstanköy'e sürülmesi.

1219—1804 : Sabık yeniçeri ağası Eyyub'un sürgün yerinin, Bursa'dan Manisa'ya değiştirilmesi.

1219—1804 : Sabık yeniçeri ağası Eyyub Ağa'nın affi.

1219—1804 : Manisalı Muhızırbaşı Hacı Mehmed Ağa'nın affi.

1222—1807 : Şeyh Fiyumî'nin Manisa'ya sürülmesi.

1223—1088 : Sabık Şeyh ül-islâm Ahmed Esad Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

1223—1808 : Şeyh Fiyumî'nin affi.

1808—1809 : Silâhdar Mehmed Bey'in takaüden Manisa'da oturması.

1225—1810 : Sabık Sekbanbaşı Mehmed Ağa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1225—1810 : Sabık Sekbanbaşı Mehmed Paşa'nın öldürülmesi.

1227—1812 : İzzet Mehmed Paşa'nın sürücü tâyin edilmesi.

1227—1812 : Rumeli Kazaskeri Seyyid Mehmed Nureddin'in Manisa'ya sürülmesi.

1227—1812 : İzzet Mehmed Paşa'nın ölümü.

1227—1812 : İzzet Mehmed Paşa'nın muhallefatının zaptı.

1229—1814 : Manisa'lı fahişe Hatice'nin bir tarafa sürülmesi.

1230—1815 : Sabık Şeyh ül-islâm Dürrî zâde Abdullah Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

1231—1815 : Dürrî zâde Abdullah Efendi'nin İstanbul'da oturmasına izin verilmesi.

1232—1816 : Darüssaâde ağası yazıcısı Raşid'in affi.

1233—1818 : Ragıp Paşa'nın sürgün yerinin, Karahisar'dan Manisa'ya değiştirilmesi.

1233—1818 : Sabık Beylikçi Saip Efendi'nin Manisa'ya sürülmesi.

- 1234—1818 : Sabık Beylikçi Saıp Efendi'nin affi.
- 1236—1820 : İstanbul Rumlarından Apustol papa Andrea'nın Manisa'ya sürülmesi.
- 1236—1821 : Molvalı İshak'ın Manisa'ya sürülmesi.
- 1236—1821 : Ragıp Paşa'nın, sürgün yerinin Manisa'dan Dimetoka'ya değiştirilmesi.
- 1236—1821 : Dürrî zâde Abdullah Efendi'nin ailecek Manisa'ya gönderilmesi.
- 1236—1821 : Midilli alaybeyi Ali'nin Manisa'ya sürülmesi.
- 1238—1823 : Zeytun kazası halkından dört kişinin Manisa'ya sürülmesi.
- 1239—1824 : İstanbul Rum tüccarlarından Apustol papa Andreos'un affi.
- 1240—1824 : Kütahya müftisi Ruşen zâde Seyyid Abdurrahman'ın Manisa'ya sürülmesi.
- 1240—1325 : Filibe müftisi Nureddin zâde Esseyyid Mustafa'nın Manisa'ya sürülmesi.
- 1241—1825 : Filibe müftisi Nureddin zâde Mustafa'nın affi.
- 1241—1826 : İstanbul'lu Cemile'nin Manisa'ya sürülmesi.
- 1241—1826 : Melek Paşa zâde Abdülkadir'in Manisa'ya sürülmesi.
- 1241—1826 : Lârende kadısı Elhac Mehmed Ali'nin Manisa'ya sürülmesi.
- 1242—1826 : İstanbul'lu Cerrah Hacı Ali ve Canbaz Salih adındaki beктаşilerin Manisa'ya sürülmeleri.
- 1242—1826 : Bektaşilerden Şehir köylü odacı Derviş Hasan ve Hasköy'den derviş Ahmed'in Manisa'ya sürülmeleri.
- 1242—1827 : Lütfullah Paşa'nın Manisa'ya sürülmesi.
- 1242—1827 : Akçakayalı Salih ve debbağlar şeyhi Mehmed'in Manisa'ya sürülmeleri.
- 1243—1827 : Melek Paşa zâde Abdülkadir'in sürgün yerinin Manisa'dan Bursa'ya değiştirilmesi.
- 1243—1827 : Adana vücuhundan Hasan Paşa zâde Hacı Ali Bey'in Manisa'ya sürülmesi.
- 1243—1827 : İstanbul'lu Cemile Hanım'ın affi.
- 1243—1828 : Kayseri'li Salih ve dehbazlar şeyhi Mehmed'in affi.

1244—1828 : Adana'lı Hacı Hasan Paşa zâde Hacı Ali Bey'in affi.

1245—1829 : Isparta'lı Vanlı zâde Hacı Mehmed Bey'in Manisa'ya sürülmesi.

1245—1829 : Isparta'lı Vanlı zâde Hacı Mehmed Bey'in affi.

1245—1829 : Beylân'lı Hacı Mustafa Paşa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1245—1829 : Üsküdar manavlar kethüdası Hasa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1245—1829 : İstanbul İhtisab ağası kethüdası Musli'nin Manisa'ya sürülmesi.

1245—1830 : Beylan'lı Hacı Mustafa Paşa'nın sürgün yerinin Manisa'dan Bursa'ya değiştirilmesi.

1252—1836 : İskenderiye'li bedevî şeyhi Mustafa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1252—1837 : Bosna'dan beş kişinin Manisa'ya sürülmesi.

1253—1837 : Yahudi Bahor'un Manisa'ya sürülmesi.

1253—1837 : Yahudi Bahor'un affi.

1253—1838 : Bosnalılardan Abdi Bey'in affedilmesi.

1255—1839 : Bosna'lı Abdi ve Kolan oğlu Hasan'ın affi.

1255—1839 : Zağralı zâde Lûtfullah Paşa'nın ölümü.

1256—1840 : Bosna'lı sürgün Fehim Bey'in Manisa'da ölümü.

1258—1842 : Saip Paşa'nın Manisa'da ikamete memur edilmesi.

1258—1842 : Saip Paşa'nın affi.

1262—1846 : Bursa'lı kapıcıbaşı Tahir'in Manisa'ya sürülmesi.

1262—1846 : Bursa'lı kapıcıbaşı Tahir'in affi.

1262—1846 : Girit'li zâde Mehmed Paşa'nın Manisa'ya sürülmesi.

1262—1846 : Girit'li zâde Mehmed Paşa'nın sürgün yerinin Manisa'dan Balıkesir'e değiştirilmesi.

1296—1878 : Mehmed Rüştü Paşa'nın Manisa'ya gelmesi.

1299—1882 : Mehmed Rüştü Paşa'nın ölümü.

BİBLİYOGRAFYA

1 — Manisa mahkemesi sicilleri.

2 — MEHMED EFENDİ, *Şakayık-i Numaniye*, Mecdi Efendi tercemesi, İstanbul 1296.

- 3 — MEHMED RAŞİD, *Tarih-i Raşid*, İstanbul 1282.
  - 4 — *Tarih-i Sami ve Şakir ve Suphi*, Kostantiniyye 1198.
  - 5 — *Tarih-i İzzî*, Kostantiniyye, 1199.
  - 6 — *Tarih-i Vasyf*, Bulak tab'ı 1246.
  - 7 — AHMED CEVDET, *Cevdet Tarihi*.
  - 8 — ŞANİ ZÂDE MEHMED ATAULLAH, *Şanı zâde Tarihi*, İstanbul 1284—1290.
  - 9 — AHMED LÜTFİ, *Lütfi Tarihi*, İstanbul 1292—1328.
  - 10 — *Düstur*, C. I, İstanbul 1289.
  - 11 — MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1308—1311.
  - 12 — İSMAİL HAKKI, (Uzunçarşılı) *Karasi vilâyeti tarihçesi*, İstanbul 1925.
  - 13 — İSMAİL HAKKI, (Uzunçarşılı) *Karasi mesahiri tarihçesi*, İstanbul 1925.
  - 14 — İSMAİL HAKKI, (Uzunçarşılı) *Kitabeler II*, İstanbul 1929.
  - 15 — İNAL, MAHMUD KEMAL, *Son Sadrâzamlar*, C. I, İstanbul 1940.
  - 16 — UZUNÇARŞILI, İ. HAKKI, *Osmanlı devleti saray teşkilâtı*, Ankara 1945.
  - 17 — UZUNÇARŞILI, İ. HAKKI, *Midhat ve Rüştü Paşaların tevkifine dair vesikalar*, Ankara 1946.
  - 18 — ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *Manisa'daki Saray-ı Âmire ve Şeh-zâdeler türbesi*, İstanbul 1941.
  - 19 — ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *XVII. yüzyılda Manisa'da ziraat ve ticaret ve esnaf teşkilâtı*, İstanbul 1942.
  - 20 — ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *XVII. yüzyılda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri*, İstanbul 1944.
  - 21 — ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *Manisa ünlüleri*, Manisa 1946.
-